DESCARTES

RUHUN TUTKULARI

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: MURAT ERŞEN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

RENÉ DESCARTES
RUHUN TUTKULARI

ÖZGÜN ADI
LES PASSIONS DE L'ÂME

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
MURAT ERŞEN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2019
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM, HAZİRAN 2020, İSTANBUL

ISBN 978-625-7070-94-2 (CİLTLİ)
ISBN 978-625-7070-96-6 (KARTON KAPAKLI)

BASKI-CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/80-81 TOPKAPI
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
Tel: (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

DESCARTES

RUHUN TUTKULARI

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
MURAT ERŞEN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Sunuş vii

Birinci Bölüm
Genel Olarak Tutkulara
ve Bu Vesileyle İnsanın Bütün Doğasına Dair 3

İkinci Bölüm
Tutkuların Sayısı ve Düzeni ile
İlk Altısının Açıklanması 43

Üçüncü Bölüm
Özel Tutkular 97

Ek: Madde Başlarında Geçen Tutkuların
ve Bazı Duyguların Karşılıkları 133

Sunuş

Les passions de l'âme modern felsefenin kurucusu (en azından kurucularından biri) olduğu genel kabul gören René Descartes'ın sağlığında yayımlanmasına izin verdiği dört eserin sonuncusudur. Bu bakımdan filozofun 11 Şubat 1650'de Stokholm'deki vefatından bir yıl önce Fransızca[1] yayımladığı bu inceleme bir nevi onun "vasiyet"i ve bütün felsefesinin meyvesidir.

Bilindiği üzere Descartes *Felsefenin İlkeleri*'nin önsözünde felsefeyi bir ağaca benzetir: Bu ağacın "kökleri metafizik, gövdesi fizik ve dalları da diğer bilimlerdir. Diğer bilimler de başlıca üçe ayrılabilir: Hekimlik, teknik ve ahlak. Burada belirtilen ahlak diğer bilimlerin tam bir bilgisini gerektiren ve bilgeliğin son aşamasını oluşturan en yüksek ve tam ahlaktır. Ağaçlarda meyveler nasıl kök ve gövdelerden toplanmayıp dallardan alınırsa, felsefenin yararı da aynı biçimde en son öğrenilebilen bölümlerinde sağlanır."[2] Fiziksel açıklama büyüklükler, şekiller ve hareketlerle, yani geometrik uzamın hareketleriyle yapılır, dolayısıyla Descartes'ın fiziği geometriden başka bir şey değildir ve mekanik fiziğe, tıp da mekaniğe indirgenebilir. O halde soru şudur? *Ruhun Tutkuları* felsefenin hangi bölümüne bağlanabilir?

---

1 Descartes'ın Fransızca yayımladığı diğer iki eser *Yöntem Üzerine Konuşma* ve *Felsefenin İlkeleri*'nin çevirmenine *Mektup-Önsöz*'dür.

2 R. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, Say Yayınları, 1995, çev. Mesut Akın, s. 45.

Filozofun kendi deyişiyle bu "küçük inceleme" kartezyen felsefenin ya da düşüncenin farklı bölümlerine ait unsurları birbirine eklemlemesi ve bunları terkip etmesiyle özel bir yere sahiptir. İstencin özgürlüğü ve genel olarak ruh ve bedenin işlevlerinin ayrımının söz konusu olmasıyla metafizik ile psiko-fizyolojik bir bilime dayalı ahlakın kesişiminde yer alır. Eser bu açıdan aynı anda pek çok şeydir: Descartes'ın ahlak felsefesinin başlıca sunumlarından biri olmakla kalmaz, her ne kadar genel bir antropoloji olmasa da antropoloji üzerine tek gerçek yapıtıdır. Kartezyen biyolojinin bir özetini temel alarak psiko-fizyolojik duygulanımların somut tıbbına yönelir ve "erdemi eksiksizce izlemeye" götüren yüce gönüllülükte zirvesine ulaşıp bilgeliğin sağladığı neşeyi överek sona erer. Buna karşın filozofun ölümü nedeniyle çalışmaları tamamına ermediği için fizik ve ahlak açısından insanın biliminin sistematik bir sunumu da değildir.

Ama tutkuları ele alan ve "Genel Olarak Tutkulara ve Bu Vesileyle İnsanın Bütün Doğasına Dair", "Tutkuların Sayısı ve Düzeni ile İlk Altısının Açıklanması" ve "Özel Tutkular" başlıkları altında üç bölümden oluşan incelemeyi asıl özel kılan noktalardan biri Descartes'ın tutkuları bir hatip ya da ahlak felsefecisi gibi değil, bir fizikçi olarak ele aldığını açıkça belirtmesidir. Zira aslında eylem ve tutku bir ve aynı şeyi ifade eder, ama bu şey fail ya da maruz kalan açısından göz önünde tutulmasına göre farklı şekilde adlandırılır. Ruhun tutkuları olan şey umumiyetle bedenin bir eylemidir. Öyleyse sorun neyin bedene, neyin ruha bağlı olduğunu bilmektir. Yani bugün modern düşüncenin bir miti haline gelmiş olan ve bilişsel (*cognitif*) bilimin hışmına uğrayan kartezyen düalizmi, Descartes'ın ruh ve beden arasında yaptığı ayrımı ve onların birliği üzerine düşünceleri layıkıyla anlamak için son eseri *Ruhun Tutkuları*'nı okumak elzemdir. Çünkü ruh ve beden arasındaki ayrım dogmatik bir kapanma eylemi değil, anlama yetisinin re-

forme edilmesi projesinden hareketle bu incelemede nihai ifadesini bulan bir insan biliminin ve bütün bir etiğin gelişip serpilebilmesinin yoludur.

Özellikle mektuplarına baktığımızda Descartes'ın iftiracılara koz vermemek ve otoritelerle tekrar ters düşmemek için ahlakla ilgili bir eser kaleme almaya pek gönüllü olmadığını biliyoruz. Üstüne üstlük hayli teşrih yapmış olmasına rağmen gerekli deneylerin tamamını yapamamış olduğu için böyle bir incelemeyi kamunun ilgisine sunmak konusunda büyük tereddütler yaşadığı da tarihsel bir olgu. Her şeye karşın ilk başta onu yazmaya iten şey son derece zeki ve bilgili mektup arkadaşı Prenses Elizabeth'in duygusal çalkantıların pençesine düştüğü bir sırada filozoftan yardım istemesi ve sorularına ısrarla yanıt aramasıdır. Filozof önce Elizabeth'in kötü giden sağlığına deva olsun diye bazı pratik tavsiyelerde bulunur. Yaşanan bir bilgeliğin rehberliğini yapan Seneca'ya atıf yapar. Ancak Eskiler'in yöntemlerinde bulunan kusurlar prensesi tatmin etmez. Onun aklındaki temel sorular şunlardır: Salt akli olan bir ruh nasıl oluyor da bir parça buharla bütün bunları kaybedebiliyor? Ruh onunla hiçbir ortak noktası olmayan bedende varlığını nasıl devam ettirebiliyor? Ruhun bedendeki eylemleri ve tutkuları nelerdir? Bu Descartes'ı üzgünlüğe, öfkeye veya başka bazı tutkulara meyilli olmaya götüren mizaçtaki değişiklikleri analiz etmeye ve yalnız ruha ait olan duyguları ayırt etmeye götürür. Bu özet cevaplar karşısında Elizabeth ondan tutkuları tanımlamasını rica eder. Sonuçta deneyimlediğimiz bütün tutkuların oluşmasına aracılık eden can ruhlarının özel hareketliliğini betimlemeye girişmek Descartes'ı bu mektuplaşmanın sınırlarını aşan bütün bir inceleme yapmaya iter.

Descartes prensese yazdığı ilk mektuptan itibaren ruh ile bedenin birliğini bir ilk kavram (*notion primitive*) olarak ortaya koymuştur. Descartes'a göre ilk kavramlar "bizim

tüm diğer bilgilerimizi oluştururken model aldığımız asıllara" benzer. Bütün bilim de bu kavramları iyice ayırt etmekten ve her birini ait olduğu alana yerleştirmekten ibarettir. Her birinin bilimde bir yeri vardır. Metafiziğin ilk kavramı düşünmektir (*cogitatio*) ve Tanrı ile ruha atfedilir. İşin içinde sadece arı anlama yetisi vardır. Fizik ve onun dalları uzama (*extensio*) dayanır ve uzam bütün cisimlere tatbik edilir. Burada anlama yetisi hayal gücünden yardım alır. Üçüncü ilk kavram duyularla ilgili olup yalnız insan doğasına uygulanır. Fakat insan bir birlik olmakla beraber ruh ile bedenin birliğinden mürekkep bir birleşmenin birliğidir. Peki bir ilk kavram bir bileşiğe nasıl tatbik edilecektir? O zaman bu ikililikten başlamak gerekir: "Tutkularımızın bilgisine erişmek için ruh ile beden arasındaki farklılığın incelenmesinden daha iyi bir yol yoktur." (mad. 2) Çünkü bu birlik bir etkileşim olarak ortaya çıkmaktadır. Ruh ve beden birbiri üzerinde etkide bulunur. Buna göre *Ruhun Tutkuları*'nın ilk bölümü bedenimizin makinesini ele alır (7-16 maddeler), sonra da ruhun işlevleri (17-29) ve ruh ile bedenin birliğiyle (30-50) devam eder. Fakat bu son bölüm karmaşık görünen bir düşüncenin anlaşılmasını gerektirir: Ruhun bedeni hareket ettirme kuvveti cismin fiziksel yasalarına indirgenemezken, bedenin ruhta duyguları ve tutkuları meydana getirdiği ve iradeye eğilim verdiği kuvvet ruhun özgürlüğüne indirgenemez. Demek ki kendi başına anlaşıldığında üçüncü ilk kavram farklı iki tözün etkileşimi değil, birlikte bir beden ve ruha sahip bir tek kişidir. Ruh bedene karşı ya da onun üzerinde etkide bulunmaz, onunla birlikte eyler ve maruz kalır. Zaten tutkuların başlıca etkisi de "ruhu bu tutkuların daha önce bedeni hazırladığı şeyleri istemeye teşvik etmesi ve elverişli kılmasıdır." (mad. 40). Nitekim incelemenin ilk bölümü bedenin (ruh karşısında ya da üstünde) iktidarı ile ruhun erkini veya nüfuzunu analiz eder. İkinci bölüm uyumu temel alır. Doğa biz insanlara

has bir alet belirlemiştir ve tutku "ruhu doğanın bize yararlı olduğunu kabul ettirdiği şeyleri istemeye [...] bedeni [de] bu şeyleri yerine getirmeye hizmet eden hareketlere elverişli kılar". Buna göre hemen belirtmek gerekir ki Descartes bedeni ve arzuları insan doğasını günaha ve bozulmaya götüren hastalıklar olarak gören filozoflardan ayrılır. Başka bir deyişle, tutkular ruh ile bedenin birliğinin bir düzensizliğinin ürünü değildir, aksine bedensel bir mekanizmanın (can ruhlarının) hareketlerinin zorunlu etkileridir. Konuya bir ahlakçı gibi değil, fizikçi olarak yaklaşmasının anlamı da budur zaten. Hatta Descartes bütün tutkuları iyi görür, zira doğanın bunları belli bir kullanıma yönelik olmadan insana yerleştirmesi akla yatkın görünmemektedir. Öyleyse iyilik de kötülük de onların iyi ya da kötü kullanımından ileri gelir.

Kısacası etkileşim iradeye sahip olması dolayısıyla ruh ile can ruhlarında ve epifiz bezinde meydana gelen hareketlerden dolayı beden arasında değil, tutkuda ve tutku yoluyla uyum kazanan beden ve düşüncenin bütünü olarak insan ile duyuları hareket ettiren dış nesneler arasındadır. Bu dış nesneler, "kaynaklar", "ilk nedenler" (mad. 51) vs. diye adlandırılır. Böylece gündelik yaşamın evreninde kalmak yerine, bedende ve beden için tüm iştahaları ve duygulanımları hissetmeyi sağlayan duygu üçüncü ilk kavram olarak bilimin yapısına girmiş olur. Ruhun bedeni hareket ettirirken, bedenin de ruh üzerinde etkide bulunup onun duygularına ve tutkularına neden olurken sahip olduğu kuvvet kavramı işte bu ilk kavrama dayanır. O halde mesele ruh ile beden arasındaki ilişkinin mahiyetini ve her birinin işlevlerini doğru anlamaktır.

Buradan hareketle Descartes farklı tutku türlerini incelemek için onları "ilk nedenlerine" göre ayırmaya çalışır, yani dış nesnelerin duyularımız üzerindeki izlerine yoğunlaşır. Duyumların tamamen pragmatik öznelliğine rağmen fizyo-

lojiye dayanan nesnel bir tetkik böylece mümkün hale gelir. Fakat ardından gelen sayımı yapmak için Descartes içsel duyguları hesaba katmak zorundadır. Böylece görünürdeki sıranın kesinliği altında kırk kadar tutkunun sayımı tamamen ampirik olup ilk altısı çıkarımsal bir karşılaştırmayla *a posteriori* ortaya çıkar. Hayranlık, sevgi, nefret, arzu, neşe ve hüzün diğerlerinin cinslerini oluşturduğu türler gibidir (mad. 159). Bu sayım için yürüttüğü bilimsel tetkikten sonra eser yeniden ahlaka yönelir. Önceki sonuçlara dayanan pozitif bir teknikle ruh bilhassa arzuları düzenleyerek tutkuları kendi iyiliğine kullanacaktır. Böylece Descartes ikinci bölümü bu klasik tema üzerine bazı çeşitlemelerle tamamlar. Bu etik geliştirmenin ardından gelen üçüncü bölüm bir ek havasına sahiptir. İlk sayımın düzeni uyarınca daha önce ele alınmış altı temel tutkunun türevlerini daha ayrıntılı olarak incelemek için sadece 53 ve 68. maddeler arasını daha ayrıntılı biçimde tekrar ele almakla yetinir.

İlginç olan, tutkularımız bizi akla aykırı eylemlere ittiğinde ya da sadece acı çektiğimizde onlara nasıl hâkim olabiliriz sorusunun garip biçimde Descartes'ı pratik açıdan doğrudan pek ilgilendirmemesidir. Zira Descartes bir yandan vicdan azabı ve pişmanlığın genellikle zayıf ve kararsız zihinlere musallat olduğunu düşünmekte ve iktidarımız dâhilinde olmayan iyiler için tasalanmamayı, arzularımızı bize bağlı olan şeyler üzerine sabitlemeyi öğütlemektedir. Asıl mesele şeylerin gerçek değerini bilmektir. Şöyle ki ruhun tutkuları ile içsel heyecanlar (*émotions*) arasındaki fark, tutkular ruhta onları tahrik eden ve kuvvetlendiren can ruhlarının hareketine bağlıyken, heyecanların ruhun şeylere ve onların mükemmellik derecesine dair oluşturduğu temsillerden doğmasıdır. Doğanın var ettiği ve her birimizin kişisel tarihiyle yerleşen tutkular esasında bunları duyan veya deneyimleyen kişi tarafından ancak muğlak şekilde bilinebilir. Netice itibarıyla, "güçlerini sınayamayan

ruhlar [...] iradelerini kendi silahlarıyla savaştırmak yerine iradeyi bazı tutkuların ona başka tutkulara direnmek için sağladığı silahlarla çarpışmaya sokarlar [...] iki tutku iradeyi değişik biçimlerde tahrik eder, irade bir ona bir diğerine uyarak sürekli kendi kendisiyle çatışır ve böylece ruhu köle ve mutsuz kılar." (mad. 48) Öyleyse ruhun gücü hakikatin bilgisinde yatar, bu bilgiler tutkuları düzenlemek bakımından herkes için elzemdir, kaldı ki Descartes'a göre "en zayıf ruhlu kimseler bile eğer tutkuları terbiye etmek ve onları yönetmek için yeterince uğraşırlarsa tüm tutkuları üzerinde mutlak bir egemenlik elde edebilirler". Bu bakımdan kararlılık ve azmin kartezyen ahlakta bu kadar önemli olmasının sebebi sadece iradenin ruhun iktidarında olmasıdır. Öyleyse bütün mesele özgürlüğün doğru kullanımında yatar ve özgürlük meselesi de Descartes'ın on madde hasrettiği (152-161) yüce gönüllülükle birleşir, zira bu tutku metafizik bir hakikatle (bizi Tanrı'ya benzer kılan, özgür iradenin mükemmeliyetidir) ve en yüksek ahlaki erdemin (özgür iradeyi doğru kullanma kararlığı) kesişme noktasında yer alır. Bir tutkunun erdemi sembolize etmesi ve can ruhlarının ruhta yüce gönüllülüğe sebep olan hareketinin doğrudan ona zıt olan kibre de yol açabilmesi tuhaf görünebilir. Demek ki aynı "malzemeler"le insanlar iyi şeyler de yapabilirler, kötü, çirkin şeyler de ve hem yaşamlarının hem de eserlerinin güzelliği özgürlüklerini nasıl kullandıklarına bağlıdır.

Kısacası Descartes'ın ahlak felsefesinin başlıca sunumlarında biri olan eser felsefecilere olduğu kadar psikologlara, nörobiyologlara, bilişsel teoriyle uğraşanlara da hâlâ ilham vermeye devam etmektedir.

* * *

Elinizdeki çeviride *Les Passion de l'âme* incelemesinin Henry Le Gras (Paris, 1949) ilk baskısına uygun olarak ya-

yımlanan GF Flammarion edisyonu (Paris, 1996) temel alınmıştır. Notlandırmalarda başta bu edisyon olmak üzere, G. Rodis Lewis'in hazırladığı edisyon (Vrin, 1964) ile Livre de Poche edisyonuna (1990) müracaat edilmiştir.[3]

Murat Erşen
İstanbul, 2020

3 Kaynaklar: Descartes, *Les Passion de l'âme*, "Introduction", G. Rodis Lewis, Vrin, 1964; Jean-Maurice Monnoyer, "La pathétique cartésienne", *Les Passion de l'âme* içinde, Gallimard, 1988; Denis Kambouchner, *L'homme des passions*, c. 1, Albin Michel, 1995; Jean-Marie Beyssade, *Etudes sur Descartes*, *L'histoire d'un esprit*, Seuil, 2001, Pierre Guenancia, *Lire Descartes*, Gallimard, 2000.

RUHUN TUTKULARI

Birinci Bölüm

Genel Olarak Tutkulara ve Bu Vesileyle İnsanın Bütün Doğasına Dair

Madde 1

Bir özneye[1] *göre tutku*[2] *olan her zaman bir başka bakımdan eylemdir.*

Eskiler'den[3] bize kalan bilimlerin ne denli kusurlu ve noksan oldukları hiçbir yerde tutkular üzerine yazılarındaki kadar açık görülemez. Zira bu daima bilgisine ulaşılmaya çalışılmış bir konuysa da ve herkes tutkuları kendi içinde hissediyor diye doğalarının keşfi için başkalarının saptamalarına ihtiyaç duyulmadığından en zor konulardanmış

1 Özne, fail (*le sujet*) Descartes'ta özne kavramının kullanılışı hiçbir zaman antropolojik değildir.

2 Tutku (*la passion*) Fransızca *pâtir* fiilinin isimleştirilmiş hâli olup (bir şeye) maruz kalmak, (acı) çekmek manalarına gelir ve dolayısıyla edilgenlik ifade eder. Bu açıdan tutku ve ihtiras gibi çeviriler eksik kalmaktadır. Bu kelimenin en doğru karşılığı herhâlde "edilgi" ya da "teessür" olsa gerektir.

3 Eskiler (*les anciens*) kendilerini başlıca ahlaki açıdan olmak üzere dağınık açıklama ve uyarılarla sınırlandırmışlardır (Platon'un diyalogları, Aristoteles'in *Etik*'i, Stoacılık); Aristoteles'in *Retorik*'inde de bazı analizler yer alır. Descartes'ın eski filozoflara genel eleştirileri için özellikle bkz. *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, II; *Yöntem Üzerine Konuşma*, I. Bölüm vs.

gibi gözükmese de Eskiler bunun hakkında öyle az ve çoğu kez de inanılması öyle güç şeyler öğretmişlerdir ki hakikate yaklaşmak için tek umudum onların izlemiş oldukları yollardan[4] uzaklaşmaktır. İşte bu yüzden burada benden önce hiç kimsenin değinmediği bir konuyu ele alıyormuşçasına yazmak zorundayım. Ve başlangıç olarak, olan ya da yeni meydana gelen her şeyin genel olarak filozoflar tarafından [olana] maruz kalan bakımından bir tutku ve meydana gelmesine neden olan bakımından ise bir eylem olarak adlandırıldığını göz önünde bulunduruyorum. Öyle ki her ne kadar etken ve etkilenen genellikle çok farklı olsalar da eylem ve tutku her zaman onu ilişkilendirdiğimiz iki ayrı özne nedeniyle bu iki ismi alan bir aynı şey olmaktan geri kalmazlar.[5]

Madde 2

Ruhun tutkularını tanımak için onun işlevlerinin bedeninkilerden ayırt edilmesi gerekir.

Sonra ayrıca ruhumuz üzerinde kendisine birleşik olan bedenden daha doğrudan etki eden hiçbir öznenin [nedenin] olmadığına dikkat etmediğimizi ve dolayısıyla ruhta bir tutku olanın genellikle bedende bir eylem olduğunu düşünmemiz gerektiğini göz önünde bulunduruyorum; öyle ki tutkularımızın bilgisine erişmek için ruh ile beden arasındaki

4 Yol (*le chemin*) burada yöntem anlamında kullanılmıştır. Zira Descartes'ın ayırt edici özelliklerinden biri yeni bir yöntem önermesidir. Bkz. *Yöntem üzerine Konuşma*. Ayrıca Descartes Eskiler'den ayrı olarak tutkular konusuna temelde ahlaki değil, fiziki ve biyolojik açıdan yaklaşmaktadır.

5 "Bana gelince, her zaman inandım ki kaynaklandığı terimle ilişkilendirildiğinde eylem ve eylemin sona erdiği ya da eylemin etkisine uğrayan terimle ilişkilendirildiğinde tutku diye adlandırılan [iki isim alan şey] bir ve aynı şeydir," (*Hyperaspistes'e Mektup*, Ağustos 1641). "Aynı devime onu devindireni göz önüne aldığımızda eylem, devineni düşündüğümüzde tutku denir ve benzer olarak bu terimler iradeye (*volonté-action*) ve algıya (*perception-passion*) genişletilir," (*Regieus'a Mektup*, Aralık 1641).

farklılığın incelenmesinden daha iyi bir yol yoktur; böylece bizde bulunan işlevlerden her birini ikisinden hangisine yüklememiz gerektiğini biliriz.

Madde 3
Bunun için hangi kuralı izlemek gerekir?

Eğer bizde olduğunu deneyimlediğimiz ve tamamıyla cansız cisimlerde de olabileceğini gördüğümüz tüm şeylerin ancak bedenimize yüklenilmesi gerektiğine ve tersine, bizde olan ve bir cisme ait olduğunu hiçbir şekilde kavramadığımız tüm şeylerin ruhumuza yüklenmesi gerektiğine dikkat edilirse bunda büyük bir güçlük bulunmayacaktır.[6]

Madde 4
Uzuvların sıcaklığı ve hareketi bedenden, düşünceler ise ruhtan kaynaklanır.

Böylece bedenin herhangi bir şekilde düşündüğünü kavramamamız sebebiyle bizde bulunan her tür düşüncenin ruha ait olduğuna inanmakta haklıyız ve bizimkiler kadar ya da daha da çeşitli şekillerde hareket etmeyen ve bizimkiler kadar ve daha da fazla sıcaklığa sahip olmayan herhangi bir cismin olmadığından şüphe etmememiz sebebiyle (deneyimin uzuvlarımızın her birinden çok daha fazla sıcaklığa

---

6 Aşağıda verilen örneklerde de görüleceği gibi, burada ruhla beden arasında metafiziksel bir ayrım geliştirmekten çok tutku kavramını oluşturmaya izin verecek yöntemsel bir ilkenin tanımlanması söz konusudur. Apaçık kavradığımız şeyler üzerine dayanan, tözlerin ayrımı ilkesi: "Bir yandan yalnızca düşünen ve uzamsız bir şey olmamdan kendimin açık ve seçik bir fikrini taşıdığım ve öte yandan bedenimin yalnızca uzamlı ve düşünmeyen bir şey olması ölçüsünde seçik bir fikrini taşıdığım için..." (*Altıncı Meditasyon*; *Felsefenin İlkeleri*, I. Bölüm, mad. 63). Bedenimizin doğrudan anlaşılmasına gelince, onu *kavramaktan* çok onu *deneyimliyoruz*: "Hissettiğimiz tüm şeylerin düşüncemizden başka bir şeyden geldiğini kendi içimizde deneyimliyoruz," (*Felsefenin İlkeleri*, II. Bölüm, mad. 1).

ve harekete sahip olan alevde gösterdiği gibi) bizdeki tüm sıcaklık ve tüm hareketlerin düşünceye bağlı olmayıp ancak bedene ait olduklarına inanmalıyız.[7]

Madde 5

Bedene sıcaklığı ve hareketi verenin ruh olduğuna inanmak yanılgıdır.

Bu yolla çoklarının içine düştüğü pek büyük bir yanılgıdan kaçınacağız, öyle ki onun tutkuların ve ruha ait başka şeylerin bugüne kadar doğru açıklanabilmesini engellemiş olan birinci sebep olduğunu sanıyorum. Bu yanılgı şundan oluşur: Tüm ölü bedenlerin sıcaklıktan ve sonra da hareketten yoksun olduğu görülünce bu hareketleri ve bu sıcaklığı kesenin ruhun yokluğu [bedenden ayrılması] olduğu sanılmıştır.[8] Böylece sebepsiz yere doğal sıcaklığımızın ve bedenlerimizin bütün hareketlerinin ruhumuza bağlı olduğuna inanılmıştır. Oysa tam tersine, öldüğümüz zaman bu sıcaklığın kesilmesi ve bedeni hareket ettirmeye yarayan organların işlemez hâle gelmesi sebebiyle ruhun bedenden ayrıldığı düşünülmeliydi.

Madde 6

Canlı bir bedenle ölü bir beden arasında ne fark vardır?

Bu yanılgıdan kaçınmak için o hâlde ölümün asla ruhun eksikliğinden değil, ama yalnızca bedenin ana bölümlerin-

7 Kartezyen fizik tüm duyusal nitelikleri hareketle açıklayarak yaşamsal sıcaklığın kaynağının fizyolojik mekanizma olmasına olanak tanır. Ateşin sıcaklığı üzerine, *Felsefenin İlkeleri*, IV. Bölüm, mad. 80; bu kitapta ise 8. ve 126. mad.

8 Bu argüman Aristoteles'te (*Hayvanların Bölümleri*, 640 b, 30) ve daha dolaylı olarak Aquinalı Thomas'da (*Summa Theologica*, I, Q. 75, 1) bulunur. 1645'te Cureau de La Chambre yine şöyle yazmaktadır: "İnanmak gerekir ki gerektiğinde ruh ve kalp doğal sıcaklığı artırırlar ve bu sıcaklığı üretmek için çaba harcayıp kızışarak onu gizil olarak bulunduğu öğelerden çıkartırlar." (*Les Caractères des passions*, II, I, 4.).

den birinin işlemez hâle gelmesinden dolayı meydana geldiğini göz önünde bulunduralım ve canlı bir insanın bedeninin ölü bir insanınkinden farkının ancak bir saatin ya da başka bir otomatın (yani kendiliğinden hareket eden başka bir makinenin) kurulduğundaki ve çalışması için gerekli tüm şeylerle birlikte yerine getirmesi için yapıldığı hareketlerin maddi ilkelerini kendisinde taşıdığı zamanki durumuyla aynı saatin ya da başka bir makinenin bozulduğundaki ve hareketinin ilkesi işlemekten kesildiğindeki durumu arasındaki fark kadar olduğuna hükmedelim.[9]

Madde 7

Bedenin bölümleri ve işlevlerinin bazıları hakkında özet açıklama.

Bunu daha anlaşılır kılmak için burada bedenimizin düzeneğinin nasıl oluştuğunu kısaca açıklayacağım. Bizde bir kalp, bir beyin, bir mide, kaslar, sinirler, atardamarlar, toplardamarlar ve benzeri şeyler olduğunu zaten bilmeyen yoktur. Ayrıca yediğimiz etlerin[10] mideye ve bağırsaklara indiği, oradan bunların özsularının karaciğere ve bütün toplardamarlara akarak buradaki kanla karıştığı ve bu yolla kanın miktarını artırdığı da bilinir. Tıp konusunda az da olsa bir şeyler duymuş olanlar bundan başka kalbin genel yapısını, toplardamarlardaki bütün kanın nasıl ana toplardamardan kalbin sağ tarafına kolayca aktığını ve buradan akciğer atardamarı denilen damar yoluyla akciğere geçtiğini, sonra

9 Descartes bedenimizin düzeneğini sık sık hidrolik otomatlarla (*İnsan*, XI), orglarla (aynı kitabın daha ileriki sayfalarında) ya da bir saatle (aynı eser ve ayrıca *Yöntem Üzerine Konuşma*, V. Bölüm: "... aynen bir saatin hareketinin denge ağırlıklarının şeklinin ve çarklarının gücünden oluşması gibi" ve *Altıncı Meditasyon*) karşılaştırır.

10 17. yüzyılda et (*viande*) kelimesi genel olarak tüm yiyecekleri ifade ederdi. Latince kökü *vivanda* ise "yaşama yararı dokunan (şey)" demektir.

akciğerden[11] kalbin sol tarafına akciğer toplardamarı diye adlandırılan damar yoluyla geri döndüğünü ve sonunda oradan dalları bütün bedene yayılan büyük atardamara [aorta] geçtiğini de bilirler. Hatta Eskiler'in otoritesinin bütünüyle kör etmediği ve Harvey'in[12] kan dolaşımı üzerine görüşünü incelemek için gözlerini açmak istemiş olanların hiçbiri şüphe etmeyecektir ki vücutta bulunan bütün toplardamarlar ve atardamarlar içlerinde kanın durmadan büyük bir hızla aktığı kanallar gibidir; kan dalları bütün akciğere yayılan ve akciğer toplardamarıyla birleşen akciğer atardamarı yoluyla kalbin sağ boşluğundan [karıncık] akışına başlayarak akciğer toplardamarı yoluyla akciğerden kalbin sol tarafına geçer; sonra buradan vücudun bütün geri kalanına dağılmış olan dalları ana toplardamarınkiyle birleşen aorta gider, ana toplardamar aynı kanı kalbin sağ boşluğuna taşır; öyle ki bu iki boşluk [karıncık] kanın vücutta yaptığı her turda her birinden geçtiği alavere havuzları gibidirler. Bundan başka uzuvların bütün hareketlerinin kaslara bağlı olduğu da bilinir; bu kaslar birbirine öyle bir şekilde karşıtlardır ki ikisinden biri kısaldığında bağlı olduğu vücut parçasını kendisine çeker, bu da aynı anda kendisine karşıt olan kası uzatır. Sonra bir başka zaman, sözü edilen ikinci kas kısalırsa, bu kez birincisinin uzamasına ve bağlı olduğu vücut parçasını kendisine doğru çekmesine neden olur. Son olarak şu da bilinmektedir ki tüm duyular gibi kasların bütün bu hareketleri de sinirlere bağlıdır, bu sinirler ise hepsi beyinden gelen küçük iplikçiklere ya da küçük borucuklara

11 Akciğerin oksijenasyonu işlevi ancak 18. yüzyılda Lavoisier tarafından belirlenecekti.

12 William Harvey (1578-1657) İngiliz hekim. Kalpten başlayan kan dolaşımını doğru olarak tanımlayan ilk kişi olarak bilinmektedir. 1616 yılında verdiği derslerde anlattığı bu konuyu 1628'de *Exercitatio Anatomica de Motu Cordis et Sanguinis in Animalibus* başlıklı kitabına taşımış, ama Aristoteles ve Galien'in teorilerini tartışma konusu yaptığı için keşfi başta Fransız anatomist Jean Riolan tarafından olmak üzere ağır hücumlara uğramıştır.

benzerler ve tıpkı beyin gibi can ruhları[13] denen bir tür hava ya da çok ince bir yel içerirler.

Madde 8

Bütün bu işlevlerin ilkesi nedir?

Ama bu can ruhlarının ve bu sinirlerin hareketlere ve duyumlara ne şekilde katkıda bulundukları ya da bunları harekete geçiren cisimsel ilkenin ne olduğu genellikle bilinmiyor. Bu nedenle bu konuya daha önce başka yazılarımda[14] değinmiş olmama rağmen, burada da kısaca birkaç şey söyleyeceğim. Yaşadığımız sürece kalbimizde toplardamarlardaki kanın beslediği bir tür ateş olan sürekli bir sıcaklık vardır ve bu ateş uzuvlarımızın bütün hareketlerinin cisimsel ilkesidir.

Madde 9

Kalbin hareketi nasıl meydana gelir?[15]

Bu ateşin ilk etkisi kalbin boşluklarını dolduran kanı genleştirmesidir. Bu da daha çok yer kaplaması gereken bu kanın şiddetle sağ boşluktan akciğer atardamarına ve sol boşluktan da aorta geçmesine sebep olur. Sonra bu genleşme kesilince kan hemen yeniden ana toplardamardan kalbin sağ boşluğuna ve akciğer toplardamarlarından da kalbin sol boşluğuna girer. Zira bu dört damarın girişlerinde öyle bir şekilde düzenlenmiş küçük kapakçıklar vardır

13 Bu ifadeyi (*esprits animaux*) anlarken, onun Latincede "hava, soluk, yel" anlamındaki *spiritus* kelimesinden geldiği unutulmamalıdır. Can ruhları tamamen fiziksel şeyler olup sinir sisteminin açıklanmasında gizli güçlere başvurmak istemeyen Descartes'ın fizyolojisinde bugün nöroelektirik adı verilen uyarıların oynadığı rolü üstlenirler.

14 *Yöntem Üzerine Konuşma*, V. Bölüm.

15 Descartes kalpte ve atardamarlarda görülen kasılma ve gevşemeyi tersine çeviriyor, çünkü kalbin kas hareketlerinin rolünü bilmiyordu. Skolastikleri izleyerek onu kanın genleşmesinin ve seyrelmesinin kaynağı olan en sıcak organ sayar.

ki bunlar kanın kalbe ancak son ikisinden girebilmesine ve diğer ikisinden çıkabilmesine izin verirler. Kalbe giren yeni kan hemen sonra bir öncekiyle aynı şekilde seyrelir. İşte kalbin ve atardamarların vuruşu ya da atışı [nabız] yalnızca bundan ibarettir, öyle ki bu atış kalbe her yeni kan girdiğinde yinelenir. Kana hareketini veren ve bütün toplardamarlarda ve atardamarlarda hızla akmasına neden olan şey de yalnızca budur. Bu yolla kan kalpte kazandığı sıcaklığı vücudun bütün diğer bölümlerine taşır ve onların beslenmesine hizmet eder.

Madde 10
Can ruhları beyinde nasıl oluşur?

Ama burada en dikkate değer olan şey sıcaklığın kalpte seyrelttiği kanın en canlı ve en ince parçalarının durmadan büyük miktarlarda beynin gözeneklerine girmesidir. Bunların başka bir yerden ziyade bu gözeneklere gitmesinin nedeni aort yoluyla kalpten çıkan kanın dosdoğru buralara doğru akmasıdır ve geçitler çok dar olduğundan kanın hepsi değil de sadece en hareketli ve en ince parçaları buraya girer, geri kalanlar da vücudun diğer bölümlerine yayılır. İşte kanın bu en ince parçaları can ruhlarını meydana getirir. Ve bu parçalar beyinde kanın daha az ince olan parçalarından ayrılmaktan başka hiçbir değişikliğe uğramazlar. Zira burada can ruhları diye adlandırdıklarım aslında yalnızca cisimlerdir ve çok küçük cisimcikler olmalarından ve bir meşaleden çıkan alevin parçaları gibi çok hızlı hareket etmelerinden başka bir özellikleri de yoktur. Öyle ki hiçbir yerde durmazlar ve aralarından bazıları beynin boşluklarına girdikçe diğer bazıları da beynin yapısında bulunan gözeneklerden çıkarlar, gözenekler onları sinirlere ve oradan da kaslara yönlendirir, kaslar sayesinde de bunlar bedeni hareket edebildiği bütün değişik şekillerde hareket ettirirler.

Madde 11

Kasların hareketi nasıl meydana gelir?

Zira uzuvların bütün hareketlerinin tek nedeni yukarıda anlattığım gibi bazı kasların kısalması ve onların karşıtı kasların da uzamasıdır. Karşıtının değil de o kasın kısalmasının tek nedeni ise beyinden ona doğru diğerine nazaran daha çok can ruhu gelmesidir. Doğrudan beyinden gelen can ruhları tek başlarına bu kasları hareket ettirmeye yetmezler, ama bunlar zaten bu iki kasta bulunan diğer can ruhlarının hepsinin hızla birinden çıkıp diğerine geçmelerine yol açarlar. Böylece can ruhlarının çıktığı kas daha uzun ve daha gevşek olurken, girdikleri kas onlar tarafından şişirildiği için kısalır ve bağlı olduğu uzvu çeker. Eğer şu söyleyeceklerim bilinirse bunu anlamak kolaydır. Beyinden her kasa devamlı surette ancak çok az can ruhu gelir, ama aynı kasta her zaman çok miktarda kapalı hâlde bulunan başkaları vardır ve bunlar orada çok hızlı hareket ederler, bazen çıkacak açık geçit bulamadıklarında sadece oldukları yerde döner, bazen de karşıt kasa akarlar. Bu kasların her birinde bu can ruhlarının bir kastan diğerine aktıkları küçük çıkışlar vardır ve bu çıkışlar öyle düzenlenmişlerdir ki beyinden bu iki kastan birine gelen can ruhları diğerine doğru gidenlerden daha güçlü olduklarında diğer kasın can ruhlarının buna geçebilecekleri bütün girişleri açarlarken, aynı zamanda bundan diğerine geçebilecekleri bütün girişleri de kapatırlar. Bu sayede daha önce bu iki kasta bulunan can ruhları büyük bir hızla bu ikisinden birinde toplanırlar, böylece de diğeri uzar ve gevşerken bunu şişirir ve kısaltırlar.

Madde 12

Dışarıdaki nesneler duyu organları üzerinde nasıl etki ederler?

Burada geriye bir de can ruhlarının neden beyinden kaslara her zaman aynı şekilde akmadığını ve bazen birinden

çok diğerine doğru gittiğini bilmek kalıyor. Zira daha sonra anlatacağım gibi bizde gerçekten bu nedenlerden biri olan ruhun faaliyetinden başka yalnızca bedene bağlı olan iki nedeni daha belirtmek gerekir. Birincisi daha önce *Dioptrik*'te[16] oldukça geniş biçimde açıklamış olduğum, nesnelerin duyu organlarında yol açtığı hareketlerin çeşitliliğinden oluşur. Ama bu yazıyı görenler diğerlerini okumak zorunda kalmasın diye sinirlerde göz önüne alınması gereken üç şey olduğunu burada tekrar edeceğim. İlki sinirlerin köklerini beyinden alan ve oradan da bağlı oldukları diğer uzuvların uçlarına kadar yayılan küçük iplikçikler biçimindeki iç maddeleri ya da ilikleri, ikincisi onları çevreleyen, beyni kaplayan derilerin devamı olup içlerinde bu iplikçiklerin bulunduğu küçük borular oluşturan derilerdir; son olarak da beyinden kaslara kadar aynı borular tarafından taşınan can ruhları; bunlar bu iplikçiklerin orada bütünüyle serbest ve yayılmış hâlde kalmasının nedenidirler, öyle ki ucuna sinirlerden birinin bağlı olduğu bedenin bir bölümünü hareket ettiren en küçük şey aynı yolla sinirin geldiği beyin bölümünü de hareket ettirir, tıpkı bir ipin uçlarından birini çektiğimizde diğer ucunu da hareket ettirdiğimiz gibi.[17]

---

16 *Yöntem Üzerine Konuşma* ile aynı ciltte toplanan ve yöntemin ürünleri olarak sunulan *Dioptrik*, *Meteorlar* ve *Geometri* başlıklı üç bölüm vardır. Bu üç çalışma Galileo'nun mahkûm edilmesi üzerine Descartes'ın yayımlamaktan vazgeçtiği *Dünya veya Işığa Dair İnceleme* başlıklı incelemesinde ortaya koyduğu teorilerinin bir bölümünü sunar. *Yöntem Üzerine Konuşma* bu bilimsel çalışmalara bir tür yöntemsel sunuş olarak tasarlanmıştır ve bütün çalışmanın yaklaşık yedide birini oluşturur. *Dioptrik*'te ışığın kırılması, mercekler ve görmenin nasıl gerçekleştiği gibi konular ele alınır. Burada söz konusu olan *Dioptrik*'in IV. bölümüdür. Ayrıca *Altıncı Meditasyon*'da da duyumun kökeni açıklanmıştır: "Fizik bilgim bana bu duyumun ayak boyunca dağılmış sinirler aracılığıyla iletildiğini öğretir ki bunlar ipler gibi oradan beyne uzandıkları için, ayakta gerildiklerinde aynı zamanda beyinde bağlantılı oldukları bir iç parçayı da gererler..."

17 Bkz. *Kurallar* XII: "Dışsal duyunun nesne tarafından hareket ettirilirken kazandığı şeklin bedenin bir başka bölümüne, ortak duyu denilen bölüme taşındığını ve bunun aynı anda ve birinden ötekine herhangi bir gerçek kendiliğin aktarılması olmaksızın vuku bulduğunu düşünmeliyiz; tıpkı >

Madde 13

Dış nesnelerin bu etkisi can ruhlarını kaslara değişik biçimlerde yönlendirebilir.

Yine *Dioptrik*'te bütün görme nesnelerinin bize nasıl iletildiklerini açıkladım; bu nesneler bizimle onlar arasındaki saydam cisimler aracılığıyla gözlerimizin dibinde bulunan optik sinirlerin küçük iplikçiklerini ve sonra da bu sinirlerin geldiği beyin bölgelerini belli bir yerde hareket ettirirler. Bunlar sinirleri bizim nesnelerdeki çeşitliliği görmemizi sağlayacak çeşitli şekillerde hareket ettirirler.[18] Fakat bunlar doğrudan gözde meydana gelen hareketler olmayıp bu nesneleri ruha[19] gösteren beyinde meydana gelen hareketlerdir.[20] Bu örneğe dayanarak seslerin, kokuların, tatların, sıcaklığın, ağrının, açlığın, susuzluğun ve genel olarak dış duyularımızın olduğu kadar içsel arzularımızın[21] bütün nesnelerinin sinirlerimizde bunlar aracılığıyla beyne iletilen bir harekete yol açtıklarını kolayca kavrayabiliriz. Beynin bu çeşitli hareketlerinin ruhumuzda çeşitli duyumlar uyandır-

---

şimdi yazarken tek tek harflerin kâğıda dökülmekte olduğu anda yalnızca kalemin ucunun hareket etmekle kalmayıp o parçada eş zamanlı olarak bütün kalem tarafından paylaşılmayacak en küçük bir hareketin olmaması ve bir uçtan ötekine geçen gerçek hiçbir şey tasavvur etmesem bile tüm bu değişik hareketlerin kalemin yukarı ucu tarafından da benzer olarak izlenmesi gibi."

18 Nesnenin yalnızca ruhumuzda var olan öznel izlenimiyle dışsal gerçeklik arasında benzerlik yoktur. Ama algılarımızın farklılığı nesnelerin farklılığından ve onların duyularımız üzerindeki etkisinden kaynaklanır.

19 Meditasyonları özetlediği girişte Descartes şöyle yazar: "... zihin ya da insan ruhu arasında hiçbir ayrım yapmıyorum..." Böylece ruh ile zihin ya da anlama yetisi Descartes için bir ve aynı şeydir ve bedenden, yani cisimsel tözden ayrı olan, düşünen tözün adıdır.

20 Descartes'a göre tüm duyum beyinde gerçekleşir, "ve yine de kolları ya da bacakları kesilmiş kimi insanların zaman zaman görünürde o eksik organlarında acı duyduklarını öğrendim ve bu beni acı veren şeyin belli bir organ olduğundan bütünüyle emin olamayacağımı düşünmeye götürdü." (*Altıncı Meditasyon*).

21 *Appetit* bizi bir şey arzulamaya iten eğilimdir. Ayrıca açlık arzusu, susuzluk duyumu anlamına gelir.

masından başka, bu hareketler ruh işin içine karışmaksızın da can ruhlarının akışlarını başka kaslardan ziyade belli bazı kaslara yapmasını sağlayabilir ve böylece uzuvlarımızı hareket ettirirler. Bunu burada sadece bir örnekle ispat edeceğim. Eğer biri bize vuracakmış gibi elini aniden gözlerimize doğru kaldırırsa, onun bizim arkadaşımız olduğunu, bunu sadece oyun olsun diye yaptığını ve bize zarar vermekten çekineceğini bildiğimiz hâlde gözlerimizin kapanmasını engellemekte yine de zorluk çekeriz. Bu olay gösterir ki gözleri kapatan ruhun aracılığı değildir, çünkü bu hareket ruhumuzun tek ya da en azından başlıca eylemi olan istemeye karşıdır. Öyleyse sebep şudur: Bedenimizin makinesi öyle oluşturulmuş ki bu elin gözlerimize doğru yaptığı hareket beynimizde can ruhlarını göz kapaklarını indirmeye yarayan kaslara yönlendiren başka bir harekete yol açar.

Madde 14

Can ruhları arasındaki çeşitlilik akışlarını da çeşitlendirebilir.

Can ruhlarını kaslara çeşitli şekillerde yönlendirmeye hizmet eden diğer neden bunların eşitsiz hareketlilikleri ve bölümlerinin çeşitliliğidir. Zira bölümlerinden bazıları diğerlerinden daha büyük ve daha hareketli olduğunda beynin boşluklarından ve gözeneklerinden düz çizgi hâlinde daha ileri geçerler ve bu yolla daha az kuvvetli olsalardı gönderilemeyecekleri başka kaslara sevk edilirler.

Madde 15

Çeşitliliklerinin nedenleri nelerdir?

Bu eşitsizlik ise can ruhlarını meydana getiren maddelerin çeşitliliğinden ileri gelebilir. Çok şarap içmiş olan insanlarda görüldüğü gibi şarabın buharları hızla kana karışarak kalpten beyne çıkar, burada can ruhları hâline gelirler; ola-

ğan olarak beyinde bulunanlardan daha kuvvetli ve daha bol olduklarından bedeni birçok tuhaf şekilde hareket ettirebilirler. Can ruhları arasındaki eşitsizlik kalbin, karaciğerin, midenin, dalağın ve can ruhlarının oluşmasına yardım eden bütün diğer bölümlerin durumlarının çeşitliliğinden de ileri gelebilir. Zira kalbin alt bölümünde yer alan, kalbin boşluklarının girişlerini genişletmeye ve daraltmaya yarayan bazı küçük sinirleri burada özellikle belirtmek gerekir. Bunlar yoluyla kan kalpte az ya da çok genleşerek, çeşitli durumlar alan can ruhları oluşturur. Ayrıca belirtmek gerekir ki kalbe giren kan oraya vücudun tüm diğer bölgelerinden geliyor olsa da yine de çoğu zaman bazı bölümlerin diğerlerine göre onu kalbe daha fazla ittikleri olur, çünkü bu bölümlere karşılık gelen kaslar ve sinirler kana daha fazla baskı yapar ya da hareketlilik verirler ve kan daha fazla geldiği bölümlerin çeşitliliğine göre kalpte çeşitli şekillerde genleşir ve sonra da farklı niteliklere sahip can ruhları oluşturur. Böylece örneğin karaciğerin alt bölümünden gelen kan –ki orada safra vardır– kalpte dalaktan gelenden başka şekilde genleşir ve dalaktan gelen kollardan ya da bacaklardan gelenden başkaca ve nihayet bu da bağırsaklardan ve mideden daha yeni çıkmış oldukları için hızlıca karaciğerden kalbe geçen etlerin özsuyundan bambaşka genleşir.[22]

Madde 16

Bütün uzuvlar ruhun yardımı olmaksızın duyu nesneleri ve can ruhları tarafından nasıl hareket ettirilirler?

Nihayet, belirtmek gerekir ki bedenimizin makinesi öyle düzenlenmiştir ki can ruhlarının hareketlerinde meydana gelen bütün değişimler onların beynin bazı gözeneklerini diğer-

22 Kanın genleşmesinin çeşitliliği çıktıkları kaynağın doğrudan bir etkisi değildir, kanın doğrudan karaciğerden ya da bacaklardan geliyor olmasına göre değişen bileşiminden ileri gelir.

lerinden daha çok açmalarına neden olur ve tersine, duyuma yarayan sinirlerin etkisiyle bu gözeneklerden biri olağandan az ya da çok açıldığında can ruhlarının hareketinde bir şeyi değiştirir. Bu da onların bedeni –beden genel olarak böyle bir etkiyle nasıl hareket ettiriliyorsa– hareket ettirmeye yarayan kaslara yönlendirilmesine neden olur. Öyle ki irademiz işe karışmaksızın yaptığımız bütün hareketler (çoğu zaman soluduğumuz, yürüdüğümüz, yemek yediğimiz ve nihayet hayvanlarla ortak olarak yaptığımız bütün eylemlerde olduğu gibi) yalnızca uzuvlarımızın yapısına ve kalpteki sıcaklık tarafından uyarılan can ruhlarının beyinde, sinirlerde ve kaslarda doğal olarak izlediği akışa bağlıdır. Tıpkı bir saatin hareketinin sadece zembereğinin gücüne ve çarklarının şekline bağlı olması gibi.

Madde 17
Ruhun işlevleri nelerdir?

Sadece bedene ait olan bütün işlevleri böylece gözden geçirdikten sonra bizde düşüncelerimizden başka ruhumuza yüklememiz gereken hiçbir şey kalmadığını bilmek kolaydır. Düşüncelerimiz iki türdedir; eş deyişle bir kısmı ruhun eylemleri ve diğerleri onun tutkularıdır.[23] Eylemler olarak adlandırdıklarım bütün istemlerimizdir, çünkü bunların doğrudan ruhumuzdan geldiklerini ve yalnızca ona bağlıymış gibi göründüklerini deneyimliyoruz.[24] Tam tersine, genel olarak bizde bulunan her türden algılar ya da bilgiler onun tutkuları olarak adlandırılabilir, çünkü çoğu zaman onları

23 *Felsefenin İlkeleri*, mad. 32: Bizde yalnızca iki tür düşünce vardır; anlama yetisinin algısı (*perception de l'entendement*) ve iradenin eylemi (*l'action de la volonté*). Ayrıca bkz. *Üçüncü* ve *Beşinci Meditasyon*.

24 "Yalnızca kendisine baktığında iradenin ve özgürlüğün ancak bir ve aynı şey olduğunu hissetmeyen ve deneyimlemeyen hiç kimse yoktur..." *Üçüncü Grup İtirazlara Cevaplar*. Genel olarak özgürlük ve irade konusu için bkz. *Altıncı Meditasyon* ve *Felsefenin İlkeleri*, mad. 6 ve mad. 35.

oldukları gibi yapan ruhumuz değildir, aksine ruh tutkularını daima onlar tarafından temsil edilen şeylerden alır.[25]

Madde 18
İrade Üzerine.

Yine istemlerimiz de iki türdedir, zira bazıları ruhun ruhun kendisinde sona eren eylemleridir, Tanrı'yı sevmek istediğimizde ya da genel olarak düşüncemizi maddi olmayan bir nesneye yönelttiğimizde olduğu gibi. Diğerleri bedenimizde sona eren eylemlerdir, örneğin sadece gezinme isteğine sahip olduğumuzda ardından bacaklarımız kımıldar ve yürürüz.

Madde 19
Algı üzerine.

Algılarımız[26] da iki türdedir ve bir kısmının nedeni ruh, diğerlerininki bedendir.[27] Ruhun neden oldukları istemleri-

25 Yani ruh burada etkin değil edilgindir. Tüm fikirler Descartes için bir nesnenin temsili ya da gösterilişidir. Bkz. *Üçüncü Meditasyon*. Bunlardan bazıları, örneğin burada 20. maddede bahsedilecek olan masal yaratığı elbette öznenin kendisi tarafından uydurulmuştur (*Birinci Meditasyon*'da işlenen tema ve ayrıca bkz. *Üçüncü Meditasyon*). Ama hayal gücü ya da genel olarak düşünce kesinlikle hiçbir zaman yaratıcı nitelikte değildir. İşlevi sadece kendi icat etmediği ve dış gerçekliklerin zihin için temsil ettiği öğeleri birleştirmekle sınırlıdır. Örneğin uçan fil: "... bir düşlemde açık ve seçik olarak kavrayabileceğimiz her şey gerçekten var olan şeydir ve kurgu değildir, çünkü onda diğer şeylerin edimselliğinden gelen bir öz olduğu gibi değişmez ve gerçek bir öz de vardır ve bu öz Tanrı'dan gelir." *Burman ile Görüşme*. Ayrıca bkz. *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, XIV. ile *Birinci* ve *Beşinci Meditasyon*.

26 Her ne kadar algı kelimesi modern anlamda genellikle görme ve işitme gibi duyularla ilgili süreçleri ifade etse de Descartes algılamak (*percevoir*) fiilini "açık ve seçik olarak algıladığım her şey doğrudur" kuralında olduğu gibi aklın saf zihinsel kavrayışı için kullanmakta, görme ve işitme duyuları söz konusu olduğunda ise hissetmek, duyusal olarak farkında olmak (*sentire*) fiilini tercih etmektedir.

27 Hem bu maddede hem de ardından gelen maddelerde (mad. 20-26) "neden" bir algıyla sona erecek sürecin başlangıç noktası olarak anlaşılmalıdır. >

mizin ve tüm hayallerin ya da istemlere bağlı diğer düşüncelerin algısıdır. Zira şu kesindir ki bir şeyi istediğimiz aynı yolla o şeyi idrak da edemiyorsak onu isteyemeyiz.[28] Her ne kadar ruhumuz açısından bir şeyi istemek bir eylem olsa da istediğini kavramanın onda aynı zamanda bir tutku da olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu algı ile bu irade gerçekte aynı şey olduğu için, adlandırma her zaman en soylu olan üzerinden yapılır ve böylece onu bir tutku olarak değil, ama yalnızca bir eylem olarak adlandırmak âdet olmuştur.[29]

Madde 20

Ruh tarafından oluşturulan hayaller ve diğer düşünceler üzerine.

Ruhumuz büyülü bir sarayı ya da bir masal hayvanını gözünün önünde canlandırdığında yaptığı gibi, kendini var olmayan bir şeyi hayal etmeye verdiğinde ya da yine hayal edilebilir olmayan ve yalnızca akılla anlaşılabilen[30] bir şeyi,

---

Hayal gücü can ruhlarının beyinde bir hareketini gerektirir, ama gözümüzde büyülü bir saray canlandırdığımızda bu hareketin birincil nedeni iradedir; oysa rüyalarda (mad. 21) bu hareket salt rastlantısaldır. Aynı şekilde tam anlamıyla her algı sinirlerden geçer, ama can ruhlarının hareketi ya içeriden tetiklenir (mad. 24) ya da dışsal bir nesnenin etkisi buna neden olur (mad. 23).

28 Bu *Felsefenin İlkeleri*'nin I. Bölüm, 9. maddede açıklanan, düşüncenin tanımının bir sonucudur. "Düşünmek kelimesinden bizde doğrudan doğruya kendiliğimizden kavrayabileceğimiz şekilde meydana gelen her şeyi anlıyorum." Bilinç dışı düşünce ya da arzu Descartes için çelişkili olurdu.

29 "Öne sürüyorum ki sadece anlama yetimizde değil, irade de bulunan tüm şeylerin fikirlerine sahibizdir. Zira onu istediğimizi bilmeden –ki bunu sadece bir fikir aracılığıyla biliriz– hiçbir şeyi isteyemeyiz, ama bu fikrin eylemin kendisinden farklı olduğunu varsaymıyorum." *Mersenne'e Mektup*, 28 Ocak 1641 ve *Regius'a Mektup*, Mayıs 1641: "İrade ve düşünsel etkinlik her zaman birbirlerine eşlik ettiklerinden, orada eylemi ve tutkuyu birbirinden ayırt etmek zordur."

30 Descartes için yalnızca ruhtan kaynaklanan düşünceyle bedenin bir müdahalesini gerektiren hayal arasında bir fark vardır. (bkz. *Altıncı Meditasyon*). Uzamsız olan ruhun hayal edilmesi mümkün değildir, ama geometrik şekiller gibi bazı nesneler gerek yalnız anlayış tarafından gerekse anlayışın >

örneğin kendi doğasını irdelediğinde bu şeylere dair edindiği algılar asıl itibarıyla ruhun onları kavramasını sağlayan iradeye bağlıdır. Bu nedenle onları tutkular olarak değil, eylemler olarak kabul etmek âdet olmuştur.

Madde 21

Yalnızca bedenin neden olduğu hayaller üzerine.

Bedenin neden olduğu algıların çoğu sinirlere bağlıdır, ama bunlardan bazıları da vardır ki yukarıda bahsettiğim gibi sinirlere bağlı değildirler ve hayaller olarak adlandırılırlar. Bununla birlikte bunlar algılardan şu bakımdan farklıdırlar: İrademiz onları oluşturmakla uğraşmaz, bu nedenle ruhun eylemleri arasında sayılanlar içine konulamazlar; bunlar yalnızca çeşitli şekillerde hareketli olan ve beyinde önceden bulunan izlenimlerin izlerine rast gelen can ruhlarının beyinde rastlantısal olarak şu gözeneklere değil de bu gözeneklere akmasından ileri gelirler. Rüyalarımızın yanılsamaları ve yine düşüncemiz kendisine dair hiçbir şeyle uğraşmayıp uyuşuk ve başıboş dolaşırken, uyanık hâlde kurduğumuz gündüz düşleri böyledir.[31] Ancak bu hayallerin bazıları, bu sözcük en özgün ve özel anlamında alındığında, ruhun tutkuları olsalar da ve bunların hepsi, eğer bu sözcüğü daha genel anlamda alırsak, böyle adlandırılabilseler de bunların ruhun sinirler aracılığıyla aldığı algılar kadar önemli ve belirli bir nedenleri olmadığından ve ancak bunların gölgeleri ve resimleri olarak göründükleri için onları iyice ayırt etmeden önce diğer algılar arasındaki farkı irdelememiz gerekir.

---

hayal gücünün yardımını alması yoluyla kavranabilirler. Düşlem ya da masal hayvanı için bkz. *Üçüncü Meditasyon.*

31 "Geçmiş izlenimlerin hafızada bıraktığı izlere ve can ruhlarının olağan hareketliliklerine bağlı olan düşünceler düşlerdir, bazen rüya görürken bazen de uyanık olduğumuzda gelirler ve ruh kendiyle meşgul olmaksızın uyuşuk uyuşuk beyinde karşılaştığı izlenimleri takip eder." *Elizabeth'e Mektup*, 6 Ekim 1645.

Madde 22

Diğer algılar arasındaki fark üzerine.

Henüz açıklamadığım bütün algılar ruha sinirler aracılığıyla gelir ve bunlar arasında şu fark vardır ki bunlardan bazılarını duyularımıza etki eden dış nesnelerle, bazılarını bedenimizle ya da onun kimi kısımlarıyla ve diğerlerini de ruhumuzla ilişkilendiririz.

Madde 23

Dışımızdaki nesnelerle ilişkilendirdiğimiz algılar üzerine.

Bizim dışımızdaki şeylerle, yani duyularımızın nesneleriyle ilişkilendirdiğimiz algılara en azından yanlış bir kanaate sahip olmadığımızda bu nesneler neden olur; bunlar dış duyu organlarımızda bazı hareketlere yol açarken, ayrıca sinirler aracılığıyla beyinde de ruhun onları hissetmesini sağlayan bazı hareketlere sebep olurlar.[32] Böylece bir meşalenin ışığını gördüğümüzde ve bir çanın sesini işittiğimizde bu ses ve bu ışık iki değişik etkidir; bunlar sinirlerimizden bazılarında ve bu yolla beyinde iki değişik harekete yol açar, ruha iki farklı duyum verirler.[33] Bu duyumları biz onların nedenleri olduğunu sandığımız öznelerle öylesine ilişkilendiririz ki yalnızca onlardan gelen hareketi hissettiğimizi değil, ama meşalenin kendisini gördüğümüzü ve çanı işittiğimizi düşünürüz.

Madde 24

Bedenimizle ilişkilendirdiğimiz algılar üzerine.

Bedenimizle ya da onun bölümlerinden bazılarıyla ilişkilendirdiğimiz algılar acıkmamızın, susamamızın ve diğer

32 Bkz. mad. 13.

33 Bkz. mad. 13. Bunların içeriklerinin öznelliğine rağmen duyulur nitelikler beyinde nesnelerin neden olduğu hareketlerin çeşitliliğine uyarlar.

doğal arzularımızın algılarıdırlar; bunlara acı, sıcaklık ve bizim dışımızdaki nesnelerde değil de uzuvlarımızdaymış gibi hissettiğimiz diğer duygulanımlar eklenebilir; böylece aynı sinirler aracılığıyla, aynı anda hem elimizin soğukluğunu hem de yaklaşan alevin sıcaklığını hissedebiliriz ya da tam tersine elin sıcaklığını ve elin maruz kaldığı havanın soğukluğunu. Bize elimizdeki sıcaklığı ya da soğukluğu hissettiren etkilerle bizim dışımızda olanları hissettiren etkiler arasında hiçbir fark da yoktur; ne var ki bu etkilerden biri diğerinden önce ortaya çıktığı için birincinin zaten bizde olduğu ve ortaya çıkanın henüz bizde değil, ama ona neden olan nesnede bulunduğu yargısına varırız.

Madde 25

Ruhumuzla ilişkilendirdiğimiz algılar üzerine.

Yalnızca ruhla ilişkilendirilen algılar etkileri ruhun kendisindeymiş gibi hissedilen algılardır ve genellikle bunlara yüklenebilecek hiçbir yakın neden bilmiyoruz.[34] Bunlar neşe, öfke ve benzeri hislerdir ki bizde kimi kez sinirlerimizi hareket ettiren nesneler tarafından ve kimi kez de diğer nedenler[35] tarafından uyandırılırlar. Ancak tüm algılarımız, bizim dışımızdaki nesnelerle ilişkilendirilenler olduğu kadar bedenimizin çeşitli etkilenimleriyle ilişkilendirilenler de bu

34 Skolastik felsefede (ve Descartes'ta) tüm hareketler Tanrı'ya bağlıdır. Başka tikel hareketlerin neden olduğu tikel hareketler durumunda ikinci hareketin yakın nedeni birinci harekettir. Öyleyse daha önce olduğu gibi bu maddenin devamında başvurulan neden de ilk nedeni ve dış nesnelerin etkisinde bulunan tutkuların başlıca kaynağını belirtir (mad. 34, 51, 52). Ama bu neden ancak can ruhlarında belli bir hareketliliğe sebep olduğu ölçüde tutkuyu doğurur (mad. 27 ve dipnot); böylece can ruhlarının hareketliliği tutkuların gerçek nedenidir, tabii bu kez yakın ve özgül neden olarak (mad. 29, 51).

35 Diğer nedenleri Descartes kuşkusuz ruhu doğrudan hareket ettirebilen hayal gücünün düşleri için (mad. 26) ve de mizacın oynadığı rol için uygun buluyor (mad. 51). Ama bu diğer nedenler yalnız ruhta salt zihinsel duygular uyandıran "yargıları" da içine alabilir (mad. 79, 91).

kelime en geniş anlamıyla alındığı zaman ruhumuz bakımından gerçekten tutku olsa da bununla birlikte onu ruhun kendisiyle ilişkilendirilen algıları belirtmekle sınırlamak âdet olmuştur[36] ve burada ruhun tutkuları adı altında açıklamaya girişmiş olduklarım ancak bu sonunculardır.

Madde 26

Yalnızca can ruhlarının rastlantısal hareketine bağlı olan hayaller de sinirlere bağlı olan algılar kadar gerçek tutkular olabilirler.

Burada geriye ruhun sinirler aracılığıyla kavradığı söz konusu tüm bu şeylerin ona can ruhlarının rastlantısal akışları tarafından da gösterilebileceğini belirtmek kaldı, yalnız şu farkla ki beyine sinirler aracılığıyla gelen izlenimler can ruhlarının onda yol açtıklarından daha canlı ve daha belirgindirler; işte bu yüzden 21. maddede bunların diğerlerinin gölgesi ya da resmi gibi olduklarını söylemiştim. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir: Kimi zaman bu resim gösterdiği şeye öyle benzer olabilir ki bizim dışımızdaki nesnelerle ilişkilendirilen ya da bedenimizin bir bölümüyle ilişkilendirilen algılar konusunda yanıldığımız olur, ama tutkular konusunda bu şekilde aldanmayız, çünkü onlar ruhumuza öyle yakın ve öyle içseldirler ki ruhun onları gerçekten hissettiği gibi olmaksızın hissetmesi mümkün değildir. Böylece çoğu kez uyurken ve hatta kimi kez uyanıkken bazı şeyleri o kadar güçlü hayal ederiz ki bunlar hiç de orada olmasalar dahi onları önümüzde gördüğümüzü ya da bedenimizde hissettiğimizi düşünürüz. Ama uyuyor ve düş görüyor olsak da ruhun kendisinde bu tutkunun var olduğu doğru olmak-

36 Aslında böyle bir alışkanlık yoktur, çünkü Descartes'tan öncekiler farklı kavramsal bir çerçevede yer alırlar. Olsa olsa denilebilir ki tutkular kelimesi genellikle kartezyen bakış açısından ruhla ilişkilendirilen aşk, nefret gibi duygulanımlara yüklenmiştir.

sızın herhangi bir tutkudan dolayı üzgün ya da heyecanlı olamayız.[37]

Madde 27

Ruhun tutkularının tanımı.

Ruhun tutkularının ruhun diğer tüm düşüncelerinden ne bakımdan farklı olduğunu irdeledikten sonra bana öyle geliyor ki onları genel olarak şöyle tanımlayabiliriz. Bunlar özellikle ruhla ilişkilendirilen ve can ruhlarının bir hareketinin neden olduğu, sürdürüp beslediği ve güçlendirdiği ruhun algıları, duyumları ya da duygularıdırlar.

Madde 28

Bu tanımın birinci bölümünün açıklanması.

Genel olarak bu kelime ruhun eylemleri ya da istemleri olmayan tüm düşünceleri belirtmek için kullanıldığında bunları algılar olarak adlandırabiliriz; ama yalnızca apaçık bilgiler belirtilmek istediğinde bu kelime kullanılamaz, zira deneyim gösterir ki tutkuları tarafından en çok tahrik edilmiş olanlar onları en iyi bilenler değildirler. Tutkular ruhla bedenin sımsıkı birleşmesinin bulanık ya da karışık ve anlaşılma-

37 1. Düş görme olgusu *Birinci Meditasyon*'da dış dünya üzerine yargıların nesnelliğinden şüphe edilebilmesinin bir gerekçesi olarak ortaya atılır. Bilinç olgularının öznelliği bundan kurtulur: "... çünkü hayal ettiğim ister bir keçi ister bir masal hayvanı olsun, birini hayal etmem diğerini hayal etmemden daha az doğru değildir. Ne de genel olarak istem ve duygular durumunda yanlışlıktan korkmak gerekir, çünkü kötü şeyleri ya da üstelik hiç olmayan şeyleri bile isteyebilmeme rağmen, yine de onları istediğim doğrudur." (*Üçüncü Meditasyon*) 2. Duyumsadığım ya da düşündüğüm şeyle zihnimin dışında var olan şeylere dair yargılarımın kesinlikten yoksun oluşu arasındaki birbirini tutmama durumu için bkz. *Üçüncü Meditasyon*: "Duyumsadığım ve hayal ettiğim şeyler benim dışında ve kendilerinde birer hiç olsalar da buna rağmen duyumlar ve hayaller dediğim bu düşünce kiplerinin yalnızca düşünce biçimleri olmaları ölçüsünde bende oldukları kesindir."

sı güç kıldığı algılar arasındadır.[38] Onları ayrıca duyumlar diye de adlandırabiliriz, çünkü bunlar ruhta dış duyuların nesneleriyle aynı şekilde algılanırlar ve ruh tarafından başka biçimde bilinemezler. Ama onları ruhun duyguları[39] diye adlandırmak daha da yerinde olur, çünkü hem bu isim ruhta meydana gelen tüm değişimlere, yani ona gelen tüm değişik düşüncelere yüklenebilir, hem de özellikle ruhun sahip olabileceği her türlü düşünce arasında onu tutkular kadar güçlü tahrik eden ve sarsan başkası yoktur.

Madde 29

Tanımın diğer bölümünün açıklaması.

Tutkuları kokular, sesler, renkler gibi bazılarını dış nesnelerle, açlık, susama, ağrı gibi bazılarını da bedenimizle ilişkilendirdiğimiz diğer duyumlardan ayırmak için özel olarak ruhla ilişkilendirildiklerini ekliyorum. Ayrıca onları ruhla ilişkilendirildikleri hâlde bizzat ruhun kendisinin neden olduğu, ruhun duyguları diye adlandırılabilecek istemlerimizden[40] ayırmak için tutkulara can ruhlarının hareketinin neden olduğunu, onları bu hareketin beslediğini ve güçlendirdiğini de ekliyorum; bunu yapmamın diğer bir amacı da

---

38 Duyusal fikirlerin bulanıklığı konusunda bkz. *Felsefenin İlkeleri*, I. Bölüm, mad. 70-71. Ayrıca, "Aynı sinirlerin başka hareketleri ona başka tutkular hissettirir, aşk, nefret, korku, öfke vs. tutkuları gibi, bunlar ruhun hisleri ya da tutkularıdırlar; yani yalnız ruhun kendisine bağlı olmayıp ruhun bedenle sıkıca birleşmiş olmasından dolayı ruhun kendisinde meydana gelen hareketlerin izlenimlerini alması bakımından bunlar bulanık düşüncelerdir: Zira bu tutkularla bizim sevilmiş ya da nefret edilmiş ya da kendisinden korkulmuş vs. şeye dair edindiğimiz seçik bilgiler ve seçik düşünceler arasında büyük bir fark vardır." (*Felsefenin İlkeleri*, IV. Bölüm, mad. 190).

39 *Émotion* (duygu, heyecan) kelimesi "bedeni ve zihni tahrik eden ve onların dengelerini ve yapılarını bozan olağan dışı bir hareket anlamına gelir ve aynı şekilde bu ismin fiil hâli olan *émouvoir* (duygulandırmak, heyecanlandırmak) da "hareket ettirmek için sarsmak" anlamına gelir.

40 Bkz. mad. 17.

yine onları diğer duyumlardan[41] ayıran son ve daha yakın nedenlerini açıklamak.

Madde 30

Ruh bedenin tüm bölümleriyle birleşmiştir.

Ama tüm bu şeyleri daha eksiksiz anlamak için ruhun gerçekten tüm bedenle birleşmiş olduğunu, ruhun bedenin diğer bölümlerini dışlayarak bölümlerinden sadece birinde olduğunu söylemenin uygun olmayacağını bilmek gerekir, çünkü beden birdir ve birbiriyle öylesine ilişkili olan organlarının düzenlenişi sebebiyle –ki içlerinden biri çıkarıldığında bu tüm bedeni işlemez kılar– bir şekilde bölünemezdir; yine ruh da öyle bir doğadadır ki ne uzamla ne de boyutlarla ya da bedeni oluşturan maddenin herhangi bir özelliğiyle ilişkisi vardır, ruh ancak bedenin organlarının oluşturduğu bütün bir toplulukla ilişkilidir. Böylece öyle görünüyor ki bir ruhun yarısını ya da üçte birini ya da kapladığı herhangi bir uzamı kavramak mümkün değildir, dolayısıyla bedenin herhangi bir bölümü kesildiğinde ruhun daha küçük olduğu düşünülemez. Ruh bedenden ancak organlarının tamamı bozulduğunda bütünüyle ayrılır.

Madde 31

Beyinde küçük bir bez vardır,
ruh işlevlerini diğer bölümlerden ziyade
özel olarak burada yerine getirir.

Şunu da bilmek gerekir ki her ne kadar ruh tüm bedenle birleşmiş olsa bile yine de ruhun bedende tüm diğerlerinden daha özel olarak işlevlerini yerine getirdiği bir bölüm vardır. Genellikle bu bölümün beyin ya da belki kalp olduğuna ina-

41 Bkz. mad. 25, 27. Böylece tutkular duyumlar olan "diğer hislerden" ikinci kez ayırt edilir.

nılır; beyin, çünkü duyu organlarıyla ilişkilendirilen odur ve kalp, çünkü tutkular ondaymış gibi hissedilir. Ama şeyleri özenle inceleyince ruhun işlevlerini doğrudan yerine getirdiği beden bölümünün kesinlikle kalbin ya da beynin bütünü olmadığını, ama sadece beynin en iç bölümünde, maddesinin ortasına yerleşmiş çok küçük belli bir bez olduğunu apaçık bulguladığımı sanıyorum. Bu bez beynin ön boşluklarındaki can ruhlarının arka boşlukta bulunanlarla bağlanmasını sağlayan kanalın üstünde öyle asılıdır ki bezdeki en küçük hareket bu can ruhlarının akışını hayli değiştirilebilir ve karşılık olarak da can ruhlarının akışında meydana gelen en küçük değişim bu bezin hareketlerinde büyük bir değişikliğe yol açabilir.[42]

Madde 32

Bu bezin ruhun esas merkezi olduğu nasıl bilinir?

Ruhun işlevlerini doğrudan yerine getirdiği kısmın tüm bedende bu bezden başkası olamayacağına beni inandıran sebep beynimizin diğer bölümlerinin hepsinin çift olduğunu görmemdir; nitekim iki göze, iki ele, iki kulağa sahibiz ve nihayet dış duyu organlarımızın hepsi de çifttir. Bir ve aynı şeye dair aynı zamanda ancak bir tek ve basit bir düşüncemiz olduğuna göre zorunlu olarak iki gözden gelen iki görüntünün ya da çift olan diğer duyu organları yoluyla bir tek nesneden gelen iki izlenimin ruha bir yerine iki nesne olarak gösterilmemeleri için ruha ulaşmadan önce tek olarak bir araya gelebilecekleri bir yer olmalıdır. Böylece beynin gözeneklerini dolduran can ruhları aracılığıyla bu görüntülerin ya da diğer izlenimlerin bu bezde birleştikleri kolayca kavranabilir. Bunların bedende bu bezden başka böyle birleşebilecekleri hiçbir yer yoktur.

---

42 Şekli çam kozalağına benzediği için *glande pinéale* denen epifiz bezi. Galien tarafından böyle adlandırılmıştır.

Madde 33

Tutkuların merkezi kalp değildir.

Ruhun tutkuları kalpte duyduğunu düşünenlerin görüşüne gelince,[43] bu dikkate değer bir düşünce değildir, zira bu görüş sadece tutkuların kalpte bazı değişme ve bozulmalar hissettirmesi üzerine dayandırılır.[44] Oysa bu değişmenin beyinden kalbe doğru inen küçük bir sinir aracılığıyla kalpteymiş gibi hissedildiğini fark etmek kolaydır. Nitekim acı ayak sinirleri aracılığıyla ayaktaymış gibi hissedilirken,[45] yıldızlar da ışıkları ve optik sinirler aracılığıyla gökteymiş gibi görülürler; nasıl ki ruhumuzun yıldızları görebilmek için gökte olması gerekmiyorsa, tutkularını kalpte hissetmesi için de işlevlerini doğrudan kalpte yerine getirmesi zorunlu değildir.

Madde 34

Ruh ve beden birbiri üzerinde nasıl etkide bulunur?

Öyleyse burada ruhun esas merkezinin beynin ortasındaki küçük bezde olduğunu ve buradan can ruhları, sinirler ve hatta can ruhlarının etkilerine katkıda bulunarak [izlenimlerine katılarak] onları atardamarlar yoluyla tüm uzuvlara taşıyabilen kan aracılığıyla bedenin tüm geri kalanına yayıldığını anlayalım ve yukarıda bedenimizin makinesi

---

43 Önemli bir istisna olan Aristoteles dışında Hippokrates'ten beri ruhun ussal bölümünün beyin olduğu kabul edilir, ama tutkuların yerinin kalp olduğu konusunda herkes hemfikirdir.

44 1641 Mayısı'nda Descartes Regius'a şöyle yazıyordu: "Tutkular konusunda onların merkezinin beyinde olduğunu söylemeniz oldukça paradoksaldır [...] ben derim ki, tutkular bedene ait oldukları ölçüde asıl merkezleri kalptedir, çünkü kalp onların değiştirdiği başlıca organdır; ama ruhu etkiledikleri ölçüde de merkezi sadece beyindedir, çünkü ruhun doğrudan yalnızca beyin aracılığıyla etkilenmesi mümkündür." Böylece gelenekten koparak şöyle bir fark getirir: Kalp tutkuların fizyolojik nedeni olarak önemli bir rol oynar (mad. 36, 96...), ama ruh onların etkilerini yalnızca kendi işlevlerini doğrudan yerine getirdiği beyinde hisseder.

45 Bu örnek *Altıncı Meditasyon*'da geliştirilmiştir.

hakkında söylenenleri hatırlayalım; yani sinirlerin küçük iplikçikleri vücudun tüm bölümlerine öyle dağıtılmıştır ki duyu nesnelerinin bedende yol açtığı çeşitli hareketler dolayısıyla bunlar beynin gözeneklerini çeşitli biçimlerde açarlar, bu da beynin boşluklarında bulunan can ruhlarının kaslara çeşitli biçimlerde girmesine neden olur, bu yolla bunlar uzuvları mümkün tüm değişik biçimlerde hareket ettirirler. Ayrıca can ruhlarını çeşitli şekillerde hareket ettirebilecek tüm diğer nedenler de onları çeşitli şekillerde kaslara göndermek için yeterli olur.[46] Burada ekleyelim ki ruhun esas merkezi olan küçük bez bu can ruhlarını içeren boşlukların arasına öyle asılıdır ki can ruhları tarafından nesnelerdeki duyulur çeşitlilik kadar değişik şekillerde hareket ettirilebilir; ama bu bez ruh tarafından da çeşitli biçimlerde hareket ettirilebilir, ruhun öyle bir doğası vardır ki çok çeşitli izlenimleri alır, yani bu bezde meydana gelen hareketlerin çeşitliliği kadar değişik algılar edinir. Karşılığında yine aynı şekilde bedenin makinesi öyle oluşturulmuştur ki sadece bu bez ruh ya da olabilecek böyle başka bir neden tarafından hareket ettirilince, o kendisini çevreleyen can ruhlarını beynin gözeneklerine doğru iter, onlar da bunları sinirler aracılığıyla kaslara gönderip bu yolla uzuvları hareket ettirmelerine neden olurlar.

Madde 35

Nesnelerin izlenimlerinin beynin ortasındaki bezde nasıl bir araya geldiğine örnek.

Böylece örneğin bir hayvanın bize doğru geldiğini görürsek, onun bedeninden yansıyan ışık her bir gözümüzde bir tane olmak üzere iki görüntü resmeder. Bu iki görüntü optik sinirler aracılığıyla beynin boşluklarına bakan iç yüzeyinde iki başka görüntü oluşturur, sonra oradan bu boşluk-

46 Bkz. mad. 11-13.

ları dolduran can ruhları aracılığıyla bu iki görüntü bu can ruhlarının çevrelediği küçük beze doğru o şekilde yayılır ki görüntülerden birinin her noktasını meydana getiren hareket bu hayvanın aynı bölümünü gösteren diğer görüntünün noktalarını oluşturan hareketin bezde yöneldiği aynı noktaya doğru gider; bu yolla beyindeki iki görüntü bezde bir tek görüntü meydana getirir, bez de doğrudan ruh üzerinde etkide bulunarak ona bu hayvanın şeklini gösterir.

Madde 36

Tutkuların ruhta nasıl uyandırıldığına örnek.

Bundan başka bu şekil çok garip ya da çok korkunçsa, yani daha önce bedene zararı dokunmuş şeylerle ilişkisi varsa, değişik huy ve mizaca ya da ruhun kuvvetine göre ve mevcut izlenimin ilişkili olduğu zararlı şeylere karşı daha önce kendimizi savunarak mı, yoksa kaçarak mı güvence altına almış olduğumuza göre bu ruhta kaygı tutkusunu ve sonra da yüreklilik tutkusunu ya da korku ve dehşet tutkularını uyandırır. Zira bu hâl bazı insanlarda beyni öylesine düzenler ki beyinde bu şekilde oluşan görüntüden yansımış can ruhları buradan kısmen sırtını dönüp kaçmak için bacakları kımıldatmaya yarayan sinirlere ve kısmen de kalp deliklerini genişleten ya da daraltan veya kalbe kanın gönderildiği diğer bölümleri hareketlendiren sinirlere gider; bu kan kalpte olağandan başka bir şekilde genleştiği için kalp beyne korku tutkusunu beslemeye ve kuvvetlendirmeye uygun olan, yani onları aynı sinirlere gönderen beynin gözeneklerini açık tutmaya ya da yeniden açmaya uygun olan can ruhlarını gönderir. Zira sadece bu can ruhlarının bu gözeneklere girmesiyle bunlar bu bezde bu tutkuyu ruha hissettirmek için doğa tarafından var edilmiş özel bir harekete yol açarlar. Ve bu gözenekler esas olarak kalbin deliklerini daraltmaya ya da sıkmaya yarayan küçük sinirlerle bağlantılı olduğundan bu

ruhun bu tutkuyu esas olarak kalpteymiş gibi hissetmesine neden olur.[47]

Madde 37

Tutkuların hepsine nasıl can ruhlarının bir hareketi neden oluyormuş gibi görünür.

Tüm diğer tutkularda da benzer bir şey meydana gelir, yani esas itibarıyla hepsine beynin boşluklarında bulunan can ruhları sebep olur; can ruhları akışlarını kalbin kulakçıklarını genişletmeye ya da daraltmaya yarayan sinirlere ya da başka bölümlerdeki kanın kalbe doğru değişik biçimlerde itilmesine veya aynı tutkuyu hangi şekilde olursa olsun, beslemeye yarayan sinirlere doğru yaparlar. Buradan yola çıkarak yukarıda onları tanımlarken neden tüm tutkulara can ruhlarının özel bir hareketinin neden olduğunu söylediğim açıkça anlaşılabilir.

Madde 38

Tutkulara eşlik eden ve ruha bağlı olmayan beden hareketlerine örnekler.

Dahası aynı şekilde bu can ruhlarının kalp sinirlerine doğru yaptığı akış epifiz bezine ruha korkunun yerleşmesine

47 Sonraki maddelerde tekrar ele alınacak bu açıklamayı takip etmek biraz zordur. Can ruhları tarafından alınan yol beynin biçimine bağlıdır ve bu şu sonuçlara yol açar: 1. Bizim insan türünün genel özelliklerini taşımamıza bağlıdır (mad. 13 ve *Altıncı Meditasyon*); 2. Bireysel karaktere bağlıdır (mad. 39 ve 50); 3. Nesneyle karşılaşmanın belirli şartlarına bağlıdır. Beynimiz gereken biçime sahip olduğunda korkunç bir şeklin algısı belli bir konumda olan bezde yer alan can ruhlarında bir harekete sebep olur. O zaman beyin aynı can ruhlarını öyle bir şekilde yansıtır ki bunların bir bölümü kaçmaya yarayan kaslara ve bir bölümü de hareketi bu şekilde bozulmuş kalbe gönderilirler. Bu bozulmadan dolayı kalp beyne özel bir harekete elverişli ve bezi aynı konumda tutmaya uygun can ruhları geri gönderir. Can ruhları böylece yeniden aynı sinirlere doğru yönlendirilmiş olur, öyle ki süreç kendi kendini besler (mad. 46 ve 102-106).

sebep olan hareketi vermek için yeterlidir; yine aynı şekilde sadece kaçmak için bacakları kımıldatmaya yarayan sinirlere doğru bazı can ruhlarının aynı zamanda gitmesi aynı bezde başka bir harekete sebep olur, ruh bu yolla bu kaçışı hisseder ve anlar, böylece bedende ruhun katılımı olmaksızın yalnız organların düzenlenişiyle bu şekilde uyarılabilir.

Madde 39
Aynı sebep değişik insanlarda nasıl değişik tutkular uyandırabilir?

Korkunç bir nesnenin mevcudiyetinin epifiz bezi üzerinde yaptığı ve bazı insanlarda korkuya sebep olan bir izlenim başkalarında cesaret ve atılganlık uyandırabilir. Bunun nedeni tüm beyinlerin aynı şekilde düzenlenmemiş olması[48] ve bazılarında korku uyandıran bezdeki hareketin başkalarında can ruhlarının beyin gözeneklerine girmesine neden olmasıdır, böylece beyin gözenekleri bu can ruhlarını kısmen bu kimselerin kendilerini savunmaları için elleri kımıldatmaya yarayan sinirlere gönderir ve kısmen de bu savunmayı devam ettirmeye ve bu savunma iradesine uygun olan can ruhlarını üretmek için gerekli olan şekilde kanı kalbe doğru hareketlendiren ve iten sinirlere doğru gönderir.

Madde 40
Tutkuların başlıca etkisi nedir?

Zira belirtmek gerekir ki tüm tutkuların insanlardaki başlıca etkisi onların ruhunu bu tutkuların daha önce bedenlerini hazırladığı şeyleri istemeye teşvik etmesi ve elveriş-

48 Beynin bu özel *düzenlenişi* Descartes'ın 6 Ekim 1645'te Elizabeth'e yazdığı gibi doğuştan olabilir ya da 50. ve 136. maddelerde belirtileceği gibi sonradan kazanılmış olabilir. Karakterlerin çeşitliliğinin buradaki temeli tamamen fizyolojiktir. *Altıncı Meditasyon* neşeye, üzgünlüğe, öfkeye ve diğer benzeri tutkulara yönelik kimi *bedensel* eğilimlerden bahseder. 136. maddede Descartes bunlara alışkanlığın psikolojik rolünü ekleyecektir.

li kılmasıdır, öyle ki korku hissi kaçmayı ve yüreklilik hissi mücadele etmeyi istemeyi teşvik eder vb.[49]

Madde 41
Ruhun bedene göre iktidarı nedir?

Ama irade doğası gereği öyle özgürdür ki asla zorlanamaz.[50] Ruhta ayırt ettiğim iki tür düşünceden bazıları eylemlerdir, yani ruhun istemleridir, diğerleri ise bu kelime her türlü algıyı içeren en genel anlamında alındığında tutkularıdır. Birinciler mutlak surette onun iktidarındadır ve beden tarafından ancak dolaylı olarak değiştirilebilirler; ikinciler ise tam tersine mutlak surette onları üreten eylemlere bağlıdırlar ve ruh tarafından, ruhun kendisinin onların sebebi olması hariç, ancak dolaylı olarak değiştirilebilirler. Böylece ruhun tüm faaliyeti şundan ibarettir: Onun sadece bir şey istemesi sımsıkı birleşik olduğu bezin bu iradeyle ilişkili etkiyi üretmesi için gerekli şekilde hareket etmesine neden olur.

Madde 42
Hatırlanmak istenen şeyler bellekte nasıl bulunur?

Aynı şekilde ruh bir şeyi hatırlamak istediğinde bu irade bezin art arda değişik yönlere doğru eğilerek can ruhlarını hatırlanmak istenen nesnenin beyinde bıraktığı bölgeyle kar-

49 Bkz. *Altıncı Meditasyon.* Tutkular ve bedenin çıkarları arasındaki ilişkinin sınırları için bkz. mad. 94.

50 Descartes, "... genellikle kendi düşüncelerimizden başka tümüyle iktidarımız dâhilinde olan hiçbir şeyin var olmadığına [...] inanmaya kendimi alıştırmaktı," (*Yöntem Üzerine Konuşma*, III. Bölüm) diye öne sürerken savladığı, bütün düşüncelerin böyle olmasından ziyade sadece, "Eğer mutlak olarak irademiz dâhilinde olan bir şey varsa, bunlar düşüncelerimizdir, yani irademizden ve özgür irademizden ileri gelenlerdir," (*Mersenne'e Mektup*, 3 Kasım 1640). Bununla birlikte Descartes Elizabeth'e 1 Eylül 1645'te yazdığı mektupta "bedendeki düzensizliğin iradenin özgür olmasını engellediğini" ve "dünyanın en bilge kişisinin beden yapısı onu buna eğimli kıldığında kötü düşler görmekten kendini alamayacağını" kabul eder.

şılaşıncaya kadar beynin çeşitli bölgelerine doğru itmesine neden olur. Zira bu izler beynin gözeneklerinden başka bir şey değildirler, can ruhları daha önce bu nesnenin mevcudiyeti sebebiyle buradan aktıklarından bu gözenekler de bu yolla kendilerine doğru gelen can ruhlarıyla aynı biçimde açılmak için diğer gözeneklere nazaran büyük bir kolaylık kazanmışlardır. Öyle ki bu can ruhları bu gözeneklerle karşılaştıklarında diğer gözeneklere göre bunların içine daha kolayca girerler, bu yolla bezde ruha bu nesneyi gösteren ve hatırlamak istediği nesnenin bu olduğunu bildiren özel bir harekete yol açarlar.

Madde 43

Ruh nasıl hayal edebilir, dikkatli olabilir ve bedeni hareket ettirebilir?

Böylece daha önce hiç görülmemiş bir şey hayal edilmek istendiğinde bu irade bezi can ruhlarını beynin gözeneklerine doğru itmek için gereken şekilde hareket ettirme gücüne sahiptir, bu sayede bu gözeneklerin girişlerinde bu şeyin gösterilmesi mümkün olur. Böylece dikkatimizi belli bir zaman boyunca aynı şeyi gözden geçirme için sabitlemek istediğimizde bu irade bu zaman boyunca bezi aynı yöne doğru eğilmiş tutar. Yine böylece yürümek ya da bedeni başka bir şekilde hareket ettirmek istediğimizde bu irade bezin can ruhlarını bu etkiyi doğurmaya yarayan kaslara doğru itmesine neden olur.

Madde 44

Her irade doğal olarak bezin bir hareketiyle birleşiktir, ama hüner ve alışkanlıkla onu başka hareketlere ekleyebiliriz.

Bununla birlikte bizim harekete yol açmamızın sebebi her zaman kendimizde bir harekete ya da başka bir etkiye

yol açma iradesi değildir. Ama doğanın ya da alışkanlığın bezin hareketlerini düşüncelere değişik biçimlerde bağlamış olmasına göre bu değişir.[51] Böylece örneğin gözlerimizi çok uzaktaki bir nesneye bakacak duruma getirmek istediğimizde bu irade göz kapaklarının genişlemesine sebep olur ve çok yakındaki bir nesneye bakmak istediğimizde aynı irade onların daralmasına sebep olur. Ama sadece göz kapaklarını genişletmeyi istersek bunun iradesine sahip olmak boşunadır, bu şekilde onları genişletemeyiz, çünkü doğa can ruhlarını göz sinirlerine doğru göz kapaklarını genişletmek ya da daraltmak için gerekli olan biçimde itmeyi sağlayan bez hareketini göz kapağını genişletme ya da daraltma iradesine değil, ama uzaktaki ya da yakındaki nesnelere bakma iradesine bağlamıştır. Yine konuşurken ancak söylemek istediğimizin anlamını düşündüğümüzde bu dilimizi ve dudaklarımızı sadece onları aynı sözleri söylemek için gereken biçimlerde kıpırdatmayı düşündüğümüz duruma nazaran çok daha kolay ve çok daha çabuk kıpırdatmamızı sağlar. Çünkü konuşmayı öğrenirken kazandığımız alışkanlık bez aracılığıyla dilin ve dudakların hareket ettirilebilmesi şeklindeki ruh eylemini bu hareketlerin kendilerine değil, ama bu hareketleri takip eden sözlerin anlamlarına bağlamamıza sebep olmuştur.

Madde 45

Ruhun tutkuları bakımından iktidarı nedir?

Tutkularımız irademizin eylemi tarafından doğrudan ne uyarılabilir ne de yok edilebilir, ama sahip olmak istediğimiz tutkularla birleştirilmeleri âdet olan ve ortadan kaldırmak

51 "İradeye tabi olan bedensel mekanizmanın ayrıntıları bilgimizden kaçar," (*Arnauld'a Mektup*, 29 Temmuz 1648) ve bir olgu olarak ortaya çıkar: Sadece [gezinmek] iradesine sahip olduğumuzda ardından [bacaklarımızın kımıldaması], mad. 18 ve bkz. mad. 41; bu bedensel düzenek bir anlamda bilinçsizce işler.

istediklerimizle zıt olan şeylerin zihinde canlandırılmasıyla dolaylı olarak uyarılabilir ya da yok edilebilirler. Böylece kendimizde yüreklilik uyandırmak ve korkuyu yok etmek için bunun iradesine sahip olmak yeterli değildir; ama tehlikenin büyük olmadığına, savunmada kaçmaktan daha fazla güvenlik olduğuna, galip gelmiş olmaktan zafer ve neşe elde edileceğine, aksine kaçmış olmaktan üzüntü ve utançtan başka bir şey beklenemeyeceğine ve benzeri şeylere bizi inandıracak sebepleri, nesneleri ya da örnekleri düşünmeye çalışmak gerekir.

Madde 46

Ruhun tutkularına bütünüyle hâkim olmasını engelleyen sebep nedir?

Ruhun tutkularını çabucak değiştirmesini ve durdurmasını engelleyen özel bir sebep vardır. Bu benim yukarıda onların tanımına can ruhlarının özel bir hareketinin tutkulara sadece neden olmadığını, ayrıca onları beslediğini ve kuvvetlendirdiğini de eklemeye yöneltmişti.[52] Bu sebep şudur: Tutkuların neredeyse hepsine kalpte ve dolayısıyla tüm kanda ve de can ruhlarında meydana gelen bir duygu eşlik eder, öyle ki bu duygu kesilinceye kadar tutkular düşüncemizde mevcut kalırlar, tıpkı duyulur nesnelerin duyu organlarımıza etkide bulundukları sürece düşüncemizde mevcut olmaları gibi. Böylece ruh dikkatini kuvvetle başka bir şeye vererek küçük bir sesi işitmekten ya da küçük bir ağrıyı hissetmekten kendini alabilir, ama gök gürültüsünü işitmekten ya da eli yakan ateşi hissetmekten aynı şekilde kendini alamaz. Böylece ruh kolayca çok küçük tutkuların üstesinden gelebilir, ama kanın ve can ruhlarının hareketi yatışmadıkça şiddetli ve kuvvetli tutkuların üstesinden gelemez. Bu duygu ya da hareketlilik devam ettiği sürece iradenin yapabileceğinin

52 Bkz. mad. 27.

en çoğu onun etkilerine boyun eğmemek ve tutkunun bedeni hazırladığı birçok hareketi engellemektir. Örneğin öfke eli vurmak için kaldırırsa irade onu çoğu kez tutabilir ya da korku bacakları kaçmaya teşvik ederse irade onları durdurabilir vb.[53]

Madde 47

Ruhun aşağı bölümüyle yüksek bölümü arasında meydana geldiği hayal edilen mücadeleler nelerden ibarettir?

Ruhun duyusal denilen aşağı bölümüyle ussal olan yüksek bölümü arasında ya da doğal arzularla irade arasında hayal edilmesi âdet olan tüm çarpışmalar sadece bedenin can ruhlarıyla ve ruhun iradesiyle aynı zamanda bezde yol açmaya çalıştıkları hareketler arasındaki karşıtlıktan ibarettir. Zira bizde yalnızca bir tek ruh vardır ve bu ruhun içinde çeşitli bölümler yoktur; duyusal olan aynı ruh aynı zamanda ussaldır da ve tüm arzuları da iradelerdir.[54] Ruha çoğu zaman birbirine zıt yapıda farklı kişilikler oynatılarak işlenmiş olan bu hata sadece ruhun işlevlerinin bedeninkilerden iyi ayrılmamış olmasından ileri gelir, hâlbuki bedene yalnızca bizde aklımıza karşı olduğu görülen şeyleri yüklemek gerekir. Öyle ki bunda beynin ortasındaki küçük bezin bir yandan ruh tarafından ve öte yandan yukarıda söylediğim gibi sadece cisimler olan can ruhları[55] tarafından itilebilmesinden başka bir çarpışma yoktur; çoğu kez bu iki

53 Tutkuların bizi bir davranışa yönelten etkilerinden kendimizi sakınabilmemiz şeklindeki bu iktidarı (mad. 211'de de tekrarlanıyor) Descartes gerekçelendirmeden bırakıyor.

54 Çarpışma imgesi Platon'dan gelir. *Phaidros*'ta ruh sürücüsünün hâkimiyet kurmayı başaramadığı bir at arabası olarak tasvir edilir (253c), bu metafor *Devlet*'te geliştirilen üç bölümlü ruh anlayışına karşılık gelir (*Devlet*, IV. Kitap, 435c-441c; IX. Kitap, 580d-581c). Aristoteles (*Ruh Üzerine*, I, 5, 411b) ve Aquinalı Thomas yine aynı şekilde bu kuramı reddederler.

55 Bkz. mad. 10.

itiş birbirine zıt olabilir ve en güçlü olan diğerinin etkinliğini engeller. Ancak can ruhlarının bezde uyandırdığı iki tür hareket ayırt edilebilir; birinciler ruha duyuları hareket ettiren nesneleri ya da beyinde karşılaşılan ve irade üzerinde hiçbir çaba harcamayan [etkisi olmayan] izlenimleri gösterirler, diğerleri ise orada çaba harcarlar [irade üzerinde etkiye sahiptirler], bunlar tutkulara ya da onlara eşlik eden beden hareketlerine neden olan hareketlerdir. Birincilere gelince, bunlar çoğu zaman ruhun eylemlerini engelleseler ya da bu eylemler tarafından engellenseler de ikisi birbirine doğrudan zıt olmadıkları için burada hiçbir mücadele görülmez. Bu mücadele sadece sonuncularla onlara karşıt olan iradeler arasında görülür. Örneğin can ruhlarının ruhta bir şeyin arzusunu uyandırmak için bezi itme çabasıyla aynı şeyden kaçmak için ruhun iradesiyle onu geri itme çabası arasında. Esas itibarıyla bu mücadelenin ortaya çıkmasına neden olan şey daha önce söylendiği gibi[56] iradenin doğrudan tutkulara yol açma iktidarına sahip olmamasıdır, irade maharet kullanmak ve ardı ardına çeşitli şeyleri gözden geçirmeye çalışmak zorundadır. Eğer bu şeylerden biri bir an için can ruhlarının akışını değiştirme gücüne sahip olursa, onu izleyen [anda] bu güce sahip olamayabilir ve can ruhları hemen sonra akışına devam eder, çünkü sinirlerde, kalpte ve kanda önceden bulunan düzenleme değiştirilmemiştir. Bu ruhun hemen hemen aynı zamanda aynı şeyi hem arzulamaya hem de arzulamamaya itildiğini hissetmesine neden olur. Bundan hareketle ruhta çarpışan iki güç olduğu hayal edilmiştir. Bununla birlikte bir mücadele yine şöyle anlaşılabilir: Çoğu kez ruhta bir tutkuya yol açan aynı neden bedende de ruhun katılmadığı ve ruhun fark eder etmez durdurduğu ya da durdurmaya çalıştığı belli bir harekete yol açar. Örneğin korkuya yol açan şey can ruhlarının kaçmak için bacakları kıpırdatmaya yarayan kaslara girmesine neden olduğunda

56 Bkz. mad. 45.

ve yürekli olma iradesi onları durdurmaya çalıştığında hissedilen budur.

Madde 48
Ruhların gücü ve zayıflığı nasıl bilinir ve en zayıf ruhların kusuru nedir?

Ancak herkes kendi ruhunun gücünü ve zayıflığını bu çarpışmaların sonucuna göre tanıyabilir. Zira iradeleri doğal olarak tutkuları en kolayca yenebilenler ve tutkulara eşlik eden beden hareketlerini durdurabilenler kuşkusuz en güçlü ruhlara sahip olanlardır. Ama güçlerini sınayamayan ruhlar vardır, çünkü iradelerini kendi silahlarıyla savaştırmak yerine iradeyi bazı tutkuların ona başka tutkulara direnmek için sağladığı silahlarla çarpışmaya sokarlar. Ruhun kendi silahları olarak adlandırdıklarım iyinin ve kötünün bilgisine ilişkin sağlam ve kararlı yargılar ve iradenin yaşamdaki eylemlerini bunlara göre yürütmeye karar vermiş olmasıdır.[57] Ve bütün ruhlar içinde en zayıf olanlar iradesi belli yargıları böyle izlemeye karar vermeyip sürekli çoğu kez birbirine zıt olan mevcut tutkulara kapılıp sürüklenenlerdir, bu zıt tutkular ruhu sırayla kendilerinden tarafa çekerler ve onu kendine karşı çarpışması için kullanırlar, ruhu olabilecek en acınacak hâle düşürürler. Böylece korku ölümü ancak kaçmakla kendisinden sakınılabilecek son derece büyük bir kötülük olarak gösterdiğinde, öte yandan ihtiras[58] da bu kaçışı ölümden beter bir yüz karası olarak gösterirse, bu iki tutku iradeyi değişik biçimlerde tahrik eder, irade bir ona bir diğerine uyarak sürekli kendi kendisiyle çatışır ve böylece ruhu köle ve mutsuz kılar.

---

57 "İkinci düsturum eylemlerimde elimden geldiğince sağlam ve kararlı olmak ve en kuşkulu kanıları dahi bir kez onlar hakkında karar verdikten sonra çok güvenilirlermiş gibi kararlılıkla izlemekti." (*Yöntem Üzerine Konuşma*, III. Bölüm)

58 İhtiras (*ambition*).

Madde 49

Hakikatin bilgisi olmaksızın ruhun gücü yeterli değildir.

Doğrusu tutkularının kendilerine buyurduklarından başka bir şey istemeyecek kadar zayıf ve kararsız olan çok az insan vardır. Çoğunun eylemlerinin bir kısmını kendilerine göre düzenledikleri kararlı yargıları vardır. Nitekim çoğu kez bu yargılar yanlış olsalar ve hatta iradenin daha önce kendisini yenilgiye ve baştan çıkmaya bıraktığı bazı tutkulara dayansalar bile bu yargılara neden olan tutku bulunmadığında irade onları takip etmeye devam ettiği için bunlar iradenin öz silahları olarak kabul edilebilir ve onların bu yargılara ne kadar riayet ettiklerine ve kendilerini zorlayan mevcut tutkulara ne kadar direnebildiklerine göre ruhlarının güçlü ya da zayıf olduğu düşünülebilir. Ama yine de yanlış bir kanaatten kaynaklanan kararlarla yalnızca hakikatin bilgisi üzerine dayanan kararlar arasında büyük bir fark vardır. Çünkü bu sonuncuları takip edersek bunlardan asla üzüntü ve pişmanlık duymayacağımıza eminizdir, oysa yanlış olduklarını keşfettiğimizde birincileri takip etmiş olmaktan her zaman pişmanlık ve üzüntü duyarız.

Madde 50

İyi yönetildiğinde tutkuları üzerinde mutlak bir iktidar kazanamayacak kadar zayıf bir ruh yoktur.

Ve daha yukarıda söylediğim gibi[59] epifiz bezinin her hareketi yaşamımızın başlangıcından beri doğal olarak düşüncelerimizin her biriyle birleşmiş gibi görünse de bu hareketlerin alışkanlıkla başka düşüncelere bağlanabildiğini bilmek burada yararlıdır. Tecrübenin bezde hareketlere yol açan sözlerde gösterdiği gibi, bu hareketler sözler ağızdan çıktıklarında doğanın tesis ettiği düzene göre ruha sadece

59 Bkz. mad. 44.

bu sözlerin seslerini ya da yazıldıklarında sadece harflerinin şekillerini gösterir; yine de seslerini işitmiş ya da harflerini görmüş olduğumuzda onların anlamlarını düşünerek kazandığımız alışkanlıkla harflerinin şekillerinden ya da hecelerinin seslerinden ziyade bu anlamı kavramışızdır.[60] Yine şunu da bilmek yararlıdır: Ruha kimi nesneleri gösteren beyin ve can ruhu hareketleri kadar bezin hareketleri de doğal olarak onda kimi tutkulara yol açan hareketlere bağlı olsalar da bunlar yine de alışkanlıkla onlardan ayrılabilirler ve çok değişik başkalarına bağlanabilirler ve hatta bu alışkanlık uzun bir uygulama gerektirmeden tek bir eylemle kazanılabilir. Böylece iştahla yenilen bir yemeğin içinde beklenmedik bir anda çok pis bir şeyle karşılaşıldığı zaman bu karşılaşmanın yarattığı hayret beynin düzenlenişini öylesine değiştirir ki bundan sonra daha önce zevkle yenilen o yiyeceğe ancak tiksintiyle bakılabilir. Ve aynı şey hayvanlarda da görülebilir, zira hayvanlarda hiç akıl ya da belki hiçbir düşünce olmamasına rağmen[61] bizde tutkulara yol açan can ruhlarının ve

60 Dil paradigmasını Descartes çoğu kez fikirlerimizin kendilerine benzemeyen maddi olgusallıklara bağlanması olarak anlatır. Bu örnek Descartes tarafından duyusal bilginin sembolik karakterini anlatmak için kullanılır: "Anlamı oldukları şeylerle hiçbir benzerlikleri olmayan sözler yine de onları kavramamızı sağlarlar ve hatta çoğu kez kelimelerin seslerine ya da onların hecelerine dikkat etmesek bile." (*Dünya veya Işığa Dair İnceleme*, XI, 4; *Dioptrik*, IV; VI). Burada söz konusu olan, bezin bir hareketinin doğrudan yeni bir fikre bağlanmasıdır; öyle ki örneğin daha önce korkuya bağlı olan bir hareket genel olarak yüreklilik uyandırmaya başlar. Metnin devamında aksine değişim yalnızca tekil bir uyaranla ve tutkusal korelatı aynı kalan bezin belirli bir hareketine neden olma kapasitesiyle ilgilidir. Bununla birlikte belirtelim ki Aristoteles'in aksine (*Organon* II, Önerme, 16a 4) Descartes yazılan karakterlerin ağızdan çıkan kelimelerle aynı şekilde düşüncelerimizin işaretleri olduğunu düşünür.

61 Descartes bu noktayı hep bir sonradan kazanım olarak sunmaktadır. Bununla birlikte Morus'a kendi makine hayvan kuramıyla gerçek bir kesinlik elde edilemeyeceğini ve sonuçta sadece muhtemel bir görüşün söz konusu olduğunu yazar: "İspatlanmış bir şey olarak baksam da hayvanlarda düşünceler olmadığı tanıtlanamaz, tersinin doğru olmadığının ispatlanabileceğine de inanmıyorum, çünkü insan zihni orada ne olup bittiğini anlamak için onların kalbine giremez." (5 Şubat 1649)

bezin tüm hareketleri onlarda da vardır, ama bunlar onlarda bizde olduğu gibi tutkulara yol açmak yerine tutkulara eşlik eden kas ve sinir hareketlerini beslemeye ve kuvvetlendirmeye hizmet ederler. Böylece bir köpek bir keklik gördüğünde doğal olarak ona doğru koşmaya sürüklenir ve bir tüfek ateşlendiğinde bu ses onu kaçmaya teşvik eder; fakat av köpekleri genellikle öyle eğitilirler ki bir keklik görmeleri onların durmasına ve kekliğin üzerine ateş edilmesinden sonra işittikleri ses onların kekliğe doğru koşmasına neden olur. Öyleyse bu şeylerin bilinmesi herkese tutkularını düzenlemek için onları inceleme cesareti vermek açısından yararlıdırlar. Zira akıldan yoksun hayvanlarda bile birazcık maharetle beynin hareketleri değiştirilebiliyorsa, açıktır ki bu insanlarda çok daha iyi yapılabilir; hatta en zayıf ruhlu kimseler bile eğer tutkuları terbiye etmek ve onları yönetmek için yeterince uğraşırlarsa tüm tutkuları üzerinde mutlak bir egemenlik elde edebilirler.

İkinci Bölüm

Tutkuların Sayısı ve Düzeni ile İlk Altısının Açıklanması

Madde 51

Tutkuların ilk nedenleri nelerdir?

Yukarıda söylenenlerden[62] ruhun tutkularının en son ve en yakın nedeninin can ruhlarının beynin ortasındaki bezi hareket ettiren tahrikinden başka bir şey olmadığını biliyoruz. Ama bu onları birbirinden ayırt edebilmek için yeterli değildir. Tutkuların kaynaklarını araştırmak ve ilk nedenlerini incelemek gerekir. Şimdi her ne kadar tutkulara kimi zaman şu ya da bu nesneyi kavramaya karar veren ruhun eylemi ve yine yalnız bedenin yapısı ve mizacı ya da hiç sebepsiz üzgün ve neşeli hissedildiğinde olduğu gibi beyinde tesadüfen karşılaşılan izlenimler neden olsa da yukarıda söylenenlerden[63] dolayı öyle görünür ki bu aynı tutkuların hepsine duyuları hareket ettiren nesneler de yol açabilir ve bu nesneler onların daha olağan ve asli nedenleridir. Buradan da şu çıkar: Tutkuların hepsini tespit edebilmek için bu nesnelerin tüm etkilerini gözden geçirmek yeterlidir.

---

62 Bkz. mad. 29, 31, 34.

63 Bkz. mad. 25.

Madde 52
Tutkular ne işe yararlar ve nasıl sayılabilirler?

Bundan başka şunu da belirteyim ki duyuları hareket ettiren nesnelerin bizde değişik tutkulara yol açmasının sebebi nesnelerin kendilerinde bulunan çeşitlilik değil, sadece bunların bize zarar verebildikleri ya da yarar sağlayabildikleri değişik biçimler veya genel olarak bizim için taşıdıkları önemdir ve tüm tutkuların hizmeti yalnız şundan ibarettir: Tutkular ruhu doğanın bize yararlı olduğunu kabul ettirdiği şeyleri istemeye ve bu iradeyi sürdürmeye elverişli kılar;[64] aynı şekilde tutkulara neden olan can ruhlarının aynı hareketliliği bedeni bu şeyleri yerine getirmeye hizmet eden hareketlere elverişli kılar.[65] Bu nedenle tutkuları saymak için sadece sırayla duyularımızın nesneleri tarafından bizim için önem taşıyan kaç değişik şekilde hareket ettirilebildiklerini incelemek gerekir.[66] Burada bu şekilde bulunabilecek olan tutkuların sırasına göre tüm başlıca tutkuların sayımını yapacağım.

Tutkuların Sırası ve Sayımı

Madde 53
Hayranlık.[67]

Bir nesneyle ilk karşılaşma bizi şaşırttığında ve onun yeni olduğu veya daha önce tanıdığımız şeyden ya da olması gerektiğini varsaydığımız şeyden çok farklı olduğu yargısına

64 Bkz. mad. 29, 37, 40, 46.

65 Bkz. mad. 38, 40.

66 Hem eksiksizlik hem de sıraya koyma gerekliliği dolayısıyla sayım Descartes için bilme girişiminde temel bir öğedir. Bkz. *Kurallar*, V-VII ve *Yöntem Üzerine Konuşma*, II. Bölüm

67 Bu sözcük (*l'admiration*) 17. yüzyılda hiçbir olumlu yan anlam içermiyordu. Hayran olmak: Şaşkınlık verici bir şeye ya da nedenini bilmediğimiz bir şeye hayretle bakmak.

vardığımızda bu durum bizim ona hayran olmamıza ve sonuç olarak hayrete düşmemize neden olur.[68] Bu biz hiçbir şekilde bu nesnenin bize faydalı olup olmadığını bilmeden önce vuku bulabileceği için bana öyle geliyor ki hayranlık tüm tutkuların ilkidir.[69] Bu tutkunun zıddı da yoktur, çünkü kendini bize sunan nesne kendisinde bizi şaşırtacak bir şey taşımıyorsa, bizi kesinlikle heyecanlandırmaz ve onu tutkuya kapılmadan düşünürüz.

Madde 54

Değer verme ve horgörü, yüce gönüllülük ya da gurur ve alçak gönüllülük ya da alçaklık.

Bir nesnenin küçüklüğüne veya büyüklüğüne hayran olmamıza göre hayranlık değer verme ve horgörüye bağlanmıştır. Böylece kendimize değer verebilir ya da küçük görebiliriz. Ruh yüceliği[70] ya da gurur ve alçak gönüllülük ya da alçaklık tutkuları ve alışkanlıkları buradan gelir.

Madde 55

Hürmet ve küçümseme.

Ama iyilik ya da kötülük yapabilme gücüne sahip özgür nedenler olarak düşündüğümüz başka nesnelere değer ver-

---

68 Hayranlık ve şaşırma burada 71. maddede olduğu gibi onları Yunanca θαυμάζειν (thaumazein) ile akraba kılan bir anlamda alınıyor. Bu sözcük Platon (*Theaitetos*, 155d) ve Aristoteles (*Metafizik*, A 2, 982b 12) için en üstün felsefi tutkudur. Bir Descartes uzmanı olan F. Alquié için söz konusu olan akli bir tutkudur, zira bu tutku "yenilik" tarafından uyandırılır, bir karşılaştırmayı varsayar (*La Découverte métaphysique de l'homme chez Descartes*). Bununla birlikte hayranlık ussal bir yargıdan kaynaklanmaz (mad. 76) ve 72. madde onu salt organik bir fenomene indirger.

69 Aynı sebep Spinoza'yı şaşırmayı duygular arasından çıkarmaya götürür. (*Etik*, III, IV).

70 Aristoteles'in "en yüksek erdem" olarak adlandırdığı yüce ruhluluk (megalopsykhia, μεγαλοψυχία) Latinceye *magnanimitas* ve Fransızcaya *magnanimité* olarak geçmiştir.

diğimiz ya da onları hor gördüğümüz zaman değer vermeden hürmet ve basit hor görmeden küçümseme doğar.

Madde 56
Sevgi ve nefret.

Şimdi, önceki tüm tutkular bizde biz bu tutkulara neden olan nesnenin iyi mi kötü mü olduğunu hiçbir şekilde anlamadan uyandırılabilir. Ama bir nesne bize kendi bakımımızdan iyi olarak, yani bize faydalı bir nesne olarak sunulduğunda bu bizim onun için sevgi duymamıza neden olur ve bize kötü olarak ya da bizim için zararlı olarak sunulduğunda ise bu bizde nefret uyandırır.[71]

Madde 57
Arzu.

İyiye ve kötüye dair aynı mülahazalardan tüm diğer tutkular doğar; ama onları sıraya koymak için zamanları ayırıyorum[72] ve tutkuların bizi şimdiden ve geçmişten ziyade geleceğe bakmaya ittiğini göz önüne alarak arzu ile

71 Benzer bir tanım Aquinalı Thomas ve François de Sales'da bulunmaktadır. Maddeler için ikincisinin *Traité de l'amour de Dieu* adlı yapıtı açıklayıcıdır: "Eğer iyi doğal iyiliğine göre kendinde düşünülürse, ilk ve başlıca tutku olan sevgiyi uyandırır. Eğer iyiye namevcudiyet olarak bakarsak, bizde arzuyu harekete geçirir. Ne kadar arzularsak, onu elde edebileceğimizi düşünür, umuda kapılırız. Elde edemeyeceğimizi düşünürsek, umutsuzluk hissederiz. Ama iyiye mevcut olarak bakarsak, ona sahip olduğumuzda bize neşe ve zevk verir." Bununla birlikte Descartes birincisi sevgiyi imtiyazlı bir tutku kılmaz ve ikincisi sıklıkla sevgiyi ve nefreti bize göre iyi ya da kötü olana bağlar. Bkz. *İsveç kraliçesi Christine'e Mektup*, 20 Kasım 1647.

72 Yani tüm diğer tutkular bizim için iyi olana ve bizim için kötü olana dair düşünceden kaynaklanır. Descartes bunları sırayla, bir düzene göre ele almak istiyor ve eğer zamanı hesaba katarsa buna katkısı olacağını belirtiyor. Aquinalı Thomas'dan esinlenen incelemeler sıklıkla mevcut iyileri ve kötüleri namevcut olanların karşısına koymakla yetinirler. Stoacılıktan kaynaklanan (Cicero, *Tusculanes*, IV, VIII-IX), zamana dayalı bu ayrım Vivés'de (*De anima et vita*, III, 1) bulunur.

başlıyorum. Zira sadece henüz sahip olmadığımız bir iyiyi elde etmeyi ya da başımıza gelebileceğine hükmettiğimiz bir kötüden kaçınmayı arzuladığımızda değil, ama ayrıca yalnızca bir iyinin korunmasını ya da bir kötünün yokluğunu dilediğimizde de apaçıktır ki tutku her zaman geleceğe bakar.

Madde 58

Umut, kaygı, kıskançlık, güvenlik ve umutsuzluk.

Bu tutkunun bizde uyanması için bir iyinin elde edilmesinin ya da bir kötüden kaçılmasının mümkün olduğunu düşünmek yeterlidir. Ama bundan başka arzu edilen şeyi elde etmenin ne kadar mümkün olduğunu gözden geçirdiğimizde bunun gayet mümkün olduğunu gösteren şey bizde umuda yol açar ve pek imkân dâhilinde olmadığını gösteren şey de bizde bir tür kıskançlık olan kaygıya yol açar. Umut aşırı olduğunda doğası değişir ve güvenlik ya da güvence diye adlandırılır. Tam tersine, aşırı derecede korku umutsuzluk hâlini alır.

Madde 59

Kararsızlık, cesaret, atılganlık, rekabet, korkaklık ve dehşet.

Beklediğimiz olay kesinlikle bize bağlı olmasa da yine bu şekilde umut edebilir ve kaygı duyabiliriz, ama bize bağlıymış gibi temsil edildiği zaman araçların seçiminde ya da olayın icrasında güçlük olabilir. Bu durumda ilkinden bizi düşünüp taşınmaya ya da tavsiye almaya hazırlayan kararsızlık doğar. İkincisinin karşısında cesaret ya da gözü peklik yer alır, yarışma da bunun bir türüdür. Ödleklik cesaretin, korku ve dehşet ise gözü pekliğin zıddıdır.

Madde 60
Vicdan azabı.

Kararsızlıktan kurtulmadığımız hâlde bir eylemde bulunmaya karar verirsek bu vicdan azabı doğurur. Bu tutku daha öncekiler gibi gelecek zamanla değil, şimdiki ya da geçmiş zamanla ilgilidir.

Madde 61
Neşe ya da keder.

Bize ait olarak temsil edilen bir iyilik ya da kötülük söz konusu olduğu zaman içinde bulunduğumuz anla ilgili iyiliğin göz önünde tutulması bizde neşe, kötülüğün göz önüne alınması ise keder uyandırır.

Madde 62
Alay, haset, acıma.

Ama bu iyilik ya da kötülük bizim için başka insanlara ait olarak temsil edildiğinde onları bunlara layık ya da liyakatsiz diye değerlendirebiliriz ve bunları layık diye değerlendirdiğimizde bu bizde neşeden başka bir tutku uyandırmaz, çünkü şeylerin olmaları gerektiği gibi vuku bulduklarını görmek bizim için iyidir. Yalnız şöyle bir fark vardır: İyilikten kaynaklanan neşe ciddidir, oysa kötülükten kaynaklanan neşeye gülme ve alay eşlik eder. Ama bunları liyakatsiz diye değerlendirirsek iyilik haset, kötülük ise acıma uyandırır ve bunlar hüznün çeşitleridir. Yine belirtmek gerekir ki şimdiki iyiliklere ya da kötülüklere atfedilen bu aynı tutkular çoğu kez geleceği ilgilendiren iyiliklerle ya da kötülüklerle de ilişkilendirilebilir, çünkü bazen bir iyiliğin ya da kötülüğün meydana geleceğine dair sahip olduğumuz kanaat onu bize şimdi oluyormuş gibi gösterir.

Madde 63
Kendinden memnunluk ve pişmanlık.

Hem şimdiki, hem de geçmiş iyiliğin ve kötülüğün nedenini irdeleyebiliriz. Bizzat kendimiz tarafından yapılmış olan iyilik bize tüm tutkuların en tatlısı olan içsel bir memnuniyet ya da tatmin verir. Oysa kötülük en acı tutku olan pişmanlığa sebep olur.

Madde 64
Lütuf ve minnet.

Ama başkaları tarafından yapılmış olan iyilik bize yapılmış olmasa da onlar için lütufta bulunmamıza [onlara onaylayarak bakmamıza] neden olur; eğer iyilik bize yapılmışsa lütfa minnet ekleriz.

Madde 65
Kızgınlık ve öfke.

Aynı şekilde, başkaları tarafından yapılan kötülük bizimle ilgili olmadığında yalnızca onlara kızgınlık duymamıza neden olur; bizimle ilgili olduğunda ise aynı zamanda öfke yaratır.

Madde 66
Övünme ve utanç.

Dahası bizde olan ya da olmuş olan iyilik ona dair başkalarının sahip olduğu kanıyla ilgili olduğunda bizde övünmeye sebep olurken, kötülükle ilişkili olduğunda utanç doğurur.

Madde 67
İğrenme, üzüntü, sevinç.

Ve bazen iyiliğin sürmesi bıkkınlığa ya da iğrenmeye neden olur, oysa kötülüğün sürmesi hüznü ya da kederi azaltır.[73] Nihayet geçmiş iyilik de üzüntü getirir ki bu da bir tür kederdir, geçmiş kötülük ise neşenin bir çeşidi olan sevinci ya da ferahlığı getirir.

Madde 68
Tutkuların bu sayımı
neden genel kabul görmüş sayımdan farklıdır?

Tutkuların sayımı için bana en iyiymiş gibi görünen sıra işte budur. Bu bakımdan daha önce bu konuda yazmış olanların görüşünden uzaklaştığımı gayet iyi biliyorum. Ama bunun önemli bir sebebi var. Zira bunlar yaptıkları sayımı şuradan çıkarıyorlar: Ruhun duyusal kısmında birini şehevi diğerini fevri diye adlandırdıkları iki arzu ayırt ediyorlar. Oysa yukarıda söylediğim gibi ruhta kısımlara ayırmayı tanımadığım için bana öyle görünüyor ki onların söylediği ruhta biri arzulamak diğeriyse sinirlenmek olan iki yeti olduğundan başka bir şey ifade etmez ve ruh aynı şekilde hayran olma, sevme, umut etme, korkma ve kendinde diğer tutkuları hissetme ya da bu tutkuların onu ittiği eylemleri yapma yetilerine sahip olduğundan bu kimselerin bu tutkuları neden şehvete ve öfkeye atfetmek istediklerini anlamıyorum. Ayrıca onların sayımı benim yaptığım sayımdaki başlıca tüm tutkuları kapsamamaktadır. Yalnızca başlıcalarından söz ediyorum, çünkü daha özel birçok tutku ayırt etmek mümkün olup bunların sayısı belirsizdir.

---

73 Yani bazen iyi bir hâl uzun süre devam ettiğinde ondan sıkılır ya da iğreniriz, kötü bir şey ise zamanın geçişiyle bizi daha az etkileyebilir.

Madde 69

Yalnız altı tane temel tutku vardır.

Ama yalın ve ilk tutkuların sayısı çok fazla değildir. Zira sayımını yapmış olduklarımın hepsi gözden geçirildiğinde böyle olan yalnız altı tutku bulunduğu fark edilir, yani hayranlık, sevgi, öfke, arzu, neşe ve keder; tüm diğerleri bu altısından bazılarının karışımı ya da bir türüdür. İşte bu yüzden çoklukları okuyucunun kafasını karıştırmasın diye burada ayrı ayrı sadece bu ilk altısını ele alacağım, sonra da tüm diğerlerinin ne şekilde bunlardan kaynaklandığını göstereceğim.

Madde 70

Hayranlık üzerine, tanımı ve nedeni.

Hayranlık ruhun ani bir şaşkınlığıdır, bu da onu kendisine nadir ve olağanüstüymüş gibi gelen nesneleri dikkatle irdelemeye götürür. Böylece bu tutkunun nedeni en başta bu nesneyi nadir ve dolayısıyla irdelenmeye pek layık olarak temsil eden beyindeki izlenimdir; sonraki nedense bu izlenim dolayısıyla onun beyinde bulunduğu yere doğru büyük bir kuvvetle yönelmeye yatkın can ruhlarının bu izlenimi beyinde kuvvetlendirmek ve muhafaza etmek üzere yaptığı harekettir. Yine bir diğer neden, eğer bu izlenimi duyu organları oluşturmuşsa, izlenimin onlar tarafından devam ettirilmesi için duyu organlarını bulundukları durumda tutmaya yarayan kaslara bu izlenim tarafından hazırlanmış can ruhlarının akmasıdır.

Madde 71

Bu tutkuyla ne kalpte ne de kanda bir değişiklik olur.

Bu tutkunun şöyle bir özelliği vardır: Başka tutkularda olduğu gibi ona kalpte ya da kanda vuku bulan bir değişikliğin eşlik ettiği görülmez. Bunun sebebi ise şudur: Nesnesi

iyilik ya da kötülük değil de sadece hayranlık duyulan nesnenin bilgisi olduğundan, bu tutkunun bedenin tüm iyiliğinin bağlı olduğu kalp ya da kanla değil, bu bilgiye yarayan duyu organlarının bulunduğu beyinle ilişkisi vardır.

Madde 72
Hayranlığın kuvveti neden ibarettir?

Bu durum hayret nedeniyle, yani can ruhlarının hareketini değiştiren izlenimin ani ve beklenmedik meydana gelişi nedeniyle onun pek kuvvetli olmasına mâni değildir. Hayret yalnız bu tutkuya has bir özelliktir; öyle ki hayretle başka tutkularda karşılaşıldığında –ki genellikle neredeyse hepsinde karşılaşılır ve hayret onların şiddetini artırır– bunun sebebi hayranlığın bu tutkularla birleşmesidir. Hayranlığın kuvveti iki şeye dayanır: Yeniliğe ve neden olduğu hareketin ta başından beri çok güçlü olmasına. Zira böyle bir hareketin önce zayıf olup ancak yavaş yavaş arttığı için kolayca yolundan döndürülebilecek hareketlere göre daha çok etkisi olduğu kesindir. Yine şu da kesindir ki yeni olan duyu nesneleri beyne dokunulmaya alışık olmadığı bazı bölümlerinden temas eder ve bu bölümler sürekli bir hareketliliğin sertleştirdiği bölümlere nazaran daha yumuşak ve daha gevşek olduğundan bu durum bu nesnelerin beyinde sebep olduğu etkiyi artırır. Bedeni taşıyan ayaklarımızın altı hayli sert dokunuşlara alışık olduğu için yürürken bu dokunuşları pek az hissetmesine rağmen, çok daha az ve yumuşak bir dokunuşla gıdıklandığında bunu dayanılmaz bulmamızın nedenini düşünecek olursak yukarıda söylediğim inanılmaz bulunmayacaktır.

Madde 73
Hayret nedir?

Bu hayret beynin gözeneklerinde bulunan can ruhlarının hayran olunan nesnenin izleniminin olduğu yere doğru yö-

nelmelerini sağlayacak öyle bir güce sahiptir ki kimi zaman bunların hepsini oraya iter ve onların bu izlenimi muhafaza etmekle öyle meşgul olmalarına neden olur ki orada kaslardan geçen ya da hatta beyinde takip ettikleri ilk izlerin yolundan bir şekilde sapan tek bir tanesi yoktur; bu da tüm bedenin bir büst gibi hareketsiz kalmasına ve nesnenin sadece kendisini sunan ilk yüzünün algılanmasına, dolayısıyla da onun daha özel bir bilgisinin elde edilememesine neden olur. Genellikle hayret etmek diye adlandırılan şey işte budur. Bu yüzden hayret aşırı bir hayranlıktır, aşırılık ise daima ancak kötü olabilir.

Madde 74

Bütün tutkular neye yarar ve neye zarar verirler?

Şimdi, yukarıda söylenenlerden bütün tutkuların yararının bunların ruhta muhafaza edilmesi iyi olan ve aksi takdirde kolayca silinip gidecek düşünceleri kuvvetlendirmesinden ve sürdürmesinden ibaret olduğu kolayca anlaşılır. Yine bunların neden olabileceği kötülük ise bu düşünceleri lüzumundan fazla kuvvetlendirip muhafaza etmelerinden ya da üzerinde durulması iyi olmayan başka düşünceleri kuvvetlendirip muhafaza etmelerinden oluşur.

Madde 75

Hayranlık özel olarak neye yarar?

Hayranlık konusunda özel olarak şu söylenebilir: Hayranlık önceden bilmediğimiz şeyleri öğrenmemizi ve hafızamızda tutmamızı sağlaması bakımından yararlıdır. Zira yalnızca bize nadir ve olağanüstü görünene hayranlık duyarız ve ancak daha önce bilmediğimiz ya da hatta bildiklerimizden farklı olan şeyler bize böyle görünür, zira onu olağanüstü diye adlandırmamızın sebebi işte bu farklılıktır. Fakat bizim için meçhul olan bir şey ona dair sahip olduğumuz

fikir beynimizde bir tutku tarafından ya da yine irademizin dikkat ve özel tefekkür için belirlediği anlama yetimizin tatbik edilmesiyle kuvvetlendirilmedikçe anlama yetimize ya da duyularımıza kendini yeni olarak sunsa da sırf bu yüzden onu hafızamızda tutmayız. Diğer tutkularsa iyi ya da kötü görünen şeylerin fark edilmesini sağlamaya yarar, ama sadece nadir görünen şeyler için hayranlık duyarız. Bundan ötürü bu tutku için herhangi doğal bir eğilimi olamayanların genellikle son derece cahil olduğunu görürüz.

Madde 76

Bu tutku hangi bakımdan zarar verebilir, eksikliği nasıl tamamlanabilir ve aşırılığı nasıl düzeltilebilir?

Ama çoğu kez fazla hayranlık duyarız da ya gözden geçirmeye pek az layık olan veya hiç layık olmayan şeyleri algılayarak şaşırırız, oysa çok az hayranlık duyulması pek vaki değildir. Bu ise aklın kullanılmasını ya tamamen ortadan kaldırabilir ya da aklı yolundan saptırabilir. İşte bu yüzden bizi bilimlerin elde edilmesine hazırladığı için bu tutkuya doğuştan belli bir eğilim duymak iyi olsa da daha sonra kendimizi olabildiğince ondan kurtarmaya çalışmamız gerekir. Zira onun eksikliğini tefekkürle ya da özel bir dikkatle gidermek kolaydır, öyle ki kendisini sunan şeyin bu zahmete değdiğine hükmettiğimizde irademiz anlama yetimizi her zaman bu dikkati göstermeye zorlayabilir. Ama aşırı biçimde hayran olmayı engellemek için pek çok şeyin bilgisini edinmekten ve en nadir ve en tuhafmış gibi görünebilen tüm şeyleri irdelemeye kendimizi alıştırmaktan başka çare yoktur.

Madde 77

En çok hayranlığa kapılanlar ne en aptal ne de en zeki olanlardır.

Dahası her ne kadar sadece en alık ve en aptal olanlar yaradılışları nedeniyle hayranlığa kapılmasalar da bu hâl bu

tutkuya en çok en zeki olanların eğilim gösterdiği anlamına gelmez; ancak aslında hayli iyi bir sağduyuya sahip olmalarına rağmen bunlar yeterliliklerine dair yüksek kanaatleri olmayan kişilerdir.

Madde 78

Aşırı hayranlık düzeltilmediği takdirde alışkanlığa dönüşebilir.

Hayranlık uyandıran nadir şeylerle ne kadar çok karşılaşırsak bunlara hayranlık duymayı kesmeye o kadar çok alıştığımız ve bundan sonra karşımıza çıkma ihtimali olanların hepsinin bayağı olacağını düşündüğümüz için bu tutku hissedile hissedile azalacakmış gibi görünür. Bununla birlikte hayranlık aşırı olduğunda ve dikkatimizi haklarında başka bir bilgi edinmeksizin, sadece kendilerini sunmuş olan nesnelerin ilk görüntülerine yoğunlaştırmamıza neden olduğunda, kendilerini sunan tüm başka nesneler bize azıcık yeni göründüler mi artlarında ruhu aynı biçimde onların üzerine yoğunlaşmaya yatkın kılan bir alışkanlık bırakırlar. Bu hâl ise körü körüne merak duyan, yani tanımak bilmek için değil, sırf hayran olmak için nadir şeylerin peşine düşen insanların hastalığını uzatır. Zira böyle kimseler yavaş yavaş öylesine her şeye hayranlık duyar hâle gelirler ki hiçbir öneme sahip olmayan şeyler de bunların dikkatini en az aranmaları daha faydalı olanlar kadar çekmeye başlar.

Madde 79

Sevginin ve nefretin tanımı.

Sevgi ruhun bir heyecanıdır, buna ruh canlarının hareketi neden olur ve ruhu kendisine uygun görünen nesnelerle isteyerek[74] birleşmeye [onlara katılmaya, bağlanmaya] sevk

74 79-81 arası maddelerde Descartes kişinin kendisini iradi olarak başka bir şeyle birleştirmesinden, ona katılmasından ya da bağlanmasından söz >

eder. Yine nefret de can ruhlarının neden olduğu bir heyecandır ve ruhu ona kendini zararlı olarak sunan nesnelerden uzaklaşmak ve ayrılmak istemeye sevk eder. Bu heyecanlara can ruhlarının neden olduğunu söylemekten amacım bedene bağlı tutkular olan sevgiyle nefreti hem yine ruhu iyi saydığı şeylerle isteyerek birleşmeye ve kötü saydığı şeylerden ayrılmaya götüren yargılardan, hem de yalnız bu yargıların ruhta uyandırdığı heyecanlardan ayırt etmektir.

Madde 80

İsteyerek birleşmek ya da ayrılmak nedir?

Üstelik isteme kelimesiyle burada apayrı bir tutku olan ve geleceği ilgilendiren arzuyu değil, şu andan itibaren kendimizi sevdiğimiz şeyle birleşmiş olarak düşünmemizi sağlayan rızayı kastediyorum; öyle ki bizim sadece bir parçası olduğumuzu ve sevilen şeyin de diğer bir parçası olduğunu düşündüğümüz bir bütün tahayyül ederiz. Bunun tersine, nefrette tek başımıza, kendimizi tiksinti duyduğumuz şeyden tamamen ayrı bir bütün olarak görürüz.

Madde 81

Şehvani sevgi ile müşfik sevgi arasında genellikle yapılan ayrım üstüne.

Genellikle iki tür sevgi ayırt edilir; bunlardan biri müşfik sevgi olarak adlandırılır ve bizi sevilen kişinin iyiliğini istemeye sevk eder, diğeriyse şehvani sevgi diye adlandırılır ve bizi sevilen şeyi arzulamaya iter. Ama bana öyle geliyor ki

---

ediyor. Bu da birinin kendini isteyerek, gönüllü olarak, seçerek bir şeyle birleştirdiği anlamına gelmektedir, ama Descartes'ın bu tuhaf cümleyi özel bir amaç için kullandığı açıkmış gibi görünüyor: "Kendini isteyerek sevdiğin insanla birleştirirsin, eğer kendini sanki sen ve o kişi bir bütünün iki parçasıymışsınız gibi hissettiğin bir durumda görmek istiyorsan." Bununla birlikte söz konusu olan iki iradenin birleşmesi değildir.

bu ayrım sevginin özüyle değil, sadece sonuçlarıyla ilgilidir. Çünkü hangi mahiyette olursa olsun, isteyerek herhangi bir nesneyle birleşir birleşmez onun iyiliğini isteriz, yani aynı zamanda onun için uygun olduğuna inandığımız şeyleri de isteyerek ona katarız. Bu sevginin başlıca etkilerinden biridir. Ama eğer ona sahip olmanın ya da onunla isteyerek olmak dışında başka bir şekilde ortak olmanın iyi olduğuna hükmedersek onu arzularız. Yine bu da sevginin en sıradan etkilerinden biridir.

Madde 82

Böylesine farklı tutkular nasıl oluyor da sevgiden pay almaları bakımından uyuşuyorlar?

Sevilebilecek nesnelerin çeşitliliği kadar sevgi türü ayırt etmeye de lüzum yoktur. Çünkü örneğin hırslı birinin şan ve şeref, cimrinin para, bir sarhoşun şarap, yabani bir herifin tecavüz etmek istediği kadın, onurlu bir insanın arkadaşı ya da sevgilisi ve iyi bir babanın çocukları için duyduğu tutkular birbirinden çok farklı olsalar da sevgiden pay almaları bakımdan benzerdirler. Gelgelelim ilk dördünde sevgi ancak tutkularının bağlı olduğu nesnelere sahip olmak için vardır, yoksa sadece başka özel tutkularla karışmış hâlde arzu duydukları bu nesnelerin kendileri için değil. Oysa iyi bir babanın çocuklarına duyduğu sevgi öylesine saftır ki onlardan herhangi bir şey elde etmeyi arzulamaz, ne onlara olduğundan başka türlü sahip olmak ister ne de hâlihazırdakinden daha sıkı biçimde onlarla birleşmek. Onları kendisinin başka benlikleri olarak gördüğü için onların iyiliğini kendisininkiymiş gibi, hatta daha bile özenle arar, çünkü kendisiyle onların kendisinin bunun en iyi parçası olmadığı bir bütün oluşturduğunu tasavvur ederek çoğu kez onların menfaatlerini kendisininkine tercih eder ve onları kurtarmak için kendini feda etmekten bile çekinmez. Asil insanların arka-

daşlarına duydukları muhabbet de her ne kadar nadiren o kadar kusursuz olsa da aynı mahiyete sahiptir. Sevgililerine duydukları ise bu sevgiden çok pay alır, ama diğer yapıdaki sevgiden de biraz pay alır.

Madde 83

Basit düşkünlük, dostluk ve adanma arasındaki fark üstüne.

Bana öyle geliyor ki daha akla uygun bir biçimde sevgiyi kendimize kıyasla sevdiğimize biçtiğimiz değere göre türlere ayırabiliriz. Zira sevgimizin nesnesine kendimizden daha az değer biçtiğimizde ona karşı sadece basit bir düşkünlüğümüz vardır, kendimizle eşit değer verdiğimizde buna dostluk denir, daha çok değer verdiğimizdeyse sahip olduğumuz tutku adanma diye adlandırılabilir. Böylece bir çiçeğe, bir kuşa, bir ata düşkünlüğümüz olabilir. Ama zihnî dengemizi adamakıllı kaybetmediğimiz sürece sadece insanlar için dostluk duyarız. Ve insanlar öylesine bu tutkunun nesneleridir ki sevildiğimizi düşündüğümüz ve hakikaten soylu ve yüce gönüllü bir ruha sahip olduğumuz zaman, ne kadar kusurlu olursa olsun, kendisi için tam bir dostluk duyamayacağımız insan yoktur. Yüce gönüllülük daha sonra 154. ve 156. maddelerde açıklanacaktır. Adanmaya gelince, onun başlıca nesnesi şüphesiz en yüce tanrısallıktır [Tanrı'dır], öyle ki layıkıyla bilip tanıdığımızda ona adanmaktan kendimizi alamayız. Ama insan kendinden çok daha fazla değer biçtiği zaman hükümdarına, ülkesine, şehrine ve hatta özel bir kimseye de kendini adayabilir. Fakat bu üç sevgi türü arasındaki fark esas itibarıyla etkilerinden ileri geliyormuş gibi görünür. Zira kendimizi sevilen şeyle kaynaşmış ve birleşmiş olarak gördüğümüz ölçüde, öteki parçasını muhafaza etmek üzere onunla oluşturduğumuz bütünün en küçük parçasından vazgeçmeye daima hazır oluruz. Bunun neticesinde basit düşkünlük söz konusu olduğunda kendimizi daima sevdi-

ğimiz şeye tercih ederiz, ama aksine adanmada sevilen şeyi kendimize öyle bir yeğleriz ki onu korumak için ölmekten çekinmeyiz. Hükümdarlarını ya da şehirlerini savunmak için, hatta bazen de sadık oldukları şahıslar için kendilerini kesin bir ölümün kollarına bırakanlarda bunun örnekleri çokça görülmüştür.

Madde 84

Nefretin sevgi kadar çok türü yoktur.

Nefret doğrudan sevgiye karşıt olsa da onda diğerindeki kadar çok tür ayırt edemeyiz, çünkü isteyerek ayrıldığımız kötülükler arasında birleştiğimiz iyilikler arasında yaptığımız kadar ayrım yapmayız.

Madde 85

Hoşluk[75] *ve tiksinme*[76] *üstüne.*

Bunların her ikisinde de benzer olan dikkate değer tek bir ayrım buluyorum. Bu ayrım hem sevginin hem de nefretin nesnelerinin ruha ya dış duyular ya iç duyular ya da kendi aklı tarafından sunulabilmesinden ibarettir. Zira genellikle iyi ya da kötü diye iç duyularımızın ya da aklımızın doğamıza uygun ya da aykırı olduğuna hükmetmemize neden olduğu şeylere diyoruz; ama güzel ya da çirkin diye bize bu şekilde dış duyularımız tarafından, en başta da tek başına tüm diğerlerinden daha önemli olan görme duyusu tarafından sunulan şeylere diyoruz. Buradan iki tür sevgi doğar, iyi

75 Bazı İngilizce çevirilerde *agrément* kelimesi *attraction* ile karşılanmıştır. Metnin içeriğinden anlaşılacağı üzere burada bizi çeken (iyi) ve iten (kötü) şeylerden bahsedilmektedir.

76 Bazı İngilizce çevirilerde *horreur* kelimesi *revulsion* ile karşılanmıştır. Kelimenin "dehşet" yerine Fransızca bazı kalıplarda da taşıdığı "tiksinme" karşılığı burada daha uygun düşmektedir.

şeyler için duyulan sevgi ve güzel şeyler için duyulan sevgi ki bu ikinciye onu diğer sevgi türüyle ya da çoğu kez kendisine sevgi adı verilen arzuyla karıştırmamak için hoşluk denebilir. Ve yine aynı şekilde buradan iki tür nefret doğar, bunlardan biri kötü şeylerle ilgilidir, diğeri ise çirkin olan şeylerle. Bu sonuncusu diğerinden ayırmak için tiksinme ya da iğrenme diye adlandırılabilir. Ama burada en dikkat çekici olan şey bu hoşluk ve tiksinme tutkularının genellikle diğer sevgi ve nefret türlerinden daha şiddetli olmalarıdır, çünkü ruha duyularla gelen şey ona aklıyla sunulandan daha kuvvetli tesir eder; yine de bunlar genellikle daha az gerçekliğe sahiptirler, öyle ki tüm tutkular içinde bunlar en çok aldatan ve en büyük özenle sakınılması gerekenlerdir.

Madde 86

Arzunun tanımı.

Arzu tutkusu ruhta can ruhlarının neden olduğu bir tahriktir, öyle ki can ruhları ruhu uygun olduklarını tasavvur ettiği şeyleri gelecekte istemek için hazırlarlar. Böylece sadece şimdi mevcut olmayan iyiliğin mevcut olmasını değil, aynı zamanda mevcut olanın muhafaza edilmesini de arzularız ve dahası hem hâlihazırda bizi etkileyen kötülüğün hem de gelecekte maruz kalabileceğimizi düşündüğümüz kötülüğün yokluğunu da arzularız.

Madde 87

Arzu zıddı olmayan bir tutkudur.

Okul'da[77] iyiliğin aranmasına yönelen tutkunun –ki yalnızca bu tutkuya arzu adı verilir, genellikle iğrenme diye adlandırılan ve kötülükten kaçmaya yönelik tutkunun karşısına konduğunu biliyorum. Ama eksikliği bir kötülük

77 Skolastikler kastediliyor.

olmayacak herhangi bir iyilik olmadığı ya da eksikliği bir iyilik olmayacak müspet bir şey olarak düşünülen herhangi bir kötülük olmadığı için ve örneğin zenginliği ararken zorunlu olarak yoksulluktan kaçtığımız, hastalıklardan kaçarken sağlığın peşine düştüğümüz vb. için bana öyle geliyor ki iyiliği aramaya ve onun tersi olan kötülükten kaçmaya yönelten daima bir ve aynı harekettir. Onlar arasında yalnız şöyle bir fark görüyorum. Bir iyiye doğru yönelirken sahip olduğumuz arzuya önce sevgi, sonra da umut ve neşe eşlik eder, oysa bu iyiliğin zıddı olan kötülükten kaçmaya yöneldiğimizde bu aynı arzuya nefret, korku ve keder eşlik eder; onun kendi kendisine zıt olduğuna hükmetmemize neden olan da işte budur. Ama arzuyu aynı zamanda eşit ölçüde hem iyiyi aramakla hem de karşıtı kötülükten sakınmakla ilgili olduğunda gözden geçirmek istersek onun her ikisini de yaratan tek bir tutku olduğunu açıkça görebiliriz.

Madde 88
Arzunun farklı türleri nelerdir?

Aradığımız nesneler ne kadar çeşitliyse, arzuyu da o kadar farklı türe ayırmak için fazlasıyla sebep vardır. Çünkü örneğin bir bilme arzusundan başka bir şey olmayan merak şan ve şeref arzusundan çok farklıdır ve bu da intikam arzusundan farklıdır vs. Ama burada arzunun sevgi ve nefretin türleri kadar türü olduğunu ve en dikkate değer ve en kuvvetli arzuların hoşluktan ve tiksintiden doğanlar olduğunu bilmek yeterlidir.

Madde 89
Tiksinmeden doğan arzu nedir?

Şimdi, daha önce söylemiş olduğumuz gibi bir iyiyi aramaya yönelten arzuyla ona zıt olan kötülükten kaçmaya yö-

nelten arzu bir ve aynı arzu olsa da hoşluktan doğan arzu tiksinmeden doğan arzudan çok farklı olmaktan geri kalmaz. Zira hakikaten birbirine zıt olan hoşluk ve tiksinme bu arzulara nesne hizmeti gören iyi ve kötü olmayıp sadece ruhu çok farklı iki şeyi aramaya yatkın kılan ruhun iki heyecanıdır. Yani tiksinme ruha ani ve beklenmedik bir ölümü temsil etmek üzere bize doğa tarafından verilmiştir, öyle ki bazen yalnızca bir solucanın dokunması ya da titreyen bir yaprağın sesi veya gölgesi tiksinmeye yol açsa da ilk önce sanki duyularımıza çok açık bir ölüm tehlikesi sunulmuş kadar büyük bir heyecan duyarız. Bu da aniden ruhu böylesine mevcut bir kötülükten kaçınmak için tüm güçlerini kullanmaya sevk eden bir tahrik doğurur. İşte genellikle bu arzu türü kaçma ya da iğrenme diye adlandırılır.

Madde 90
Hoşluktan doğan arzu nedir?

Aksine hoşluk hoşa giden şeylerden alınan zevki insana ait tüm nimetlerin en büyüğü olarak göstermek için doğa tarafından özellikle yaratılmıştır. Bu da bu zevki şevkle arzu etmemize neden olur. Farklı türlerde hoşluklar olduğu ve bunlardan doğan arzuların hepsinin eş derecede kuvvetli olmadığı doğrudur. Zira örneğin çiçeklerin güzelliği bizi yalnızca onlara bakmaya, meyvelerin güzelliğiyse onları yemeye sevk eder. Ama başta gelen hoşluk bir başka benliğimiz hâline gelebileceğini düşündüğümüz bir kişide olduğunu tahayyül ettiğimiz kusursuzluklardan kaynaklanandır. Zira doğanın hem insanlara hem de akıl sahibi olmayan hayvanlara yerleştirdiği cinsiyet farklılığıyla birlikte doğa aynı zamanda beyne bazı izlenimler de yerleştirmiştir. Bu izlenimler belli bir yaşta ve belli bir zamanda kendimizi eksikli ve sanki diğer cinsten bir kişinin diğer yarısı olacağı bir bütünün sadece yarısıymışız gibi görmemize neden olur. Öyle ki bu

yarının elde edilmesi doğa tarafından belli belirsiz olarak tahayyül edilebilir tüm nimetlerin en büyüğü gibi gösterilir. Bu diğer cinsten pek çok kişi görmemize rağmen bu yüzden onlardan birçoklarını aynı anda arzu etmeyiz, çünkü doğa bizi bir yarıdan fazlasına ihtiyacımız olduğunu hayal etmeye itmez. Ama bir tanesinde aynı zamanda diğerlerinde gördüklerimizden daha fazla hoşa giden bir şey fark ettiğimizde bu ruhu doğanın bize sahip olunabilecek en büyük nimet olarak gösterdiği nimeti aramak için verdiği bütün eğilimi yalnızca o kişi için hissetmek yönünde belirler. Ve işte bu şekilde hoşluktan doğan bu eğilim ya da arzu genellikle daha yukarıda betimlenmiş olan sevgi tutkusundan daha çok aşk diye adlandırılır. Bundan ötürü daha tuhaf etkileri vardır ve romancılarla şairlere ana konularını sağlayan odur.

Madde 91

Neşenin tanımı.

Neşe ruhun hoş bir heyecanıdır, beyindeki izlenimlerinin ona kendisininmiş gibi sunduğu iyiliğe sahip olmaktan ruhun duyduğu zevkten ibarettir. İyiden duyulan zevk bu heyecandan ibarettir diyorum, zira gerçekten de ruh sahip olduğu tüm iyiliklerden başkaca bir semere almaz ve kendisinden zevk duymadığı herhangi bir iyiliğin hiç sahip olmadığı bir iyilikten zevk bakımından farkı olmadığı söylenebilir. Aynı zamanda bunun beynin izlenimlerinin ona kendisininmiş gibi temsil ettiği iyi olduğunu da ekliyorum, çünkü bir tutku olan bu neşeyle ruhta yalnızca ruhun eylemi yoluyla doğan salt zihinsel neşeyi karıştırmak istemiyorum. Bu zihinsel neşenin ruhta ruhun kendisi tarafından uyandırılan hoş bir heyecan olduğu söylenebilir, zira anlama yetisinin ona kendi iyisi gibi sunduğu iyiden ruhun duyduğu zevk bu hoş heyecandan ibarettir. Gerçekten de ruh bedenle birleşik olduğu sürece bu zihinsel neşeye bir tutku olan neşenin de

eşlik etmemesi mümkün değildir. Çünkü anlama yetimiz herhangi bir iyiye sahip olduğumuzu fark eder etmez, bu iyi bedene ait olanların hepsinden ne kadar farklı olsa ve kesinlikle tahayyül edilebilir olmasa da hayal gücü beyinde bazı izlenimler yaratmaktan geri kalmaz, bu izlenimleri de can ruhlarının neşe tutkusunu uyandıran hareketi izler.

Madde 92

Kederin tanımı.

Keder nahoş bir rehavettir,[78] ruhun kötülükten veya beynin izlenimlerinin ona kendisine aitmiş gibi temsil ettiği eksiklikten duyduğu rahatsızlıktan ya da sıkıntıdan doğar. Bir de zihinsel keder vardır ki kendisi bir tutku olmasa da ona illa bir tutku eşlik eder.

Madde 93

Bu iki tutkunun nedenleri nelerdir?

Zihinsel neşe ya da zihinsel keder bu şekilde bir tutku olan neşe ya da keder uyandırdığında bunların nedeni gayet açıktır. Bunların tanımlarından neşenin bir iyiye sahip olma kanaatinden, kederinse bir kötülüğe ya da eksikliğe sahip olma kanaatinden doğduğu görülür. Ama sıklıkla bunlara neden olan iyiyi ya da kötüyü bu şekilde seçik ayırt edemediğimiz hâlde kendimizi neşeli ya da kederli hissettiğimiz olur. Başka bir deyişle iyi veya kötü beyinde ruhun aracılığı olmaksızın izlenim yarattığında olan budur, bu durumun sebebi bazen bunların sadece bedene ait olması, bazen de ruha ait oldukları hâlde, ruhun bunları iyi ya da kötü diye değil de izlenimi beyindeki iyi ve kötü izlenimiyle birleşik olan başka biçimde telakki etmesidir.

78 Rehavet (*langueur*) isteksizlik, neşesizlik, hâlsizlik, ilgisizlik, kayıtsızlık, umursamazlık, uyuşukluk, cansızlık.

Madde 94

Bu tutkular yalnızca bedeni ilgilendiren iyilik ve kötülükler tarafından nasıl uyandırılır ve gıdıklanma ve acı neden oluşur?

Böylece sağlığımız yerindeyken ve hava da alışılageldiğinden daha dinginken, anlama yetimizin herhangi bir işleyişinden değil, yalnızca can ruhlarının hareketinin beyinde yarattığı izlenimlerden kaynaklanan bir sevinç hissederiz içimizde. Aynı şekilde öyle olduğunu bilmesek de vücut hasta olduğunda kederleniriz. Böylece duyuların uyarılmasının[79] hemen ardından neşe gelir, acıyı ise keder izler, ama insanların çoğu bunları ayırt edemez. Hâlbuki bunlar öylesine farklıdırlar ki bazen acılara neşeyle katlanabilir ve hoşa gitmeyen uyarılmalar hissederiz. Ama genellikle neşenin uyarılmayı izlemesine yol açan neden uyarılma ya da hoş duygu diye adlandırılan bütün bu duyumların duyu nesnelerinin sinirlerde bazı hareketler uyandırmasından ibaret olmasıdır, eğer sinirler bu harekete direnecek yeterli güce sahip olmasalardı ya da vücut sağlıklı bir durumda bulunmasaydı bu hareket sinirlere zarar verebilirdi. Beyinde bu sağlıklı yapıya ve güce delalet etsin diye doğa tarafından yaratılan bir izlenime sebep olan hareket onu bedenle birleşmiş ruha kendisine ait bir iyilik olarak gösterir ve böylece ruhta neşe uyandırır. Tutkulara tiyatroda temsil edildiğini gördüğümüz tuhaf maceralar ya da ruha dokunarak onu uyarıyormuş gibi görünen ve bize hiçbir biçimde zararı olmayan başka benzeri konular neden olduğunda hemen hemen aynı sebep her türlü tutkudan, hatta kederden ve nefretten bile heyecan hissetmekten doğal olarak haz almamıza yol açar. Acı-

79 Gıdıklama (*chatouillement*) kelimesinin hayranlığın somut kabulünde işaret edildiği üzere "dokunma" anlamı olduğu gibi, burada "duyuların uyarılması", daha genel olarak "haz", dolayısıyla "hoş duygu" anlamına gelir. Ancak hoşa gitmeyen uyarılmalar da olabilir. Ruhun uyarılması kendi payına "sinirleri rahatsız eden" uyarılmanın karşıtıdır.

nın genellikle keder yaratmasına yol açan neden ise acı diye adlandırılan duyumun daima sinirleri rahatsız edecek kadar şiddetli bir etkiden kaynaklanmasıdır; öyle ki acı bu etki dolayısıyla bedenin uğradığı zararı ve bedenin bu etkiye direnç gösterebilmekteki zayıflığını ruha göstermek için doğa tarafından yaratıldığından, ruha bunların her ikisini de kendisi için daima nahoş olan kötülükler olarak gösterir, ama bu ikisinin ruhun onlardan daha fazla değer biçtiği bazı iyiliklere neden olmaları durumu müstesna.

Madde 95

Bu tutkular ruha ait oldukları hâlde onun fark etmediği iyilikler ya da kötülükler tarafından da nasıl uyandırılabilir? İnsan tehlikeye atıldığında ya da geçmişteki bir kötülüğü anımsadığında aldığı hazlar böyledir.

Böylece gençlerin hiçbir menfaat ya da şan ve şeref ummadan zorlu işlere atıldıklarında ve kendilerini büyük tehlikelere attıklarında çoğu kez aldıkları haz, onlarda girişikleri işin zor olduğu düşüncesinin beyinlerinde bir izlenim yaratmasından ileri gelir; bu izlenim böylesi bir tehlikeye atılmaya cüret edecek kadar cesur, talihli, mahir ya da kuvvetli hissetmenin iyi bir şey olduğunu düşünselerdi oluşabilecek izlenimle birleşik olduğu için ondan haz almalarına neden olur. Maruz kaldıkları kötülükleri hatırladıklarında yaşlıların duyduğu memnuniyet de bunun artık devam etmemesinin iyi bir şey olduğunu tasavvur etmelerinden ileri gelir.

Madde 96

Kanın ve can ruhlarının önceki beş tutkuya neden olan hareketleri nelerdir?

Açıklamaya başladığım beş tutku birbiriyle öylesine birleşmiş ya da birbirine öylesine karşıttır ki hepsini birlikte ir-

delemek, hayranlığı incelerken yaptığımız gibi her birini ayrı ayrı ele almaktan çok daha kolaydır. Bunların nedeni hayranlığınki gibi sadece beyinde değil, aynı zamanda kalpte, dalakta, karaciğerde ve vücudun tüm diğer bölümlerindedir, çünkü bunların hepsi kanın ve sonra da can ruhlarının üretilmesine hizmet ederler. Zira tüm toplardamarlar içlerindeki kanı kalbe doğru götürseler de kimi zaman bazı damarlardaki kanın kalbe diğerlerindekinden daha büyük kuvvetle itildiği olur ve yine kanın kalbe girdiği ya da kalpten çıktığı açıklıklar o seferinde diğer zamanlara göre daha genişlemiş ya da daha daralmış olabilir.

Madde 97

Bu hareketleri sevgide tanımaya yarayan başlıca deneyimler.

Çeşitli tutkular ruhumuzu tahrik ettiği sırada deneyimin vücudumuzda gösterdiği çeşitli değişimleri irdelerken, tek başına olduğu zaman, yani kendisine herhangi kuvvetli bir neşe, arzu ya da hüzün eşlik etmediği zaman sevgide şunu fark ettim ki nabız atışları muntazamdır ya da olağandan daha fazla ve daha kuvvetlidir, göğüste tatlı bir sıcaklık hissedilir ve yiyecekler midede çabucak hazmedilir: Öyle ki bu tutku sağlık için yararlıdır.

Madde 98

Nefrette.

Aksine nefrette nabzın düzensiz, olağandan daha zayıf ve çoğu kez daha hızlı attığını, göğüste adını koyamadığım acı ve keskin bir sıcaklıkla karışmış ürpertiler hissedildiğini, midenin görevini yapmayı kestiğini, yenilen yiyecekleri kusmaya, reddetmeye ya da en azından bozmaya ya da kötü safraya çevirmeye eğilim gösterdiğini fark ettim.

Madde 99
Neşede.

Neşede nabız düzenli ve olağandan daha hızlıdır, ama sevgide olduğu kadar kuvvetli ve yüksek değildir ve yalnızca göğüste değil, aynı zamanda kalpten bolca gelen kanla vücudun bütün dış bölümlerine yayılan hoş bir sıcaklık hissedilir; yine de her zamankinden daha yavaş hazmedildiğinden kimi kez insan iştahını kaybeder.

Madde 100
Kederde.

Kederde nabız zayıf ve yavaştır ve kalbin etrafında sanki onu sıkan bağlar ve onu donduran ve soğukluklarını vücudun geri kalanına ileten buz parçaları varmış gibi hissedilir; bununla birlikte kedere kin karışmadığı takdirde insanın iştahı yerindedir ve mide vazifesini yapmaktan geri kalmaz.

Madde 101
Arzuda.

Nihayet, arzuda özel olarak şunu fark ettim ki kalbi diğer tüm tutkulardan daha şiddetli biçimde sarsar ve beyne daha fazla can ruhu sağlar, bunlar da beyinden kaslara geçerek tüm duyuları daha keskin ve vücudun tüm bölümlerini daha hareketli kılarlar.

Madde 102
Sevgide kanın ve can ruhlarının hareketi.

Bu ve yazması uzun olacak daha birçok gözlem şu hükmü vermeme neden oldu: Anlama yetisi herhangi bir sevgi nesnesini tasavvur ettiğinde bu düşüncenin beyinde yol açtı-

ğı izlenim can ruhlarını altıncı çift sinir aracılığıyla bağırsaklar ile midenin etrafındaki kaslara doğru gönderir. Öyle ki bu sayede taze kana dönüşen yiyeceklerin özsuyu karaciğerde durmadan çabucak kalbe geçer ve bu kan vücudun diğer bölümlerindekilere nazaran daha bir kuvvetle itildiğinden kalbe daha bol miktarda girer ve daha önce kalpten birçok defa geçtiği için seyrelmiş kandan daha iri parçalı olduğundan daha güçlü bir sıcaklık yaratır. Bu da kalbin beyne olağandan daha iri parçalı ve hareketli can ruhları göndermesine neden olur ve bu can ruhları sevgiye layık nesneye dair ilk düşüncenin beyinde yarattığı izlenimi kuvvetlendirerek ruhu bu düşünce üzerinde durmaya zorlar. İşte sevgi tutkusu bundan ibarettir.

Madde 103
Nefrette.

Tersine nefrette tiksinti veren nesneye dair ilk düşünce beyindeki can ruhlarını midedeki ve bağırsaklardaki kaslara öyle bir biçimde sevk eder ki bunlar kanın genellikle aktığı tüm açıklıkları daraltarak yiyeceklerin özsuyunun kanla karışmasını engellerler. Yine bu düşünce can ruhlarını dalağın ve safra kesesinin bağlı olduğu karaciğerin alt bölümündeki sinirlere doğru öyle bir biçimde gönderir ki genellikle kalpten bu bölgelere doğru gönderilen kanın parçaları buradan çıkıp ana toplardamarın dallarında bulunan kanla birlikte kalbe akarlar. Bu da kalbin sıcaklığında hayli düzensizliğe yol açar, çünkü dalaktan gelen kan güçlükle ısınıp seyrelir ve tam tersine safranın bulunduğu karaciğerin alt bölümünden gelen kan ise fazla süratli ısınır ve genleşir. Bu yüzden beyne giden can ruhlarının da hayli eşitsiz parçaları ve olağan dışı hareketleri vardır. Bunun sonucunda beyne nakşedilmiş bulunan nefret fikirlerini güçlendirip ruhu keskin ve acılı düşüncelere yatkın kılarlar.

Madde 104
Neşede.

Neşede harekete geçen dalak, karaciğer, mide ve bağırsaklardaki sinirlerden ziyade vücudun geri kalan bölümlerindeki sinirlerdir, özellikle de kalbin kulakçıklarının etrafındaki sinir bu kulakçıkları açıp genişleterek diğer sinirlerin toplardamardan kalbe doğru püskürttüğü kana kalbe girme ve oradan her zamankinden daha fazla miktarda çıkma imkânı sağlar. O sırada kalbe giren kan oradan daha önce defalarca geçtiği için atardamarlardan toplardamarlara geldiğinde çok kolayca genleşerek can ruhları üretir; bu ruhların parçaları hayli eşit ve ince olduğundan beyinde ruha neşeli ve dingin düşünceler veren izlenimler teşkil edip kuvvetlendirmeye elverişlidirler.

Madde 105
Kederde.

Aksine kederde kalbin açıklıkları onları çevreleyen küçük sinir tarafından hayli daraltılmıştır ve toplardamarlardaki kan hiçbir surette tahrik edilmiş değildir. Bu durum kanın kalbe pek az gitmesine yol açar. Bununla beraber yiyeceklerin özsuyunun mide ve bağırsaklardan karaciğere doğru aktığı geçitler hâlâ açıktır, bu sebeple de çoğunlukla hüzünle birleşmiş olan nefretin onları kapatması durumu hariç, iştahta azalma olmaz.

Madde 106
Arzuda.

Nihayet, arzu tutkusunun kendine has bir tarafı vardır: Bir iyilik elde etme ya da bir kötülükten kaçınma iradesi bu amaç için gerekli eylemlere hizmet edebilecek can ruhlarını

süratle beyinden vücudun tüm bölümlerine, bilhassa da kalbe ve kalbe en fazla kan sağlayan vücut bölümlerine doğru gönderir. Böylece olağandan daha fazla kan aldığı için kalp beyne her zamankinden daha büyük miktarda can ruhu gönderir, bunun sebebi hem beyinde bu iradeye dair fikri devam ettirmek ve kuvvetlendirmek hem de oradan arzu edilen şeyi elde etmek için kullanılabilecek bütün duyu organlarına ve bütün sinirlere geçmeleridir.

Madde 107

Sevgide bu hareketlerin nedeni nedir?

Tüm bunların sebeplerini yukarıda söylenmiş olanlardan çıkarıyorum. Ruhumuzla bedenimiz arasında öyle bir bağ vardır ki bir kez bir bedensel eylemle bir düşünceyi birleştirdik mi ikisinden biri kendini bize sunmaksızın diğeri kendini sunmaz. Nitekim hastayken herhangi bir içkiye karşı büyük tiksinti duyan kişiler bir daha aynı tiksinmeyi duymaksızın o içkiye yakın lezzette bir şeyi ne yer ne içebilirler. Aynı şekilde akıllarına aynı tat gelmeksizin ilaçlardan duydukları tiksinmeyi düşünemezler. Zira bana öyle geliyor ki ruhumuzun bedenle birleşmeye başladığında sahip olduğu ilk tutkular şöyle olsa gerektir: Kimi kez kan ya da kalbe giren başka bir özsuyu yaşamın ilkesi olan oradaki sıcaklığı beslemek için her zamankinden daha uygun bir gıdaydı; bunun sonucunda ruh isteyerek bu gıdayı kendiyle birleştiriyordu, yani onu seviyordu ve aynı zamanda can ruhları beyinden kaslara akıyordu, bu kaslar da bu gıdanın yüreğe doğru geldiği bölümleri sıkıyor ya da hareketlendirebiliyordu, böylece bu bölümler ona daha fazla can ruhu gönderiyorlardı. Bu bölümler hareketlenmeleri iştahı artıran mide ve bağırsaklar ya da yine diyafram kaslarının sıkıştırabildiği karaciğer ve akciğerdi. İşte bunun içindir ki can ruhlarının bu aynı hareketine o zamandan beri daima sevgi tutkusu eşlik etmektedir.

Madde 108
Nefrette.

Bazen de tersine kalbe doğru sıcaklığı beslemeye uygun olmayan, hatta onu söndürebilecek yabancı bir özsuyu geliyordu. Bunun sonucunda kalpten beyne çıkan can ruhları ruhta nefret tutkusunu uyandırıyordu. Aynı zamanda da bu can ruhları bu zararlı özsuyunun kalbe girmesini engellemek için beyinden dalaktaki ve karaciğerin küçük toplardamarlarındaki kanı kalbe doğru itebilecek sinirlere ve ayrıca bu aynı özsuyunu bağırsaklara ve mideye geri itebilecek ya da yine bazen mideyi kusmayı zorlayacak sinirlere doğru gidiyorlardı. Netice olarak bu aynı hareketlere genellikle nefret tutkusu eşlik ediyordu. Karaciğerde pek çok toplardamar veya hayli geniş kanallar olduğu gözle görülebilir; buralardan besinlerin özsuyu karaciğer toplardamarından ana toplardamara, oradan da karaciğerde hiç beklemeden kalbe geçebilir. Ama özsuyun durabildiği ve daima yedek kan içeren çok sayıda daha küçük başka toplardamar ve kanallar da vardır, dalağın yaptığı da budur. Bu kan vücudun başka bölümlerinde bulunanlara nazaran daha iri taneli olduğu için mide ve bağırsaklar kalbe sıcaklık sağlamaktan geri kaldıkları zaman bu sıcaklığı beslemeye daha elverişlidir.

Madde 109
Neşede.

Bazen de hayatımızın başlangıcında toplardamarlardaki kan kalpteki sıcaklığın devamını sağlamak için hayli uygun bir besin olmuştur, toplardamarlarda bulunan kan öyle bir miktardaydı ki başka yerden herhangi bir besin sağlamaya gerek yoktu. Bu da ruhta neşe tutkusunu uyandırmış ve aynı zamanda kalbin kulakçıklarının genellikle olduğundan daha

fazla açılmasına sebep olmuştur. Can ruhları da beyinden yalnızca bu kulakçıkları açmaya yarayan sinirlere doğru değil, aynı zamanda genel olarak kanı toplardamarlardan kalbe doğru iteleyen başka sinirlere de bolca aktıkları için karaciğerden, dalaktan, bağırsaklardan ve mideden kalbe doğru yeni kan gelmesine engel olurlar. Bu yüzden bu aynı hareketlere neşe eşlik eder.

Madde 110
Kederde.

Bazen de aksine vücudun besinsiz kaldığı olmuştur. Ruhta ilk kederi, hiç değilse nefretle karışmamış ilk kederi hissettiren bu olsa gerektir. Yine bu pek az kan aldıkları için kalbin kulakçıklarının daralmasına sebep olmuştur. Aynı sebeple bu kanın hayli önemli bir bölümü dalaktan gelmiştir, çünkü dalak kalbe başka yerden yeterince kan gelmediğinde ona kan sağlama hizmeti veren son depodur. İşte bu yüzden can ruhlarının ve sinirlerin kalbin kulakçıklarını bu şekilde daraltmaya ve kalbe dalaktaki kanı götürmeye yarayan hareketlerine daima keder eşlik eder.

Madde 111
Arzuda.

Nihayet, bedenle yeni birleştiğinde ruhun sahip olmuş olduğu ilk arzuların tümü kendisi için uygun olan şeyleri kabul etmek ve kendisine zararlı olanları da geri çevirmek olmuştur. Aynı amaçla can ruhları o andan itibaren bütün kasları ve bütün duyu organlarını kendileri için mümkün olan tüm biçimlerde hareket ettirmeye başlamışlardır. Bunun neticesinde şimdi ruh bir şey arzu ettiğinde bütün beden genellikle bu arzunun duyulmadığı duruma nazaran hareket etmek için daha kıvrak ve daha elverişli hâle gelir. Ve beden

bu şekilde elverişli hâle geldiğinde de bu ruhun arzularını daha kuvvetli ve daha coşkun kılar.

Madde 112
Bu tutkuların dış belirtileri nelerdir?

Nabız farklarıyla yukarıda bu tutkulara yüklediğim tüm diğer özelliklerin nedenini anlatmak için burada zaten yeterince şey söylediğimden bunları daha fazla açıklamak için oyalanmama gerek yok. Fakat sadece her birinde tek başınayken gözlemlenebilen ve onları meydana getiren kan ve can ruhlarının hareketlerini tanımaya yarayan şeylerden bahsettiğim için genellikle bu tutkulara eşlik eden ve tutkuların ayrı ayrı vuku buldukları durumdan ziyade genellikle oldukları üzere birçoğu birbiriyle karışmışken daha iyi fark edilen pek çok dış belirtiyi ele almak kalıyor geriye. Bu belirtilerden başlıcaları gözlerin ve yüzün hareketleri, renk değişimleri, titremeler, üzüntü, sararma, gülmeler, gözyaşları, inlemeler ve iç çekmelerdir.

Madde 113
Gözlerin ve yüzün hareketleri.

Gözlerin belli bir hareketinin açığa vurmadığı hiçbir tutku yoktur. Bu bazılarında o kadar aşikârdır ki en aptal uşaklar bile efendilerinin kendilerine kızıp kızmadığını gözlerinden anlayabilirler. Ama gözlerin bu hareketleri kolayca seçilse ve ne anlama geldikleri bilinse de bunları tasvir etmek o kadar kolay değildir. Çünkü her biri gözün hareketinde ve şeklinde meydana gelen pek çok değişimden oluşur, bunlar da öylesine özel ve küçüktürler ki birleşmelerinden doğanlar kolayca fark edilseler de içlerinden her birini ayrı ayrı seçmek mümkün değildir. Yine tutkulara eşlik eden yüz hareketleri için de hemen hemen aynı şey söylenebilir. Zira

bunlar gözünkilerden daha büyük olsalar bile yine de onları ayırt etmek zordur ve bunlar arasındaki fark o kadar azdır ki bazı insanların suratlarının gülerken aldığı hâli diğerlerininki ağlarken alır. Bazılarının oldukça göze batar bir şekilde yapıldığı doğrudur, örneğin öfke anında alın çizgileri, öfke ve alay hâllerinde burun ve dudak hareketleri böyledir; fakat bunlar doğal olmaktan ziyade iradiymiş gibi görünürler. Genellikle hem yüzün hem de gözlerin tüm hareketleri ruh tarafından değiştirilebilir, ruh tutkusunu saklamak istediğinde kuvvetli bir biçimde tersini hayal edebilir, öyle ki bu hareketler tutkuları açığa vurmak kadar onları gizlemek için de kullanılabilir.

Madde 114
Renk değişimleri.

Herhangi bir tutku buna yatkın kıldığında kızarmaya ya da sararıp solmaya kolayca mâni olmak imkânsızdır. Çünkü bu değişimler daha öncekiler gibi sinirlere ve kaslara bağlı değildir ve kanı ve can ruhlarını tutkuları meydana getirmek için hazırlaması itibarıyla tutkuların kaynağı olarak adlandırılabilecek kalpten daha doğrudan doğruya gelirler. Gelgelelim yüzün renginin sadece kandan kaynaklandığı kesindir, zira kan sürekli olarak kalpten atardamarlar yoluyla bütün toplardamarlara ve sonra bütün toplardamarlardan da kalbe akarak yüzün sathına yayılan küçük toplardamarları doldurduğu oranda yüzü az ya da çok renklendirir.

Madde 115
Neşe nasıl kızarmaya yol açar?

Böylece neşe rengi daha canlı ve daha al al yapar. Çünkü kalpteki havuzcukları açarak kanın tüm toplardamarlarda daha hızlı akmasına neden olur ve daha sıcak ve akışkan

hâle gelen kan yüzün tüm bölümlerini hafifçe şişirerek daha güleç ve neşeli bir hava verir.

Madde 116

Keder nasıl sararıp solmaya neden olur?

Aksine keder kalbin kulakçıklarını daraltarak kanın toplardamarlarda daha ağır akmasına neden olur ve daha soğuk ve yoğun hâle gelen kan daha az yer kaplar; öyle ki kan kalbe daha yakın olan en geniş toplardamarlara çekilerek daha uzaktakileri –ki en göze görünenleri yüzdekilerdir– terk eder, bu da yüzün solgun ve çökmüş görünmesine yol açar. Bu özellikle, keder büyük olduğunda ya da aniden meydana geldiğinde vuku bulur, korkma hâlinde görüldüğü üzere hazırlıksız yakalanmanın verdiği hayret kalbi sıkıştıran etkiyi artırır.

Madde 117

Kederli olduğumuzda neden çoğu kez kızarırız?

Ama kederli olduğumuzda yüzümüz çoğu kez sararmaz, tersine kızarır. Bunu üzüntüyle birlikte gelen başka tutkulara, yani sevgiye ya da arzuya ve bazen de nefrete atfetmek gerekir. Zira bu tutkular karaciğerden, bağırsaklardan ya da başka iç bölgelerden gelen kanı ısıtıp hareketlendirerek onu kalbe doğru ve oradan da büyük atardamar yoluyla yüz damarlarına doğru iterler, bu esnada kalbin kulakçıklarını her iki yandan sıkan üzüntü de kanın bu şekilde akmasını –aşırı üzüntü hâlleri dışında– engelleyemez. Fakat üzüntü çok kuvvetli olmasa da yüz damarlarına bu şekilde gelen kanın kalbe doğru inmesine kolayca mâni olur, çünkü bu esnada sevgi, arzu ya da nefret bedenin iç bölümlerinden başka kanı kalbe doğru iter. İşte bu yüzden bu kan yüzün etrafında tutulduğu için onun kızarmasına, hatta neşe hâlinde olduğundan daha çok kızarmasına yol açar, çünkü hem kanın rengi ne kadar yavaş akarsa o kadar iyi görülür hem de bu şekilde

kalbin kulakçıklarının açık olduğu duruma göre yüzün sathında daha çok kan toplanır. Bu bilhassa öz saygıyla mevcut rezaletten kaçınma yönündeki ivedi bir arzunun karışımı olan utanç hâlinde görülür, bu da kanı vücudun iç bölgelerinden kalbe, oradan da atardamarlar yoluyla yüze getirir; bununla beraber bu kanın kalbe geri dönmesini engelleyen alelade bir üzüntü vardır. Aynı hâl genellikle ağladığımızda da görülür, zira daha sonra anlatacağım gibi gözyaşlarının çoğuna üzüntüyle birleşmiş sevgi neden olur. Yine bu aynı hâl çoğu zaman ani bir intikam duygusunun sevgi, nefret ve üzüntüyle karıştığı öfke hâlinde de görülür.

Madde 118
Titremeler.

Titremelerin iki farklı nedeni vardır: Birinci neden beyinden sinirlere bazen çok az can ruhu gelmesi, ikincisi ise bazen kasların küçük geçitlerini uygun biçimde kapatabilmek için sinirlere fazla can ruhu gelmesidir ki 11. maddede söylenmiş olduğu üzere uzuvların hareketini tayin etmek için bu geçitlerin kapalı olması gerekir. Birinci neden tıpkı soğuktan titrediğimizde de olduğu gibi üzüntüde ve korkuda görülür. Zira bu tutkular havanın soğukluğu gibi kanı öylesine koyulaştırır ki kan sinirlere gönderilmek üzere beyne yeterince can ruhu sağlayamaz. İkinci neden çoğunlukla bir şeyi ateşli bir biçimde arzulayanlarda, öfkeden fazla heyecana kapılanlarda ve yine sarhoşlarda görülür. Çünkü bu iki tutku tıpkı şarap gibi bazen beyne o kadar çok can ruhu gönderir ki bunlar beyinden kaslara düzenli olarak sevk edilemezler.

Madde 119
Rehavet.

Bitkinlik tüm uzuvlarda hissedilen gevşemeye ve hareketsizliğe eğilimdir. Titreme gibi o da sinirlere yeterince can

ruhu gitmemesinden kaynaklanır, ama bu farklı biçimde meydana gelir. Zira titremenin nedeni epifiz bezi can ruhlarını bir kasa doğru ittiğinde beyinde bu bezin tayin ettiklerine uyacak yeterli can ruhunun olmamasıdır, oysa rehavet bu bezin onları şu ya da bu kasa gitmek üzere belirlememesinden ileri gelir.

Madde 120

Sevgi ve arzu nasıl rehavete neden olur?

Çoğunlukla bu etkiye neden olan tutku elde edilmesi şu an için mümkün olarak tahayyül edilmeyen bir şeye duyulan arzuyla birleşmiş sevgidir. Zira sevgi ruhu sevilen nesneyi düşünmekle o kadar meşgul eder ki beyinde bulunan tüm can ruhlarını kendisine onun suretini göstersin diye kullanır ve kozalaksı bezin bu amaca hizmet etmeyen tüm hareketlerini durdurur. Arzuyla ilgili olarak da şunu belirtmek gerekir ki bedeni daha hareketli kılması için ona yüklemiş olduğum özellik ona ancak arzu edilen nesne arzu edildiği andan itibaren elde edilmesine yarayacak bir şeyler yapmanın mümkün olduğu nitelikte bir nesne olarak tahayyül edildiğinde uygun olur. Çünkü aksine bu amaca yarayacak herhangi bir şey yapmanın olanaksız olduğu tahayyül edilirse arzunun yarattığı tüm hareketlilik beyinde kalır ve kesinlikle sinirlere geçmez ve orada bütünüyle arzulanan nesnenin fikrini güçlendirmek için kullanıldığından bedenin geri kalanını bitkin, dermansız bırakır.

Madde 121

Rehavete başka tutkular da neden olabilir.

Doğrusu nefret, üzüntü ve hatta neşe çok şiddetli olduklarında belli bir bitkinliğe neden olabilir, çünkü ruhu kendi nesnelerini düşünmekle meşgul ederler, özellikle de elde edil-

mesi için içinde bulunulan zamanda hiçbir şey yapılamayacak bir şeyin arzusu bu tutkularla birleştiğinde. Ama diğer tutkulara nazaran bitkinlikle sevgide çok daha fazla karşılaşılır, çünkü isteyerek bağlandığımız nesneleri düşünmekle kendimizi ayrı tuttuğumuz ya da herhangi başka nesnelere göre çok daha fazla oyalanırız ve bitkinlik şaşkınlığa bağlı olmayıp oluşması için zaman gerektirir.

Madde 122
Bayılma.

Bayılma ölümden pek uzak değildir, zira kalpteki ateş tamamen söndüğünde insan ölür. Bu ateş onu daha sonra tutuşturulabilecek bir parça sıcaklık hâlâ kalacak biçimde küllendiğinde kendimizden geçeriz sadece. Gelgelelim bedenin bu şekilde baygınlığa düşmemize yol açabilen pek çok rahatsızlığı vardır, ama tutkular arasında bunu yapmaya muktedir olan sadece aşırı sevinçtir. Sevincin bu sonuca nasıl neden olduğuna dair inancım şudur: Toplardamarlardaki kan kalbin kulakçıklarını olağan dışı biçimde açarak kalbe öyle birdenbire ve o kadar çok miktarda girer ki kalpteki sıcaklık bu toplardamarların girişlerini kapatan küçük zarları kaldırmak üzere kanı yeterince hızlı biçimde seyreltemez. Bu yolla kan genellikle kalbe ancak ölçülü biçimde girdiğinde beslediği ateşi boğar.

Madde 123
Neden kederliyken baygınlık geçirmeyiz?

Öyle görünüyor ki beklenmedik bir biçimde başa gelen büyük bir keder kalbin kulakçıklarını öyle bir sıkar ki keder de ateşi söndürebilir, bununla birlikte baygınlığın vuku bulduğu müşahede edilmez veya vuku bulsa da bu çok nadiren olur. Bence bunun sebebi kalbin kulakçıkları hemen hemen

kapanmış olduğu zaman sıcaklığı beslemek ve sürdürmek için kalpte bulunan pek az kanın yeterli gelmesidir.

Madde 124
Gülme.

Gülme kalbin sağ boşluğundan atardamar yoluyla gelen kanın akciğerleri aniden ve pek çok kere şişirerek ciğerlerdeki havanın nefes borusundan eklemsiz ve patlayan bir ses hâlinde şiddetle çıkmaya zorlanmasına neden olmasından ibarettir. Akciğerlerin şişmesi kadar bu havanın çıkması da diyaframın, göğsün ve gırtlağın tüm kaslarını iter. Bu yolla onlarla bir bağlantısı olan yüz kaslarını hareket ettirirler. Bu eklemsiz ve patlayan sesle yüzün bu hareketine gülme adı verilir.

Madde 125
Gülme neden en büyük sevinçlere eşlik etmez?

Fakat gülme sevincin başlıca belirtilerinden biriymiş gibi görünse de sevinç ancak orta hâlli olduğunda ve bir hayranlık ya da nefretle karışmış hâlde bulunduğunda gülmeye neden olabilir. Zira deneyimle biliyoruz ki olağanüstü sevinçli olduğumuzda bu neşeye konu olan şey asla kahkahayla gülmemize neden olmaz, hatta [büyük neşe içindeyken] başka bir neden de üzüntülü olduğumuzdaki kadar kolayca gülmeye itmez. Bunun sebebine gelince, büyük sevinçlerde akciğer daima öylesine kanla doludur ki yeniden nefes almakla daha fazla şişemez.

Madde 126
Gülmenin başlıca nedenleri nelerdir?

Akciğerin böyle birdenbire şişmesine yol açacak sadece iki neden görebiliyorum: İlki hayranlığın verdiği şaşkınlıktır,

neşeyle birleşmiş olduğunda, hayranlık kalbin kulakçıklarını öyle ani açar ki büyük miktarda kan ana toplardamar aracılığıyla kalbin sağ yanına birdenbire girerek orada seyrelir ve buradan da akciğer atardamarı yoluyla geçerek akciğeri şişirir. İkinci neden kanın seyrelmesini artıran bir sıvının karışmasıdır. Bu sıvı için, dalaktan gelen sıvının en akışkan bölümünden daha elverişlisini göremiyorum. Kanın bu bölümü, hayranlığın doğurduğu şaşkınlıktan yardım gören hafif bir nefret heyecanıyla kalbe doğru itilip orada vücudun başka bölgelerinden gelen kanla karışarak –ki neşe kalbe bolca kan sevk eder– bu kanın orada genellikle olduğundan daha fazla genleşmesine yol açabilir. Aynı şekilde ateş üzerindeyken bulundukları kaba biraz sirke atıldığında birdenbire kabaran pek çok sıvı görülür. Zira kanın dalaktan gelen en akışkan bölümü sirkeyle benzer bir mahiyete sahiptir. Yine tecrübeyle sabittir ki akciğerden gelen bu patlamalı gülmeye yol açabilen tüm hâllerde daima nefrete ya da en azından hayranlığa konu olan küçük bir şey vardır. Dalakları sağlıklı olmayanlar yalnızca daha kederli olmaya eğilimli olmakla kalmaz aynı zamanda ara ara başkalarından daha neşeli olmaya ve gülmeye de daha yatkındırlar. Çünkü dalak kalbe iki tür kan gönderir, daha kıvamlı ve iri parçacıklı olan kedere, hayli akışkan ve ince parçacıklı olan neşeye neden olur. Çoğu kez çok güldükten sonra kendimizi doğal olarak kedere eğilimli hissederiz, çünkü dalaktaki kanın en akışkan kısmı tükendiğinden daha iri parçacıklı olan kalbe doğru onun peşinden gider.

Madde 127

Kızdığımızda gülmemizin nedeni nedir?

Bazen kızgınlığa ya da gücenmeye eşlik eden gülmeye gelince, genellikle sahte ve yapmacıktır. Ama doğal olduğunda kızdığımız kötülüğün bizi incitemediğini görmekten aldığı-

mız neşeden ve bununla beraber bu kötülüğün yeniliğinin ve onunla beklenmedik karşılaşmamızın yarattığı şaşkınlıktan ileri geliyormuş gibi görünür. Böylelikle neşe, nefret ve hayranlık ona yardım ederler. Bununla birlikte hiçbir neşe olmaksızın da sadece dalaktaki kanı kalbe gönderen iğrenmenin hareketiyle de meydana gelebildiğine inanıyorum. Öyle ki bu kan yürekte seyrelir ve oradan akciğere itilir, o da neredeyse ciğeri boş bulduğunda onu kolayca şişirir. Genellikle akciğeri bu şekilde birdenbire şişirebilen her şey haricen gülme eylemine neden olur, yalnız kederin bu eylemi gözyaşlarının eşlik ettiği inleme ve haykırmalara dönüştürdüğü durum müstesna. Vivès bu konuda kendi deneyimine göre uzun süre yemeden durduğunda ağzına attığı ilk lokmaların onu gülmeye zorladığını yazar. Bu durum şundan kaynaklanıyor olabilir: Besin eksikliğinden dolayı kansız kalan ciğerleri midesinden kalbe doğru geçen ilk özsu tarafından birdenbire şişiriliyor ve yalnızca yemenin hayali bile daha yediği yiyecekler midesine varmadan onu gülmeye itebiliyordu.

Madde 128

Gözyaşlarının kaynağı.

En büyük neşeler asla gülmeye neden olmadığı gibi gözyaşları da aşırı üzüntüden doğmaz, yalnızca orta hâlli veya aşk ya da yine neşenin eşlik ya da takip ettiği hüzün gözyaşlarına sebep olur. Ve bunun kaynağını iyice anlamak için şunu da kaydetmek gerekir: Vücudumuzun tüm bölümlerinden sürekli olarak pek çok buhar çıksa da optik sinirlerin büyüklüğü ve gözyaşlarının geldiği küçük atardamarların çokluğu sebebiyle hiçbirinden gözlerden çıkan kadar buhar çıkmaz; keza terin vücudun başka bölümlerinden çıkarak onların yüzeylerinde su hâline dönüşen buhardan oluşması gibi gözyaşları da gözlerden çıkan buharlardan meydana gelir.

Madde 129

Buharlar nasıl suya dönüşür?

Şimdi, *Meteorlar*'da[80] hava buharlarının ne şekilde yağmura dönüştüğünü açıklayarak yazdığım gibi bu da hava buharlarının olağandan daha hareketli ya da daha bol olmalarından kaynaklanır, böylece sanırım vücuttan çıkan buharlar her zamankinden çok daha az hareketli olduklarında çok bol olmasalar dahi suya dönüşmekten geri kalmazlar. Bu da hasta olduğumuzda bazen zayıflık yüzünden soğuk soğuk terlememize neden olur. Yine inanıyorum ki çok daha bol oldukları hâlde çok hareketli olmadıkları zaman da suya dönüşürler. Vücut egzersizi yaptığımızda ortaya çıkan terlemenin nedeni budur. Ama o zaman gözler terlemez, çünkü vücut egzersizi yapıldığı sırada can ruhlarının çoğu vücudu hareket ettirmeye yarayan kaslara gittiği için görme sinirleri yoluyla gözlere daha az ulaşırlar. Atardamarlarda ve toplardamarlarda olduğu zaman kanı; beyinde, sinirlerde ya da kaslarda olduğu zaman can ruhlarını; buralardan hava biçiminde çıktığı zaman buharları ve nihayet vücudun ya da gözlerin yüzeyinde su hâlinde yoğunlaştığında teri ve gözyaşlarını oluşturan şey bir ve aynı maddedir.

Madde 130

Gözü acıtan bir şey nasıl onun ağlamasına sebep oluyor?

Gözden çıkan buharların gözyaşlarına dönüşmesine yol açan ancak iki neden belirtebilirim: İlki bunların içlerinden geçtiği gözeneklerin biçiminin herhangi bir araz dolayısıyla değişmiş olmasıdır, zira bu durum buharların hareketini geciktirip sıralarını değiştirerek suya dönüşmelerine sebep olur. Böylece birkaç damla gözyaşının dökülmesi için göze

80 *Yöntem Üzerine Konuşma* ile aynı ciltte toplanan ve yöntemin ürünleri olarak sunulan üç bölümden biri.

bir saman çöpünün girmesi yeterlidir, çünkü bu gözde acı uyandırarak gözeneklerin yapısını bozar; öyle ki bazı gözenekler daraldığı için buharın küçük parçaları oradan daha yavaş geçerler, daha önce oradan birbirine eşit uzaklıkta çıkıp böylece ayrı ayrı dururken, şimdi gözeneklerin düzeni bozulduğu için birbiriyle karşılaşır ve bu yolla birbiriyle birleşerek gözyaşlarına dönüşürler.

Madde 131
Kederden nasıl ağlarız?

Diğer sebep ardından aşkın ve neşenin geldiği ya da genel olarak kalbin toplardamarlara çok kan pompalamasına yol açan bir nedenin takip ettiği üzüntüdür. Keder burada gereklidir, çünkü tüm kanı soğutarak gözlerin gözeneklerini daraltır. Ama onları daralttığı ölçüde bu gözeneklerden geçecek buharın miktarını da azalttığı için bu buharların miktarı aynı zamanda başka herhangi bir neden tarafından artırılmazsa gözyaşlarını meydana getirmeye yetmez. Ve hiçbir şey aşk tutkusunda kalbe gönderilen kan kadar bunların miktarını artıramaz. Bundan ötürü üzüntülü olanların durmadan gözyaşı dökmediklerini, ama kendilerini etkileyen konular hakkında yeniden düşündüklerinde sadece aralıklarla ağladıklarını görüyoruz.

Madde 132
Gözyaşlarına eşlik eden iniltiler.

Bu esnada akciğerler de bazen içlerine giren kanın bolluğu dolayısıyla aniden şişerler ve kan içlerindeki havayı dışarı atar, bu hava da soluk borusundan çıkarak genellikle gözyaşlarına eşlik eden iniltilere ve feryatlara yol açar ve bu feryatlar aynı şekilde meydana geliyor olsalar da genellikle gülmeye eşlik edenlerden daha keskindirler. Bunun sebebi

ses organlarını genişletmeye ve daraltmaya yarayan sinirlerin sesi daha kalın ya da daha tiz kılmak üzere neşe esnasında kalbin kapakçıklarını açan ve üzüntü sırasında onları daraltan sinirlerle birleşip ses organlarının aynı zamanda genişlemesine ya da daralmasına yol açmalarıdır.

Madde 133

Neden çocuklar ve yaşlılar kolayca ağlar?

Çocuklar ve yaşlılar orta yaşlılara nazaran ağlamaya daha eğilimlidirler, bunun da çeşitli sebepleri vardır. Yaşlılar sevgiden ve neşeden dolayı sık sık ağlarlar, zira bu iki tutku bir araya gelince kalplerine çok kan ve oradan da gözlerine çok buhar gönderirler ve bu buharların hareketleri yaşlıların vücutlarının soğukluğu nedeniyle öyle ağır ilerler ki öncesinde herhangi bir üzüntü duymasalar da kolayca gözyaşlarına dönüşürler. Bazı yaşlıların küskünlükten dolayı yine aynı şekilde kolayca ağlamasının nedeniyse vücutlarının yapısından ziyade vücutlarını buna yatkın kılan zihinlerinin yapısıdır. Bu öyle zayıf olanlarının başına gelir ki bunlar küçücük acı, korku ya da acıma konularının üstesinden gelemeyip kendilerini tamamen koyuverirler. Aynı şey çocukların başına da gelir. Bunlar neşeden çok –sevgi eşlik etmese de– keder dolayısıyla ağlarlar. Zira vücutlarında daima buhar meydana getirecek kadar kan vardır. Bu buharlar da hareketleri keder tarafından ağırlaştırıldığı için gözyaşlarına dönüşürler.

Madde 134

Neden bazı çocuklar ağlamak yerine sararırlar?

Bununla birlikte bazı çocuklar kızdıklarında ağlamak yerine sararır. Bu ise onlarda olağan dışı bir muhakeme ve cesaret bulunduğuna delalet eder. Örneğin tıpkı yaşlılar gibi kötülüğün büyüklüğünü göz önünde bulundurarak kuvvetli

bir direnç göstermeye hazırlandıklarında bu böyle olur. Ama bu çoğu zaman kötü bir tabiatın alametidir. Örneğin nefrete ve korkuya eğilimli olduklarında bu böyledir. Çünkü bunlar gözyaşlarını oluşturan maddeyi azaltan tutkulardır. Aksine çok kolaylıkla ağlayan kimselerin sevgiye ve merhamete eğilimli oldukları görülür.

Madde 135
İç çekmeler.

İç çekmelerin nedeni her ne kadar gözyaşlarınınki gibi kederi gerektirse de onlardan çok farklıdır. Zira akciğerlerin kanla dolu olması bizi ağlamaya sevk ederken, akciğerler neredeyse boş olduğunda ve bir umut ya da neşe hayalinin kederin daralttığı akciğer toplardamarlarını açtığında ise iç çekmeye sürükleniriz. Çünkü o zaman akciğerlerde kalan azıcık kan bu neşeye erişme arzusu tarafından itilerek akciğer toplardamarından birden kalbin sol tarafına dökülür. Bu arzu aynı zamanda diyaframın ve göğsün tüm kaslarını harekete geçirir, böylece hava ağızdan birdenbire ciğerlere itilerek orada kanın boşalttığı yeri doldurur. İşte buna iç çekme diyoruz.

Madde 136
Bazı insanlara has olan tutkuların etkileri nereden kaynaklanır?

Dahası tutkuların çeşitli etkilerine ya da nedenlerine ilişkin yukarıda söylenenlere eklenebilecek her şeyi burada birkaç kelimeyle tamamlamak amacıyla yazdıklarımın hepsinin dayandığı ilkeyi tekrar etmekle yetineceğim. Ruhumuzla bedenimiz arasında öyle bir bağlantı vardır ki belli bir bedensel eylemi belli bir düşünceyle birleştirdik mi ikisinden biri ardından diğeri de görülmeksizin kendini göstermez ve

aynı düşüncelere bağladıklarımız hep aynı eylemler değildir. Zira her bir kişinin şimdiye kadar açıklanmamış olan bu konuya ilişkin kendisinde ya da başkalarında neyin özel olduğuna dair fark edebileceği her şeyi açıklamak için bu yeterlidir. Örneğin bazı kimseleri bir kokuyu solumaktan ya da bir kedinin varlığına tahammül etmekten vs. alıkoyan tuhaf iğrenmelerin sadece yaşamlarının başında benzer nesneler tarafından zarar görmüş olmalarından ya da annelerinin onlara hamileyken maruz kaldığı duyguları paylaşmış olmalarından kaynaklandığını düşünmek hiç de zor değildir. Zira annenin tüm hareketleriyle karnındaki çocuğun hareketleri arasında bir bağlantı olduğu kesindir, öyle ki birine ters gelen bir şey diğerine de zarar verir. Ve güllerin kokusu henüz beşikteyken çocukta büyük bir baş ağrısı yapmış olabilir ya da bir kedi kimse fark etmeden ve çocuğun kendisi de hatırlamaksızın onu çok korkutmuştur. Böylece o zaman bu güllere ya da bu kediye karşı duyduğu iğrenme hayatının sonuna kadar beyninde nakşedilmiş olarak kalır.

Madde 137

Bedenle ilişkili olmaları itibarıyla burada açıklanan beş tutkunun neye yaradığına dair.

Sevginin, nefretin, arzunun, neşenin ve kederin tanımlarını verdikten ve onlara neden olan ve eşlik eden bütün hareketleri ele aldıktan sonra, burada geriye sadece onların neye yaradıklarını irdelemek kalıyor. Bu konuda şunu kaydetmek gerekir ki doğanın kuruluşuna göre bunların hepsi bedenle ilişkilidir ve ruha ancak bedenle birleşmiş olarak verilirler: Öyle ki bunların doğal faydası ruhu bedeni korumaya ya da onu bir şekilde daha mükemmel kılmaya yarayan eylemlere onay vermeye ve katkıda bulunmaya teşvik etmektir. Ve bedene yararlılığı bakımından keder ve neşe ilk iki tutkudur. Zira ruh bedene zarar veren şeyler konusun-

da ancak acıdan edindiği duygu yoluyla doğrudan doğruya uyarılır. Acı duyumu ruhta ilk olarak keder tutkusunu, sonra bu acıya neden olan şeyden nefreti ve üçüncü olarak da bundan kurtulma arzusunu doğurur. Yine aynı şekilde ruh bedene yararlı olan şeylerden doğrudan doğruya ancak bir tür hoşlanma yoluyla haberdar olur. Bu hoşlanma duygusu ruhta önce neşeye yol açar, sonra bunun nedeni olduğu düşünülen şeye dair sevgi doğurur ve nihayet bu neşe hâlini sürdürmeye veya bir benzerinden de zevk almaya sebep olan şeyi elde etme arzusu uyandırır. Bu da bu beş tutkunun hepsinin bedene çok yararlı olduğunu ve hatta kederin bir şekilde neşeden, nefretinse sevgiden önce geldiğini ve zorunlu olduğunu gösterir. Çünkü zarar veren ve tahrip eden şeyleri uzak tutmak varlığımızın devamı için zorunlu olmayan bazı kusursuzluklar katan şeyleri elde etmekten daha önemlidir.

Madde 138

Bu tutkuların kusurları ve bunları düzeltme yollarına dair.

Ama bu tutkuların bu yönde kullanılması onların sahip olabileceği en doğal işlevler olduğu ve aklı olmayan hayvanlar da yaşamlarını ancak genellikle bizde bu tutkulardan sonra gelen ve tutkuların ruhumuzu onaylamaya sevk ettiği hareketlere benzer bedensel hareketlerle idare ettikleri hâlde her zaman iyi değildir, çünkü başta hiçbir kedere yol açmamalarına, hatta neşe vermelerine rağmen bedene zararlı olan ve ilk başta rahatsızlık yaratmalarına rağmen bedene faydası dokunan pek çok şey vardır. Bundan başka temsil ettikleri iyilikleri ve kötülükleri neredeyse her zaman olduklarından çok daha büyük ve önemli gösterirler; öyle ki bunlar bizi gerekenden daha fazla hararet ve özenle bazılarının peşinden koşmaya, bazılarındansa kaçınmaya sevk ederler. Nitekim hayvanların çoğu kez yemlere aldandığını ve küçük kötülüklerden sakınmak için daha büyüklerine atıldıklarını

görürüz. İşte bu yüzden iyiyi kötüden ayırt etmek ve gerçek değerlerini tanımak için bunları birbiriyle karıştırmamak ve kendimizi hiçbir şeye aşırı kaptırmamak amacıyla deneyimi ve aklı kullanmalıyız.

Madde 139

Ruha ait olmaları itibarıyla aynı tutkuların kullanılması ve ilk olarak sevgiye dair.

Eğer sadece bedenimiz olsaydı ya da beden bizim en iyi bölümümüz olsaydı bu açıklama yeterli olurdu, fakat beden daha az öneme sahip kısmımız olduğu için tutkuları esasen ruha ait olmaları bakımından göz önünde tutmalıyız. Ruha göre sevgi ve nefret bilgiden gelir ve neşe ve kederi önceler; ancak bilginin türleri olan neşenin ve kederin bilginin yerini tuttukları durum müstesna. Ve bu bilgi doğru olduğunda, yani bizi sevmeye sürüklediği şeyler hakikaten iyi ve nefret etmeye götürdüğü şeyler de hakikaten kötü olduğunda sevgi nefretten karşılaştırılamaz derecede daha iyidir, çok büyük olamaz ve asla neşe doğurmaktan geri kalmaz. Bu sevginin ziyadesiyle iyi olduğunu söylüyorum, çünkü bize gerçek iyilikleri katarak bizi o kadar kusursuz kılar. Yine bu sevginin çok büyük olamayacağını söylüyorum, çünkü en aşırı sevginin yapabileceği bize bu iyilikleri o kadar kusursuzca katmaktır ki özellikle kendimize duyduğumuz sevgi kendimizle bu iyilikler arasına bir ayrım koymaz; bu da kanaatimce hiçbir zaman kötü olamaz. Ve arkasından muhakkak neşe gelir, çünkü sevdiğimiz şeyleri bize ait bir iyilik olarak temsil eder.

Madde 140

Nefrete dair.

Aksine nefret zarar vermeyecek kadar hafif olamaz ve beraberinde her zaman keder gelir. Çok fazla hafif olamaz

diyorum, çünkü bir kötülük karşısında duyduğumuz nefretin bizi sürüklediği eyleme zıddı olan iyiliğe duyulan sevgi çok daha fazla sürükler; en azından bu iyilik ve bu kötülük yeterince bilindiği zaman. Zira yalnızca acıyla ortaya çıkan ve kötülüğe duyulan nefretin beden için zorunlu olduğunu kabul ediyorum, ama burada daha açık bir bilgiden kaynaklanan nefretten bahsediyorum ve onu ruhla ilişkilendiriyorum. Yine ona her zaman kederin eşlik ettiğini de ekliyorum, çünkü kötülük sadece bir yoksunluk olduğu için kötülüğe sahip gerçek bir sebep olmaksızın kavranamaz ve kendinde iyilik barındırmayan hiçbir gerçek de yoktur; öyle ki bizi bir kötülükten uzaklaştıran nefret aynı yolla onun bağlı olduğu iyilikten de uzaklaştırır ve bu iyilikten yoksunluk ruhumuza sanki ona ait bir kusurmuş gibi temsil edilerek onda üzüntü uyandırır. Örneğin kötü huyları dolayısıyla bizi birinden soğutan nefret aynı yolla bizi onun muhabbetinden de uzaklaştırır, oysa bu muhabbetin iyi yanları olabilir, bundan mahrum kalınca da canımız sıkılır. Bu şekilde diğer tüm nefretlerde belli bir üzüntü sebebi olduğu görülür.

Madde 141

Arzu, neşe ve üzüntüye dair.

Arzuya gelince, eğer gerçek bir bilgiden kaynaklanıyorsa aşırı olmaması ve bu bilginin onu düzenlemesi koşuluyla kötü olmasının mümkün olmadığı aşikârdır. Yine ruha göre neşenin iyi olmaktan, üzüntünün ise kötü olmaktan geri kalamayacağı da açıktır, çünkü ruhun kötülükten duyduğu tüm huzursuzluklar üzüntüden ibaret olduğu gibi, ruha ait iyilikten gelen her türlü zevk de neşeden ibarettir. Öyle ki eğer bedenimiz olmasaydı, hani diyeceğim ki ne kendimizi sevgiye ve neşeye fazla kaptırırdık, ne de nefretten ve üzüntüden fazla kaçınabilirdik. Ama onlara eşlik eden bedensel hareketlerin hepsi de fazla şiddetli olduklarında sağlığa

zararlı olabilirler, tersine ancak ölçülü olduklarında sağlığa yararlıdırlar.

Madde 142

Keder ve nefretle kıyaslanan neşe ve sevgiye dair.

Dahası nefret ve keder gerçek bir bilgiden ileri geldiklerinde bile ruh tarafından reddedildiklerine göre herhangi yanlış bir kanaatten geldiklerinde haydi haydi geri çevrileceklerdir. Ama bu şekilde kötü bir temele dayandıklarında sevginin ve neşenin de iyi olup olmadığından şüphe edilebilir ve bana öyle görünüyor ki onların ruhla ilişkileri açısından kendiliklerinde ne olduklarını gözden geçirirsek denilebilir ki daha iyi bir temele sahip oldukları zamana göre neşe daha az sağlam ve sevgi daha az yararlı olsa bile, yine de aynı derecede kötü temellere dayanan kedere ve nefrete tercih edilmekten geri kalmazlar. Öyle ki yanılgıya düşme tehlikesini bertaraf edemediğimiz gündelik yaşamdaki karşılaşmalarda kötülükle bağlantısı olan tutkulara eğilim göstermektense, sırf bu kötülüklerden kaçınmak için dahi olsa iyiliğe yönelik tutkulara eğilim göstermekle daima daha iyi yapmış oluruz. Hatta asılsız bir neşe çoğu kez nedeni gerçek olan bir üzüntüden evladır. Ama aynı şeyi nefretle ilişkisi içinde sevgi için söylemeye cesaret edemem. Zira nefret haklı olduğunda bizi yalnızca kötülük içeren ve kendisinden ayrı durulması gereken sebepten uzaklaştırır, oysa haksız sevgi bize zarar verebilecek ya da en azından onlara olduklarından daha fazla önem atfetmemize değmeyecek şeylere bağlayarak bizi rezil eder ve alçaltır.

Madde 143

Arzuyla ilişkileri bakımından aynı tutkulara dair.

Mutlaka belirtmek gerekir ki bu dört tutku hakkında söylediklerim bunlar kesinkes kendilerinde düşünüldükle-

rinde ve bizi herhangi bir eyleme sürüklemediklerinde bir ağırlık taşır. Zira bizde arzu uyandırmaları itibarıyla –ki bu sayede davranışlarımızı düzenlerler– nedeni asılsız olanların hepsi şüphesiz zarar verebilir ve nedeni doğru olanlarsa yarar sağlayabilir. Hepsi aynı derecede kötü bir temele dayandığında bile neşe genellikle üzüntüden daha zararlıdır, çünkü üzüntü insanda kısıtlama ve korku yarattığından bir şekilde ihtiyatlılığa elverişli kılar, oysa neşe kendisini onun ellerine teslim edenleri düşüncesiz ve atılgan kılar.

Madde 144

Meydana gelmeleri yalnız bize bağlı olan arzular.

Ama bu tutkular ancak uyandırdıkları arzular aracılığıyla herhangi bir eyleme sürükleyebildiklerinden bir düzene koymamız gereken işte bilhassa bu arzudur. Fakat hakiki bir bilgiyi takip ettiğinde daima iyi olduğunu az yukarıda söylediğime göre bu şekilde herhangi bir yanlışa dayandığında da muhakkak kötü olur. Ve bana öyle geliyor ki arzulara ilişkin en sık işlenen hata bütünüyle bize bağlı olan şeyleri bize bağlı olmayanlardan yeterince ayırmamaktır. Zira yalnızca bize, yani özgür irademize bağlı olan şeyler konusunda bunları şevkle arzulamak için iyi olduklarını bilmek yeterlidir, çünkü bize bağlı olan iyi şeyleri yapmak erdemin yolunu takip etmektir ve şüphesiz erdem için ancak çok ateşli bir arzu duyulabilir. Sadece bize bağlı olması sebebiyle bu şekilde arzuladığımız şeyin bizim için iyi sonuçlanmasından başka ondan beklediğimiz tüm tatmine de daima kavuşuruz. Ama bu konuda genellikle yaptığımız hata fazla arzulamak değil, yalnızca çok az arzulamaktır. Buna karşı en iyi çare zihni daha az faydalı diğer tüm arzulardan olabildiğince kurtarmak, sonra da arzulanması gereken iyiliği açıkça tanımaya ve dikkatle irdelemeye gayret etmektir.

Madde 145
Yalnızca başka nedenlere bağlı olan arzulara dair ve talih nedir?

Katiyen bize bağlı olmayan şeylere gelince, ne kadar iyi olurlarsa olsunlar onları asla tutkuyla arzulamamalıyız. İlk sebep bu şeylerin vuku bulmayabilecek olmalarıdır ki o zaman onları arzuladığımız oranda bizi üzerler. Ama asıl olarak düşüncemizi meşgul edip elde edilmeleri bize bağlı olan başka şeylere sevgimizi vermekten bizi alıkoyacakları için. Bu boş arzulara karşı iki genel çare vardır: İlki yüce gönüllülüktür, bundan daha sonra söz edeceğim. İkincisi ise sık sık ilahi hikmet üzerine düşünmek ve herhangi bir şeyin bu hikmet tarafından ezelden beri belirlendiğinden başka bir biçimde vuku bulmasının imkânsız olduğunu tasavvur etmektir. Öyle ki bu hikmet âdeta bir kader ya da değişmez bir zorunluluktur, onu sadece anlama yetimizin hatasından kaynaklanan bir kuruntu olarak çürütülmesi gereken talihin karşısına koymak gerekir. Zira bizler ancak bir şekilde mümkün olduğunu düşündüğümüz şeyleri arzulayabiliriz ve bize bağlı olmayan şeyleri ise mümkün sayamayız, bize bağlı olmayan bir şeyi mümkün gibi düşünmenin tek yolu onların talihe bağlı olduğunu düşünmektir, yani onların vuku bulabileceklerine ya da onlara benzer şeylerin geçmişte vuku bulduklarına hükmetmektir. Fakat bu kanaat sadece her etkiye katkıda bulunan tüm nedenleri bilmememize dayanır. Zira talihe bağlı olduğunu düşündüğümüz bir şey vuku bulmadığında bu durum onu meydana getirmek için zorunlu olan nedenlerden birinin eksik olduğuna ve netice itibarıyla mutlak surette imkânsız olduğuna ve bir benzerinin hiç vuku bulmadığına, yani onun meydana gelmesi için zorunlu benzer bir nedenin de eksik olduğuna delalet eder; öyle ki bunu daha önce bilmeseydik asla mümkün saymazdık, dolayısıyla da onu arzulamazdık.

Madde 146
Bize ve başkasına bağlı olan arzular?

O hâlde bizim dışımızda bir talih olduğu, bunun şeylerin vuku bulup bulmamasına keyfine göre neden olduğu şeklindeki avami kanaati bütünüyle reddetmek ve her şeyin ilahi hikmet tarafından yönetildiğini bilmek gerekir, onun ebedî kararı öyle şaşmaz ve değişmezdir ki bu aynı kararın bizim özgür irademize dayandırmayı istediği şeyler hariç, bizim bakımımızdan vuku bulan her şeyi zorunlu ve mukadder olarak düşünmek zorundayız, öyle ki başka bir şekilde vuku bulmasını hataya düşmeden arzu edemeyiz. Ama arzularımızın çoğu tümüyle bize ya da başkasına bağlı olmayan şeylere uzandığı için bunlar arasında sadece bize bağlı olanı tam olarak ayırt etmek zorundayız, böylece arzumuzu sadece buna yöneltebiliriz. Dahası arzumuzun başarıya ulaşmakla meşgul olmaması için bunu tamamen kadere bağlı ve değişmez olarak değerlendirmek zorunda olsak bile, eylemlerimizi düzenlemeye hizmet etmeleri için başarıyı az çok umut ettiren sebepleri gözden geçirmekten vazgeçmememiz gerekir. Zira örneğin biri genellikle diğerinden daha güvenilir olan iki farklı yoldan gidebileceğimiz herhangi bir yerde bir işimiz olduğunda her ne kadar belki de ilahi hikmetin kararı daha emin olduğunu düşündüğümüz yoldan gittiğimizde soyulmamızı ve tersine diğer yoldan hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan geçmemizi takdir etmiş olsa da bu yüzden ikisinden birini seçmek konusunda kayıtsız olamayız ya da bu kararın değişmez mukadderatına dayanamayız, aksine akıl genellikle daha güvenilir olan yolu seçmemizi ister. Bununla ilgili başımıza nasıl bir fenalık gelirse gelsin bu yolu takip ettiğimizde arzumuz yerine gelmiş olacaktır. Çünkü bu fenalık bizim için kaçınılmaz olduğundan bundan muaf olmayı istemek için hiçbir sebep yoktur, ama sadece anlayış gücümüzün bilebileceğinin en iyisini yapmak için sebepleri-

miz vardır. Şu kesindir ki böylece kaderi talihten ayırmaya uğraştığımızda, arzularımızın gerçekleşmesi yalnızca bize bağlı olduğu sürece, onları bize daima tam bir tatmin sağlayabilecekleri bir şekilde düzenlemeye kolayca alışırız.

Madde 147
Ruhun içsel heyecanları.

Burada sadece tutkuların bize vereceği sıkıntıdan kaçınmamıza hayli yardımcı olacağını düşündüğüm bir mülahaza daha ekleyeceğim. Şöyle ki iyiliğimiz ve kötülüğümüz esas itibarıyla ruhta ancak bizzat ruhun kendisi tarafından uyandırılan içsel heyecanlara bağlıdır, bu bakımdan bunlar daima can ruhlarının bazı hareketlerine bağlı olan diğer tutkulardan farklıdırlar. Ruhun bu heyecanları çoğu kez kendilerine benzeyen tutkularla birleşmiş olsa da yine çoğunlukla başka tutkularla birlikte meydana gelebilir, hatta kendilerine zıt olanlarından doğabilir. Örneğin ölmüş karısı için ağlayan bir koca (kimi zaman olduğu gibi) onun yeniden dirildiğini görseydi üzülürdü; cenaze merasiminin ve konuşmaya alıştığı bir kişinin yokluğunun onda uyandırdığı kederden kalbi sıkışmış olabilir, yine hayalinde canlanan bir aşk ya da merhamet kalıntısı hakiki gözyaşları dökmesine sebep olabilir, ama yine de ruhunun en iç derinliklerinde gizli bir sevinç duyar. Bunun yarattığı heyecan öyle güçlüdür ki buna eşlik eden keder ve gözyaşları kuvvetinden hiçbir şey eksiltmez. Yine bir kitapta tuhaf maceralar okurken ya da bunların bir tiyatro sahnesinde temsil edildiğini gördüğümüzde bu bizde bazen keder bazen de sevinç, sevgi ya da nefret ve kendilerini hayal gücümüze sunan nesnelerin çeşitliliğine göre genel olarak tüm diğer tutkuları uyandırır. Ancak bununla birlikte bu tutkuların bizde uyandırdığını duymaktan haz alırız ve bu haz kederden olabileceği gibi diğer tüm tutkulardan da doğabilecek zihinsel bir sevinçtir.

Madde 148

Erdem göstermek tutkulara karşı en etkili çaredir.

Şimdi, bu içsel heyecanlar bize çok yakından tesir ettiklerinden ve dolayısıyla üzerimizde birlikte meydana geldikleri, ama kendilerinden farklı olan tutkulardan daha fazla güce sahip olduklarından ruhumuz içinde hep kendinden memnun olacağı bir şey taşıdığı takdirde başka yerden kaynaklanan hiçbir huzursuzluk ona zarar verecek kudrette olamaz, daha ziyade bunlar onun sevincini artırır, çünkü ruh bunların kendisini incitemediğini görünce bu durum kendi mükemmeliğini tanımasını sağlar. Ruhumuzun böyle memnun olacağı bir şeylere sahip olması için tek ihtiyacı tam olarak erdemin yolunu izlemektir. Zira her kim en iyisi olduğuna hükmettiği şeyi yapmaktan asla geri kalmadığı için (ki bu erdemi takip etmek dediğim şeydir) vicdanı tarafından ayıplanamayacak şekilde yaşarsa onu mutlu kılacak öyle güçlü bir tatmin elde eder ki tutkunun en şiddetli çabaları bile ruhunun dinginliğini bozmaya güç yetiremez.

Üçüncü Bölüm

Özel Tutkular

Madde 149

Değer verme ve hor görme.

Tüm diğer tutkuların onların türleri olduğu cinsler gibi görülebilecek ilk altı tutkuyu açıkladıktan sonra burada tüm diğer tutkularda neyin özel olduğunu belirteceğim ve yukarıda onları sayarken izlediğim sıraya sadık kalacağım. İlk ikisi değer verme ve hor görmedir. Zira her ne kadar bu isimler genellikle yalnızca her şeyin değerine ilişkin tutku duymadan sahip olduğumuz kanaatleri ifade etse de bu kanaatlerden çoğu kez özel isimler vermediğimiz tutkular doğduğu için bana öyle geliyor ki bu isimler bu tutkulara atfedilebilir. Bir tutku olması itibarıyla değer verme ruhun değer verilen şeyin değerini tasavvur etme eğilimidir, bu eğilime can ruhlarının özel bir hareketi neden olur, bunlar beyne öyle bir şekilde gönderilir ki o şeyin değerini takdir etmeye yarayan izlenimleri kuvvetlendirirler. Aksine hor görme tutkusu ruhun küçümsediği şeyin alçaklığını ya da küçüklüğünü gözden geçirme eğilimidir, bu küçüklük fikrini kuvvetlendiren can ruhlarının bir hareketi sonucu meydana gelir.

Madde 150

Bu iki tutku sadece hayranlığın türleridir.

Böylece bu iki tutku sadece hayranlığın türleridir. Zira bir nesnenin büyüklüğüne ya da küçüklüğüne hayran olmadığımızda aklın bize yapmamız gerekeni buyurduğundan ne azını ne fazlasını yaparız, böylece ona tutkusuz olarak değer verir ya da hor görürüz; her ne kadar çoğunlukla bizde değer verme sevgiyle ve horgörü nefretle uyansa da bu genel bir hâl değildir ve ancak bir nesnenin büyüklüğünü ve küçüklüğünü ona karşı beslediğimiz hissiyatla orantılı olarak gözden geçirmeye az ya da çok eğilimli olmamızdan ileri gelir.

Madde 151

İnsan kendine değer verebilir ya da kendini hor görebilir.

Şimdi, bu iki tutku genellikle her türlü nesneyle ilgili olabilir; ama bizimle ilgili olduklarında, yani değer verdiğimiz ya da hor gördüğümüz kendi meziyetimiz olduğunda bilhassa dikkat çekicidirler. Bunlara neden olan can ruhları o zaman o kadar aşikârdır ki kendileri hakkında olağandan daha iyi ya da daha kötü bir kanaate sahip olanların yüz ve vücut hareketlerini, yürüyüşlerini ve genel itibarıyla bütün eylemlerini değiştirirler.

Madde 152

İnsan hangi nedenle kendine değer verir?

Bilgeliğin başlıca unsurlarından biri herkesin kendini hangi biçimde ve ne sebeple değer vermek ya da hor görmek zorunda olduğunu bilmek olduğu için burada bu konudaki kanaatimi söylemeye çalışacağım. Bizde kendimize değer vermek için bize haklı bir sebep verebilecek tek bir şey görüyorum, o da özgür irademizi kullanmamız ve isteklerimiz üzerinde sahip olduğumuz hâkimiyettir. Çünkü haklı olarak

övülmemize veya yerilmemize sebep olacak biricik eylemlerimiz bu özgür iradeye bağlı olanlardır, bu özgür irade bize verdiği hakları korkaklıkla veya alçaklıkla kaybetmediğimiz sürece bizi kendimizin hâkimi yaparak bir bakıma Tanrı'ya benzer kılar.

Madde 153

Yüce gönüllülük neden ibarettir?

Böylece gerçek yüce gönüllülük, yani bir insanın kendisine haklı olarak verebileceği en yüksek noktada değer verebilmesi olan yüce gönüllülük yalnızca kısmen isteklerinin bu özgür yapısından başka hiçbir şeyin gerçekten kendine ait olmadığını ve övülmesi ya da yerilmesi için haklı tek sebebin bu iradeyi iyi ya da kötü kullanması olduğunu bilmesinden ve kısmen de onu iyi kullanmak için kendinde sağlam ve değişmez bir kararlılık hissetmesinden, yani en iyisi olduğuna hükmettiği her şeye girişmek ve onları yapmak iradesinden asla yoksun olamamasından ibarettir. Bu da erdeme kusursuz biçimde riayet etmektir.

Madde 154

Yüce gönüllülük bizi başkalarını hor görmekten alıkoyar.

Kendileri hakkında bu bilgiye ve bu duyguya sahip olanlar başka insanların da kendi benlikleri hakkında bunlara sahip olabileceklerine kolayca kani olurlar. İşte bu yüzden de kimseyi hor görmezler; her ne kadar başkalarının sık sık zaaflarını meydana çıkaran hatalar işlediklerini görseler de onları ayıplamaktan ziyade bağışlamaya ve bu hataları iyi niyet eksikliğinden ziyade bilgi eksikliğinden işlediklerine inanmaya eğilimlidirler. Kendilerinden fazla mal veya itibara ya da hatta daha fazla zekâ, bilgi, güzelliğe sahip olanlardan yahut da genel itibarıyla onları herhangi bir kusursuzluk bakımından aşanlardan daha aşağı olduklarını düşünme-

dikleri gibi, aştıkları kimselerden de kendilerini daha üstün görmezler, çünkü bütün bu şeyler kendilerine değer vermelerinin tek dayanağı olan ve başka insanların her birinde de bulunduğunu ya da en azından bulunabileceğini varsaydıkları iyi niyetle kıyaslanınca onlara pek önemsiz görünür.

Madde 155

Erdemli alçak gönüllülük neden ibarettir?

Böylece en yüce gönüllü olanlar genellikle en alçak gönüllü olanlardır; erdemli alçak gönüllülük de sadece doğamızın eksikliği üzerine eskiden işlemiş olabileceğimiz ya da şimdi işleyebileceğimiz ve başkalarının işleyebileceklerinden hiç de daha ufak veya önemsiz olmayan hatalar üzerine tefekkürden ibarettir. Bu tefekkür sebebiyle kendimizi kimseden üstün tutmaz ve başkalarının da bizim kadar özgür iradeye sahip olduklarını, onu bizim kadar iyi kullanabileceklerini düşünürüz.

Madde 156

Yüce gönüllülüğün özellikleri nelerdir? Tutkuların tüm düzensizliklerine karşı nasıl bir ilaç görevi görür?

Bu şekilde yüce gönüllü olanlar doğal olarak büyük işler yapmaya, ama yine de muktedir olmadıklarını hissettikleri işlere atılmamaya eğilimlidirler. Başka insanlara iyilik yapmaktan ve bu konuda kendi menfaatlerini hor görmekten daha önemli bir şey olmadığını düşündükleri için her insana daima kibar, sevimli ve yardımsever davranırlar. Bununla birlikte tutkularına, özellikle de arzulara, kıskançlığa ve hasede tamamıyla hâkimdirler, çünkü çok arzu etmeye layık olacak kadar değerli olduğunu düşündükleri hiçbir şey yoktur ki edinilmesi ellerinde olmasın. İnsanlara karşı duyulan kine de hâkimdirler, çünkü bütün insanlara değer verirler;

korkuya da hâkimdirler, çünkü erdemlerine duydukları itimat onlara güven verir; son olarak öfkeye de hâkimdirler, çünkü başkasına bağlı olan şeylere pek az değer verdikleri için düşmanlarına da asla kendilerini incittiklerinden haberdar olma üstünlüğünü vermezler.

Madde 157
Gurur üzerine.

Hangi sebeple olursa olsun, kendileri hakkında iyi kanaat besleyen herkes gerçek bir yüce gönüllülük değil, ama sadece pek kötü bir tutku olan gurur sahibidir; kendine değer vermesine yol açan neden ne kadar haksızsa kötülüğü de o kadar fazladır. Nedenlerin en haksızı da hiç sebepsiz gururlanmaktır, yani kendisinde değer verilmesini gerektirecek herhangi bir meziyet yokken mağrur olmasıdır. Ama yalnızca kendisinde liyakat görmeyip şan ve şerefin gasptan başka bir şey olmadığını hayal ettiği için kendilerine en fazla şan ve şeref atfedenlerin bunlara en fazla sahip insanlar olduklarına inanır. Bu kötülük o kadar mantıksız ve saçmadır ki eğer kimse haksız yere övülmemiş olsaydı kendisini buna kaptıracak herhangi bir insan bulunacağına inanmakta güçlük çekerdim; fakat dalkavukluk her yerde öyle itibar görür ki [ahlaki bakımdan] son derece kusurlu insanlar bile hiçbir övgüye layık olmayan ve hatta ayıplanması gereken şeyler için sık sık kendilerine değer verildiğini görürler, bu da en cahil ve en aptal olanların bu tür bir gurura düşmelerine vesile yaratır.

Madde 158
Gururun etkileri yüce gönüllülüğün etkilerine karşıttır.

Fakat bizi kendimize değer vermeye götüren sebep ne olursa olsun, bu kendi özgür irademizi her zaman doğru

kullanmak için kendimizde duyduğumuz ve yukarıda yüce gönüllülüğün kaynağı olduğunu söylediğim iradeden başka bir nedense daima ayıplanmayı hak eden bir gurur doğurur, bu gurur ise gerçek yüce gönüllülükten o kadar farklıdır ki tamamen zıt etkilere sahiptir. Zira zekâ, güzellik, zenginlik, şeref vs. gibi başka nimetler ne kadar az kişide bulunursa bunlara genellikle o kadar çok değer verildiği ve hatta büyük bir kısmı doğaları gereği birçok kimseye verilmesi imkânsız nimetler olduğu için mağrurlar diğer bütün insanları aşağılamaya çalışırlar ve kendi arzularının kölesi oldukları için ruhları durmadan kin, haset, kıskançlık ve öfkeyle çalkalanır.

Madde 159

Kötücül alçak gönüllülük.

Alçaklığa ve kötücül alçak gönüllülüğe gelince, o da esas itibarıyla insanın kendini zayıf ya da kararsız hissetmesinden ve sanki özgür iradesini kullanmak tamamıyla elinde değilmiş gibi sonradan pişman olacağını bildiği şeyleri yapmaktan kendini alamamasından, yine varlığını kendi başına sürdüremeyeceğine ve edinilmesi başkalarına bağlı olan şeylerden vazgeçemeyeceğine inanmasından ibarettir. Böylece doğrudan doğruya yüce gönüllülüğe karşıttır ve çoğu zaman zihinsel olarak en aşağıda bulunanların en küstah ve en kibirli oldukları vakidir, aynı şekilde en yüce gönüllü insanlar da en mütevazı ve alçak gönüllü olanlardır. Ama kuvvetli ve yüce gönüllü bir ruha sahip olanlar gördükleri lütuflar veya başlarına gelen bahtsızlıktan dolayı mizaçlarını değiştirmedikleri hâlde, zayıf ve rezil bir ruha sahip olanlar sadece talihin elinde oyuncak olurlar, gönençlerle şişindikleri gibi bahtsızlıklar da onları mütevazı yapmaz. Hatta bir menfaat bekledikleri ya da bir kötülüğünden korktukları kimselerin karşısında utanç verici bir şekilde alçaldıkları bile çokça görülür. Aynı zamanda kendilerinden bir şey ummadıkları

veya bir fenalık beklemedikleri kimselerin yanında da küstahça böbürlenmekten geri kalmazlar.

Madde 160

Bu tutkularda can ruhları nasıl hareket eder?

Dahası gurur ve alçaklığın yalnızca kötülükler değil, aynı zamanda tutkular olduklarını görmek gayet kolaydır, çünkü herhangi yeni bir vesileyle birdenbire kabaranlarda ya da alçalanlarda bunların yarattığı heyecan dışarıdan [tavırlarından] çok belli olur. Ama birer erdem olan yüce gönüllülük ile alçak gönüllülük acaba birer tutku da olabilir mi diye kuşku duyulabilir, çünkü bunların doğurduğu hareketler daha az göze çarpar ve öyle görünüyor ki erdem kötülük kadar tutkuyla ifade bulmaz.[81] Bununla birlikte kötü bir temele dayandığı zaman bir düşünceyi kuvvetlendirmeye yarayan can ruhlarının hareketinin doğru bir temele dayandığı zaman da onu kuvvetlendirebilmesine engel olacak herhangi bir sebep görmüyorum. Gurur ve yüce gönüllülük yalnızca insanın kendi hakkında sahip olduğu iyi kanaatten ibaret olduğuna ve ancak birbirinden sadece bu kanaatin birinde haklı diğerinde haksız olması bakımından farklılaştıklarına göre bana öyle geliyor ki bunları aynı tutkuya yüklemek mümkündür. Bu tutku insanın kendisi için olduğu kadar kendisine değer vermesine sebep olan şey için de duyduğu tutkudan doğan hayranlık, neşe ve sevgi hareketlerinden oluşan bir hareketle meydana gelir. Aksine alçak gönüllülük uyandıran hareket ister erdemli ister kötücül olsun, hayranlık, keder ve insanın kendisi için duyduğu sevgiyle insanın kendisini hor görmesine sebep olan kusurlarından duyduğu öfke hareketlerinden oluşur. Bu hareketlerde gözlemlediğim bütün fark hayranlığın hareketinin iki özelliğe sahip olmasıdır; ilki

81 *Symboliser* etimolojik olarak "ile uyuşmak" anlamına gelir, dolayısıyla bu sözcük tutkulu olanın erdem değil, erdemli olanın tutku olduğunu anımsatır.

hazırlıksız yakalanmanın başlangıcından itibaren onu çok kuvvetlendirmesidir, diğeri ise devamlılığında değişmezlik göstermesidir, yani can ruhlarının beyinde aynı miktarda hareket etmeyi sürdürmesidir. Bu özelliklerden birincisine yüce gönüllülükten ve erdemli alçak gönüllülükten ziyade gururda ve alçaklıkta rastlanır, aksine sonuncusu gururdan ve alçaklıktan ziyade yüce gönüllülükte ve erdemli alçak gönüllülükte görülür. Bunun sebebi şudur: Kötülük genellikle cehaletten kaynaklanır ve kendilerini en az bilenler gerektiğinden fazla gururlanmaya ve kendilerini hor görmeye en fazla eğilimli olanlardır, çünkü karşılaştıkları her yeni şey onları hazırlıksız yakalayıp şaşırtır ve bunu kendilerine atfederek başlarına gelenin faydalı veya faydasız olduğuna hükmetmelerine göre kendilerine hayranlık duyar ve değer verir ya da kendilerini hor görürler. Fakat yine çoğu zaman onları gururlandıran bir şeyden sonra aşağılayan bir şeyin meydana gelmesi yüzünden tutkularının hareketleri değişkendir. Tam aksine yüce gönüllülükte erdemli alçak gönüllülükle bağdaşmayacak hiçbir şey olmadığı gibi, onları değiştirecek bir şey de yoktur, bundan ötürü hareketleri sağlam, sabit ve daima birbirine çok benzerdir. Ancak bu hareketler şaşkınlıktan da kaynaklanmaz, çünkü bu şekilde kendilerine değer verenler kendilerine değer vermelerine neyin neden olduğunu yeterince bilirler. Fakat denilebilir ki bunlar öyle hayret verici nedenlerdir ki (yani özgür iradeyi kullanma gücü insanın kendine değer vermesine sebep olurken, bu güce sahip olan kimsenin zaafları da onu kendine olduğundan fazla değer vermemeye götürür) bunlar ne zaman yeniden tasavvur edilse hep yeni bir hayranlık uyandırırlar.

Madde 161

Yüce gönüllülük nasıl elde edilir?

Genellikle erdem adı verdiklerimizin ruhun onu bazı düşüncelere yatkın kılan bazı alışkanlıkları olduklarını be-

lirtmek gerekir, öyle ki bunlar bu düşüncelerden farklıdırlar, fakat onları meydana getirebildikleri gibi karşılık olarak onlar tarafından meydana da getirilebilirler. Yine belirtmek gerekir ki bu düşünceler yalnız ruh tarafından meydana getirilmiş olabilirler, ama can ruhlarının bir hareketinin onları kuvvetlendirdiği de sık sık olur, bundan ötürü erdemin eylemleri ve hep birlikte de ruhun tutkularıdırlar. Böylece insanın kendini gerçek değeriyle takdir etmesini sağlayan erdem kadar doğuştan soyluluğun bu denli katkıda bulunurmuş gibi göründüğü başka bir erdem yoktur. Tanrı'nın bedenlerimize koyduğu bütün ruhların aynı derecede asil ve kuvvetli olmadığına inanmak kolaydır (işte bu nedenle bu erdeme Skolastiğin eğilimini izleyip pek bilinmeyen "ruh yüceliği"[82] yerine, dilimizde kullanılan "yüce gönüllülük" adını verdim). Bununla beraber iyi bir eğitimin doğuştan gelen eksiklikleri düzeltmekte çok işe yaradığı açıktır ve özgür iradenin ne olduğunu ve onu doğru kullanma kararından gelen faydaların ne kadar büyük olduğunu gözden geçirmekle çokça uğraşır, öte yandan da hırslı insanların kafalarına taktıkları şeylerin ne kadar boş ve beyhude olduğunu düşünürsek kendimizde yüce gönüllülük tutkusunu uyandırır, sonra da erdemini elde edebiliriz; bu erdem tüm diğer erdemlerin anahtarı gibi olduğu ve tutkuların bütün bozukluklarına ve düzensizliklerine karşı genel bir ilaç işlevi gördüğü için bana öyle geliyor ki onun nasıl elde edileceğine dair bu düşünceler son derece dikkate değerdir.

---

82 Aristoteles'in "en yüksek erdem" olarak adlandırdığı yüce ruhluluk (megalopsykhia, μεγαλοψυχ(α) Latinceye *magnanimitas* ve Fransızcaya *magnanimité* olarak geçmiştir. Bkz. *Nikomakhos*'a Etik, IV, 2, 1123b: "Yüce gönüllülük de adının gösterdiği gibi büyük şeylerle ilgilidir [...] Yüce gönüllü kendisinin büyük şeylere layık olduğunu düşünen ve gerçekten layık olan kişinin olduğu düşünülüyor, çünkü layık olmadığı hâlde bunu düşünen aptaldır, oysa erdemli kişilerden hiçbiri aptal ya da düşüncesiz değildir. Demek ki yüce gönüllü dediğimiz gibi biridir." (Ayraç Yayınları, 1997, çev. Saffet Babür, s. 74).

Madde 162
Hürmet.

Hürmet ya da saygı insanın yalnız saydığı nesneye değer vermek yönünde değil, aynı zamanda onu kendisine karşı lütufkâr kılmaya çalışmak amacıyla ona bir korkuyla boyun eğmek için de duyduğu bir eğilimdir. Öyle ki biz ancak hangisini yapacağını bilmesek de bize iyilik ya da kötülük yapmaya muktedir olduğuna hükmettiğimiz özgür nedenlere hürmet ederiz. Zira kendilerinden ancak iyilik beklediğimiz özgür nedenlere karşı basit bir hürmetten ziyade sevgi ve adanma ya da bağlılık duyarız, kendilerinden ancak kötülük beklediklerimize karşı da kin ve nefret duyarız; bu iyiliğin ya da kötülüğün nedeninin özgür olduğuna hükmetmezsek onu lehimize kazanmaya çalışmak için ona boyun eğmeyiz. Böylece paganlar korulara, pınarlara veya dağlara hürmet ettikleri zaman saygı gösterdikleri aslında bu cansız şeyler değil, bunlara hükmettiklerini düşündükleri tanrılardı. Bu tutkuyu uyandıran can ruhlarının hareketi de hayranlık uyandıran hareketle –daha sonra bahsedeceğim– korku uyandıran hareketten oluşur.

Madde 163
Küçümseme üzerine.

Küçümseme dediğim şey de ruhun özgür bir nedeni hor görmek yönündeki bir eğilimidir, çünkü bu nedenin doğası gereği iyilik ve kötülük yapmaya muktedir olsa da kuvvetinin bizimkinden çok aşağı olması sebebiyle bize ne iyilik ne de kötülük yapabileceğine hükmeder. Bu tutkuyu uyandıran can ruhlarının hareketi de hayranlıkla güven ya da atılganlık uyandıran hareketlerden oluşmuştur.

Madde 164
Bu iki tutkunun işlevi.

Bu iki tutkunun iyi veya kötü kullanılışını ruhun yüce gönüllülüğüyle zayıflığı ya da alçaklığı belirler. Zira ruh ne kadar soylu ve yüce gönüllüyse herkese hakkı olanı vermeye o kadar eğilim gösterir, böylece yalnız Tanrı karşısında çok derin bir alçak gönüllülüğe sahip olunmakla kalınmaz, aynı zamanda insanlara borçlu olunan tüm itibar ve saygı da bu dünyada sahip oldukları dereceye ve otoriteye göre canıgönülden gösterilir ve sadece kötülükler hor görülür. Aksine alçak ve zayıf ruhlu olanlarsa bazen ancak hor görülmeye layık olan şeylere karşı saygı ve korku duyduklarından, bazen de en çok saygıya layık şeyleri küstahça hor gördüklerinden aşırılığa düşerek günah işlemeye yönelirler. Bu yüzden çoğu kez aşırı dinsizlikten batıl inançlara, sonra da batıl inançlardan dinsizliğe geçerler, öyle ki bu tarz insanların yapamayacakları kötülük ve eğilim gösteremeyecekleri ruh bozukluğu yoktur.

Madde 165
Umut ve kaygı üzerine.

Umut ruhun arzu ettiği şeyin meydana geleceğine kani olması yönündeki bir yatkınlığıdır, buna can ruhlarının özel bir hareketi, yani birlikte karışık hâlde bulunan neşe ve arzu hareketi neden olur. Kaygı da ruhun onu umut ettiği şeyin olmayacağına inandıran bir yatkınlığıdır. Şunu belirtmek gerekir ki bu iki tutku birbirine zıt olsalar da ikisine bir arada sahip olmak mümkündür, nitekim arzunun yerine gelmesinin kolay olduğuna hükmetmemize neden olan sebeplerle zor olduğunu gösteren çeşitli sebepleri aynı zamanda tasavvur ettiğimiz zaman bu iki tutku bir arada görülür.

Madde 166
Güvenlik [duygusu] ve umutsuzluk üzerine.

Bu tutkulardan biri diğerine yer vermeksizin asla arzuya eşlik etmez. Zira umut kaygıyı tamamıyla defedecek kadar kuvvetli olduğunda doğa değiştirir ve güvenlik ya da güvence adını alır. Arzu ettiğimiz şeyin meydana geleceğinden emin olduğumuz zaman olmasını istemeye devam ettiğimiz hâlde akıbetini endişeyle beklememize neden olan arzu tutkusu artık ruhumuzda tahrik yaratmaz. Aynı şekilde kaygı her türlü umut ihtimalini ortadan kaldıracak kadar aşırı olduğunda umutsuzluğa dönüşür ve bu umutsuzluk o şeyi olanaksız olarak tasavvur ettiği için ancak olanaklı şeylere yönelen arzuyu tamamen söndürür.

Madde 167
Kıskançlık üzerine.

Kıskançlık sahip olduğumuz bir nimeti muhafaza etmek için duyduğumuz arzudan doğan bir tür kaygıdır. Bizi bu nimeti kaybedebileceğimiz yargısına götüren sebeplerin kuvvetinden ziyade ona verdiğimiz büyük değerden kaynaklanır, verdiğimiz değer kuşku konusu olabilecek en küçük şeyleri dahi incelememize ve bunları çok önemli sebepler olarak görmemize neden olur.

Madde 168
Bu tutku hangi bakımdan namuslu olabilir?

Çok büyük nimetleri pek küçük olanlara nazaran daha büyük özenle muhafaza etmek zorunda olduğumuz için, bu tutku bazı durumlarda haklı ve namuslu olabilir. Böylece örneğin büyük öneme sahip bir mevkiyi [kaleyi] savunan bir komutan onu kıskanmakta, yani onun bir baskınla elinden

alınmasına yol açabilecek bütün vasıtalara karşı güvensizlik duymakta haklıdır ve namuslu bir kadın da şerefini korumakta, yani yalnız kötü hareket etmekten sakınmakta değil, aynı zamanda en ufak bir dedikoduya mahal vermekten kaçınmakta gösterdiği kıskançlıktan dolayı ayıplanamaz.

Madde 169
Kıskançlık hangi bakımdan ayıplanabilir?

Ama pintinin biri hazinesini kıskandığında, yani gözlerini ondan hiç ayırmayıp elinden çalınır korkusuyla asla ondan uzaklaşmak istemediğinde onunla alay edilir, zira para bu kadar dikkatle korunma zahmetine değmez. Yine karısını kıskanan bir erkek de hor görülür, çünkü bu onun karısını gerektiği gibi sevmediğine veya kendisi ya da karısı hakkında kötü bir kanaate sahip olduğuna delalet eder. Gerektiği gibi sevmediğine diyorum, çünkü onun için gerçek bir aşk besleseydi, güven duymamak yönünde bir eğilimi olmazdı. Fakat asıl sevdiği o değil, ona tek başına sahip olmanın kendisine sağlayacağını hayal ettiği nimettir. Eğer kendisinin bu nimete layık olmadığına ya da karısının sadakatsiz olduğuna hükmetmeseydi bu nimeti kaybetmekten korkmazdı. Dahası bu tutku ancak kuşkularla ve güvensizliklerle ilgilidir, zira korkmakta haklı olduğumuz zaman herhangi bir kötülükten kaçınmaya çalışmak gerçek anlamda kıskançlık değildir.

Madde 170
Kararsızlık üzerine.

Kararsızlık da bir tür kaygıdır, ruhu gerçekleştirebileceği birçok eylem arasında denge hâlinde tutarak hiçbirini yapmamasına neden olur, böylece karar vermeden önce seçmek için vakit kazanmasını sağlar. Bu bakımdan gerçekten iyi kullanıldığı olur. Ancak gerektiğinden fazla sürdüğünde

ve harekete geçilmesi gereken yerde vaktimizi düşünüp taşınmaya harcamaya ittiğinde kararsızlık çok kötüdür. Şimdi onun bir tür kaygı olduğunu söylüyorum, ama bununla birlikte getirecekleri iyilikler gayet eşit görünen birçok şey arasından birini seçmek gerektiği zaman hiçbir korku duymadan da şüphede ve kararsız kaldığımız olabilir. Zira bu tür bir kararsızlık can ruhlarının sebep olduğu herhangi bir heyecandan değil, yalnızca karşımıza çıkan konudan ileri gelir; bunun için de o bir tutku değildir, meğerki doğru seçim yapamamaktan duyduğumuz kaygı şüphe ve belirsizliği artırsın. Ama bu kaygı bazı kimselerde o kadar sıradan ve o kadar kuvvetlidir ki çoğu zaman seçecek bir şeyleri olmasa ve alınacak ya da bırakılacak tek bir şey görseler bile bu onları harekete geçmekten alıkoyar ve lüzumsuz yere başka seçenekler aramakla oyalanmalarına sebep olur. O zaman bu doğru hareket etmek için duyulan büyük arzudan ve açık ve seçik kavramlara sahip olmadığı için sadece çok karışık olanlarla uğraşan anlayışın zaafından kaynaklanan aşırı bir kararsızlık hâlidir. İşte bu yüzden bu aşırılığın çaresi karşımıza çıkan her şey hakkında kesin ve belirli hükümler oluşturmaya ve kötü yargıda bulunsak bile en iyisi olduğuna hükmettiğimiz şeyleri yaptığımızda daima vazifemizi yerine getirmiş olduğumuza inanmaya kendimizi alıştırmaktır.

Madde 171

Cesaret ve atılganlık üzerine.

Cesaret bir alışkanlık ya da doğal bir eğilim değil de bir tutku olduğu zaman ruhu mahiyetleri ne olursa olsun, yapmak istediği şeyleri icra etmeye kuvvetle yönelmek için yatkın kılan bir ateşlilik [enerji] ve hareketliliktir. Atılganlık da ruhu en tehlikeli şeyleri yapmaya yatkın kılan bir tür cesarettir.

Madde 172
Yarışma üzerine.

Yarışma da bunların başka bir türüdür, ama bunların başka bir anlamında. Zira cesaret ne kadar farklı konu ve ne kadar çeşitli neden varsa o kadar çok türe bölünen bir cins olarak düşünülebilir; farklı konuları olması bakımından atılganlık cesaretin bir türü, farklı nedenleri olması bakımındansa yarışma onun bir türüdür. Yarışma başkaları başardığı için kendisinin de başarabileceğini sandığı şeylere teşebbüs etmeye ruhu yatkın kılan bir ateşlilikten başka bir şey değildir, böylece bir cesaret türüdür, bunun dış sebebi örnektir. Dış sebep diyorum, çünkü bundan başka daima bir de iç sebebi olması zorunludur, o da şundan ibarettir: Öyle bir yatkınlığa sahip bir beden vardır ki arzunun ve umudun büyük miktarda kanı kalbe doğru gönderirken sahip oldukları kuvvet kaygının ve umutsuzluğun bunu engellemek için sahip olduğundan fazladır.

Madde 173
Atılganlık umuda nasıl bağlıdır?

Zira belirtmek gerekir ki her ne kadar atılganlığın konusu genellikle ardından kaygı ya da hatta umutsuzluk gelen zorluk olsa bile –öyle ki en çok cesaret ya da atılganlık en tehlikeli ve en umutsuz işlerde gösterilir– yine de karşılaşılan güçlüklere kuvvetle karşı koyabilmek için hedeflenen amacın başarıya ulaşacağını umut etmek ya da hatta bundan emin olmak gerekir. Ama bu amaç bu konudan farklıdır. Zira aynı şeyden aynı zamanda hem emin, hem de umutsuz olamayız. Böylece Decies[83] düşmanlarının arasına atılıp

83 Deciuslar (Decii) Eski Roma'da ülkeleri için kendilerini feda ederek ölen üç kahramanın çıktığı bir pleb sülalesidir. Aynı adı taşıyan üç bu kişiden baba Publius Decius Mus Latin Savaşı'nda (MÖ 340), oğul Samnit Savaşı'nda (MÖ 295), torun ise Pyrrhus'a karşı savaşırken (MÖ 279) kendini feda etmiştir.

muhakkak bir ölüme koştukları zaman atılganlıklarının konusu bu hareket esnasında hayatlarını koruma güçlüğüydü, bu güçlük konusunda sadece umutsuzluk hissediyorlardı, çünkü öleceklerinden emindiler. Fakat amaçları verdikleri örnekle askerleri canlandırmak ve onlara zafer kazandırmaktı, zafer içinse umutları vardı ya da amaçları ölümlerinin ardından şan ve şeref kazanmaktı, bundan da emindiler.

Madde 174
Korkaklık ve korku üzerine.

Korkaklık doğrudan doğruya cesarete karşıttır. Ruhu bu tutkudan azade olsa yapacağı şeylerin icrasından alıkoyan bir rehavet ve soğukluktur; atılganlığa karşıt olan korku ya da dehşet ise yalnız bir soğukluk değil, aynı zamanda ruhun onu yakın olduklarını düşündüğü kötülüklere direnme kudretinden mahrum bırakan bir huzursuzluğu ve hayretidir.

Madde 175
Korkaklığın işlevi üzerine.

Şimdi, her ne kadar doğanın insanlara daima kötü olan ve hiçbir iyiye ve övgüye değer bir işlevi bulunmayan bir tutku vermiş olacağına inanamasam da bu iki tutkunun neye yaradığını tahmin etmekte güçlük çekiyorum. Yalnız bana öyle geliyor ki çabaların fayda getirmeyeceğine hükmetmemize neden olan daha kesin başka sebepler bu tutkuyu yaratmadıysa, makul sebepler dolayısıyla gireceğimiz zahmetlerden bizi kurtardığında korkaklığın [faydalı] bir işlevi vardır. Zira ruhu bu zahmetlerden kurtarmasının yanında can ruhların hareketini geciktirerek güçlerimizin dağılmasına engel olması bakımından beden için de faydalıdır. Fakat iradeyi faydalı eylemlerden döndürdüğü için genellikle çok zararlıdır. Sadece yeteri kadar umuda ve arzuya sahip ol-

mamamızdan kaynaklandığı için de korkaklığı ıslah etmek üzere yalnızca kendimizde bu iki tutkuyu [umut ve arzuyu] artırmak gerekir.

Madde 176

Korkunun işlevi üzerine.

Korkuya ya da dehşete gelince, bunların asla övülür veya faydalı şeyler olabileceğini düşünmüyorum. Bundan ötürü korku özel bir tutku değil, sadece korkaklığın, şaşkınlığın ve kaygının her zaman kötücül olan bir aşırılığıdır. Böylece atılganlık hedeflenen amaç iyi olduğu takdirde her zaman iyi olan aşırı bir yürekliliktir. Korkunun başlıca sebebi sürpriz olduğu için de ondan kaçınmanın en iyi yolu ilerisini düşünmek ve korku doğurabilecek bütün olaylara karşı kendini hazırlamaktır.

Madde 177

Vicdan azabı üzerine.

Vicdan azabı yaptığımız veya yapmış olduğumuz bir şeyin iyi olup olmadığından şüphe etmekten ileri gelen bir tür kederdir, dolayısıyla zorunlu olarak şüpheyi gerektirir. Zira yaptığımızın kötü olduğundan tamamıyla emin olsaydık onu yapmaktan sakınırdık, irade özellikle sadece herhangi bir şekilde iyi görünen şeylere yönelir. Eğer daha önce yaptığımızın kötü olduğundan emin olsaydık o zaman yalnız vicdan azabı değil, pişmanlık da duyardık. Şimdi bu tutkunun işlevi kuşku duyduğumuz şeyin iyi mi kötü mü olduğunu araştırmamıza neden olması ve iyi olduğundan emin olmadığımız müddetçe bunu başka bir defa yapmamıza engel olmasıdır. Fakat vicdan azabı kötülüğü varsaydığından en iyisi hiçbir zaman onu hissetmeye mahal vermemektir.

Kararsızlıktan kurtulmak için kullandığımız aynı vasıtalarla onun önüne geçebiliriz.

Madde 178
Alay üzerine.

Alay ya da gülünçleştirme kinle karışık bir sevinç türüdür, birinde layık olduğunu düşündüğümüz herhangi ufak bir kötülük görmemizden ileri gelir. Bu kötülüğe karşı kin güder ve bunu ona layık olan kimsede görmekten sevinç duyarız. Bu beklenmedik bir zamanda ortaya çıktığında bizde uyanan hayranlığın doğurduğu şaşkınlık yukarıda gülmenin doğası hakkında söylediklerimiz uyarınca kahkahayla gülmemize sebep olur. Fakat bu kötülük küçük olmalıdır, zira büyük olursa çok kötü bir mizaca sahip olmadıkça ya da o kişiye karşı çok kin beslemedikçe onun bu kötülüğe layık olduğuna inanamayız.

Madde 179
Neden en kusurlu olanlar genellikle en alaycı olurlar?

Çok aşikâr kusurları olan kimselerin, örneğin topalların, tek gözlülerin, kamburların veya halk önünde hakaret görenlerin alaya bilhassa eğilimli oldukları görülür, zira başka herkesi de kendileri gibi talihin lütfundan mahrum görmeyi arzu ettikleri için başkalarının başına gelen fenalıklardan memnunluk duyar ve onların bu fenalıkları hak ettiklerine inanırlar.

Madde 180
İstihzanın işlevi.

Kendisi gülmeden ve böyle kimselere karşı herhangi bir nefret beslemeden, kötülükleri gülünç göstermek suretiyle

faydalı bir şekilde eleştiren mülayim alaya gelince, bu bir tutku değil, namuslu insanın bir meziyetidir, bu meziyet onun neşeli mizacıyla ruh dinginliğini gözler önüne serer ki bunlar erdemin alametleridir ve yine çoğu zaman da alay ettiği şeylere hoş bir görünüş vermesini bilen zekâsının maharetini gösterir.

Madde 181
Alayda gülmenin yeri.

Başka birinin alaylarını dinlerken gülmek edep dışı değildir, hatta bazen öyle hâller olur ki gülmemek somurtkanlık olur. Ama insanın kendisi alay ederken söylediği şeylere şaşırmış görünmemesi ve onları keşfetmekteki maharetine hayranlığını göstermemesi için gülmekten sakınması daha yerinde olur. Bu da onları işitenleri daha fazla hayrete düşürmeye sebep olur.

Madde 182
Haset üzerine.

Genellikle haset adı verilen şey doğanın bir sapkınlığından ibaret olan bir kötülüktür ve bazı kimselerin başkalarının başına iyi bir şey geldiğini gördüklerinde kızmasına neden olur. Ama ben burada bu kelimeyi her zaman kötücül olmayan bir tutkuyu belirtmek için kullanıyorum. O hâlde haset bir tutku olması itibarıyla buna layık olmadığını düşündüğümüz kimselerin başlarına iyi bir şey geldiğini görmekten kaynaklanan kinle karışık bir tür kederdir, bir nimete layık olmadıklarını sandığımız kimselerin o nimete kavuştuklarını görmekten gelir. Bu [düşünce de] ancak talihten gelen nimetleri düşündüğümüz zaman haklı olabilir. Zira ruhun ya da hatta bedenin doğuştan sahip olduğu nimetlere veya iyiliklere gelince, daha hiçbir kötülük işlemeye

muktedir olmadan önce bunları Tanrı'dan almış olmamız onlara layık olduğumuzu düşünmek için yeterlidir.

Madde 183
Haset nasıl haklı ya da haksız olabilir?

Fakat talih bir kimseye gerçekten layık olmadığı bazı nimetler verdiği zaman içimizde haset uyanır, bunun tek sebebiyse doğal olarak adaleti sevdiğimiz için bu nimetler dağıtılırken adalete riayet edilmemiş olmasına kızmamızdır, bu da mazur görülebilir bir coşkunluktur; hele ki başkalarında gıpta ettiğimiz nimet onların elinde sanki icrasında fena hareket edebilecekleri bir vazife veya memuriyetmiş gibi kötüye dönüşebilecek bir doğaya sahipse. Hatta aynı nimeti kendimiz için arzu ettiğimizde ve daha az layık başkaları ona sahip oldukları için onu elde etmemiz engellendiğinde bu durum bu tutkuyu daha da şiddetlendirir. Bununla birlikte bu tutkunun içerdiği kin bu nimete sahip olan ya da dağıtan kimselerle değil de yalnızca gıpta edilen nimetin kötü dağıtılmasıyla ilgili olduğu takdirde bu tutku yine mazur görülebilir. Ama birçok kişiye paylaştırılması mümkün olmayan ve sahip olanlar ona daha az ya da daha çok layık olsalar bile kendileri için arzu ettikleri bir nimetin elde edilmesinde kendilerine mâni olanlara kin duymayacak kadar doğru ve yüce gönüllü pek az insan vardır. Genellikle en çok haset edilen şey de şan ve şereftir. Zira başkalarınınki bizim de şan ve şerefe özlem duymamıza engel olmasa bile ona erişmeyi daha güç kılar ve pahasını artırır.

Madde 184
Haset edenlerin tenleri niçin kurşun rengini alır?

Üstelik insanların saadetine haset kadar zarar veren başka bir kötülük yoktur. Zira hasede kapılanlar kendi kendi-

lerini yemekten başka bütün güçleriyle başkalarının keyfini de kaçırırlar. Genellikle de tenleri kurşun rengini, yani âdeta çürük yaraya benzer sarı siyah karışımı solgun bir renk alır. Latincede hasede *livor*[84] denmesi de buradan gelir. Bu yukarıda keder ve kinde kanın hareketleri üzerine söylediklerimizle tam tamına uyuşur. Zira kin karaciğerin alt bölümünden gelen sarı safrayla dalaktan gelen kara safrayı atardamarlar vasıtasıyla kalpten bütün toplardamarlara gönderir. Keder ise toplardamarlardaki kanın daha az sıcak olmasına ve olağandan daha yavaş akmasına neden olur, bu da tenin kurşunî bir renk almasına yeter. Fakat safra ister sarı ister kara olsun, toplardamarlara başka birçok sebepten dolayı gönderilebildiği ve haset de çok büyük ve uzun süreli olmadığı takdirde oraya bunlardan tenin rengini değiştirecek miktarda sevk edemediği için kendilerinde bu renk görülen herkesin hasede eğilimli olduğunu düşünmemek gerekir.

Madde 185

Merhamet üzerine.

Merhamet layık olmadıklarını düşündüğümüz bir fenalıktan dolayı ıstırap çektiklerini gördüğümüz kimselere karşı duyduğumuz sevgi veya iyi niyetle karışık bir tür kederdir. Böylece konusu sebebiyle hasedin ve onu başka şekilde gördüğü için de alayın zıddıdır.

Madde 186

Merhamete en çok eğilimli olanlar kimlerdir?

Talihin terslikleri karşısında kendilerini çok zayıf ve çok savunmasız hissedenler bu tutkuya başkalarından daha çok eğilimliymiş gibi görünürler, çünkü başkalarının yaşadığı fe-

84 Tenin yaradan dolayı aldığı çürük rengi ya da ölümden sonra bedenin çürümesiyle ortaya çıkan mavi-siyah renk.

nalıkları kendi başlarına da gelebilecek talihsizlikler olarak tasavvur ederler ve böylece kendileri için duydukları sevgiden ziyade, başkaları için taşıdıkları sevgiden dolayı merhametle duygulanırlar.

Madde 187

En yüce gönüllü olanlar bu tutkudan nasıl etkilenirler?

Ama bununla birlikte en yüce gönüllü ve ruhları en kuvvetli olanlar, yani başlarına gelecek hiçbir kötülükten kaygı duymayan ve kendilerini talihin iktidarının ötesinde tutanlar başka insanların zaaflarını gördükleri ve yakınmalarını işittikleri zaman onların acılarını paylaşmaktan bağışık kalamazlar. Çünkü her bir insana karşı iyi niyet beslemek yüce gönüllülüğün bir parçasıdır. Fakat merhametten doğan keder acılı değildir; bir tiyatroda temsil edilen uğursuz olayların neden olduğu merhamet gibi ruhun içinde olmaktan ziyade dışında ve duyudadır, ama ruh mazlumların acısını paylaştığı için ödevini yerine getirdiğini düşünerek tatmin olur. Bunda şöyle bir fark vardır ki halk şikâyet edenlerin maruz kaldıkları fenalıkların çok üzüntü verici olduğunu düşünerek onların acısını paylaştığı hâlde, en büyük ruhların duyduğu merhametin asıl konusu yakındıklarını gördükleri kişilerin zayıflığıdır, çünkü başa gelebilecek en büyük kazanın bile buna sebatla katlanamayanların korkaklığı kadar kötü olamayacağını düşünürler. Kötülüklerden nefret etseler bile yine de bu yüzden buna maruz kalanlardan nefret etmez, onlar için sadece merhamet duyarlar.

Madde 188

Bu tutkudan kimler etkilenmez?

Fakat doğal olarak bütün insanlardan nefret eden kötü ve haset ruhlar ya da bahtları açık olduğundan körleştikleri

veya kötü talihten dolayı umutsuzluğa kapıldıkları için başlarına hiçbir felaket gelmeyeceğini düşünecek kadar kaba ruhlar merhamete duyarsızdırlar.

Madde 189

Bu tutku neden ağlama hissi uyandırır?

Nihayet, bu tutkuda insan kolayca ağlar, çünkü sevgi kalbe doğru çok miktarda kan göndererek gözlerden çok buhar çıkmasına ve kederin yarattığı soğukluk da buharların hareketini geciktirerek daha yukarıda açıkladığımız gibi onların gözyaşına dönüşmesine neden olur.

Madde 190

Kendinden memnun olmak [*kişisel tatmin*].

Erdemi sebatla takip edenlerin her zaman duyduğu tatmin ruhlarının bir alışkanlığıdır, buna vicdan rahatlığı ve huzuru adı verilir. Ancak iyi olduğunu düşündüğümüz herhangi bir hareketi daha henüz yaptığımız zaman yeni elde ettiğimiz memnuniyet bir tutku, yani bir tür sevinçtir, nedeni yalnızca bize bağlı olduğu için bence bu sevinçlerin en tatlısıdır. Bununla birlikte bu doğru ve haklı bir neden olmadığı zaman, yani çok tatmin duyduğumuz eylemler büyük öneme sahip olmadığı ve hatta kötü olduğu zaman bu memnuniyet gülünçtür ve gurur ve yersiz bir küstahlık yaratmaktan başka bir işe yaramaz. Bunu bilhassa dindar olduklarını sandıkları hâlde aslında sadece bağnaz ve batıl inançlı olan kimselerde teşhis etmek mümkündür; öyle ki bunlar sık sık kiliseye gitme, çok dua okuma, saçlarını kısa kestirme, oruç tutma ve sadaka verme kisvesi altında tamamen kâmil insan olduklarını ve Tanrı'nın hoşuna gitmeyecek herhangi bir şey yapamayacak kadar Tanrı'nın dostu oldukları zehabına kapılırlar. Sanırlar ki tutkularının em-

rettiği her şey takdire şayan heveslerdir, hâlbuki bazen bu tutkular onlara insanlar tarafından işlenebilecek en büyük suçları ilham eder, sadece kanaatlerine uymadıkları gerekçesiyle şehirlerine ihanet ederler, hükümdarları öldürürler, bütün bir milleti yok ederler.

Madde 191

Pişmanlık üzerine.

Pişmanlık kendinden memnuniyetin doğrudan zıddı olup kötü bir hareket yapmış olduğuna inanmaktan ileri gelen bir tür kederdir; nedeni sadece bizden kaynaklandığı için de çok acılı bir kederdir bu. Yine de pişmanlık duyduğumuz eylem gerçekten kötü olduğunda ve ona dair kesin bir bilgiye sahip olduğumuzda bu pişmanlığın epey faydalı olmasını engellemez, çünkü bir başka sefer bizi daha iyi davranmaya teşvik eder. Fakat çoğu kez zayıf ruhlar kötü olduklarına emin olmadan yaptıkları şeylerden pişmanlık duyarlar, sadece bundan kaygı duydukları için bu hareketin kötülüğüne kani olurlar; eğer aksini yapsalardı yine aynı şekilde bundan pişmanlık duyarlardı ki bu da onlarda bulunan merhamete layık bir kusura delalet eder. Bu eksikliğin çareleri kararsızlığı ortadan kaldırmaya yarayanlarla aynıdır.

Madde 192

Lütuf üzerine.[85]

Lütuf aslını söylemek gerekirse kendisi için iyi niyet beslediğimiz birinin başına bir iyilik geldiğini görme arzusudur; fakat burada kendisine iyi niyet beslediğimiz kişinin iyi bir hareketinin bizde uyandırdığı bu niyeti ifade etmek için

85 Kelimenin mevcut çevirisi bu yönde olsa da bu madde içinde verilen açıklamadan anlaşılacağı ve İngilizce çevirilerde de görüleceği üzere söz konusu olan (*approval*) "onaylama" veya "tasvip"tir.

bu kelimeyi kullanıyorum. Zira bize hiçbir faydası dokunmasa da iyi bulduğumuz şeyleri yapanları sevmek yönünde doğal bir eğilimimiz vardır. Her ne kadar lütuf gösterdiğimiz kimsenin iyiliğini görme arzusu bu tutkuya daima eşlik etse de lütuf bu anlamda bir arzu değil, bir tür sevgidir. Bu tutku genellikle merhametle birlikte bulunur, çünkü bahtsız insanların başına geldiğini gördüğümüz aksilikler onların meziyetleri ve faziletleri üzerine daha çok kafa yormamıza neden olur.

Madde 193
Minnettarlık üzerine.

Minnet de minnet duyduğumuz bir kişinin bir hareketinin bizde uyandırdığı bir sevgidir ve bu yolla onun bize bir iyilik yaptığına ya da en azından buna niyet ettiğine inanırız. Böylece bu tutku lütufla aynı içeriğe sahiptir, ama bize tesir eden ve karşılık verme arzusu duyduğumuz bir harekete dayanması itibarıyla fazladan bir tarafı vardır. İşte bu yüzden özellikle pek soylu ve yüce gönüllü olmayan ruhlarda lütfa nazaran çok daha kuvvetlidir.

Madde 194
Nankörlük üzerine.

Nankörlüğe gelince, o bir tutku değildir, zira doğa bizde onu uyandırsın diye can ruhları için herhangi bir hareket tayin etmemiştir; ama bu tutku sadece minnettarlığa doğrudan karşıt olan bir kötülüktür, çünkü minnettarlık daima erdemli olup insan toplumunun asli bağlarından biridir. İşte bu yüzden nankörlük ancak her şeye hak gören kaba ruhlu ve ahmakça küstah kimselere, gördükleri iyilikler üzerine hiç kafa yormayan aptallara ya da zaaflarını ve ihtiyaçlarını hissedip alçakça [dalkavukça] başkalarının yardımını

arayan, ama bunu elde ettikten sonra da velinimetlerinden nefret eden zayıf ve aşağılık insanlara vergidir. Çünkü onlara aynını iade etme isteği taşımadıkları ya da bunu yapmaya güç yetirmekten umutlarını kestikleri ve herkesi kendileri gibi çıkarcı sanıp ancak bir karşılık ve ödül umuduyla iyilik yapıldığını tahayyül edebildikleri için kendilerine yardım eden kimseleri aldattıklarını sanırlar.

Madde 195
Kızgınlık üzerine.

Kızgınlık ya da gücenme hangi mahiyette olursa olsun, herhangi bir kötülük yapan kimselere karşı doğal olarak duyulan bir kin veya nefret türüdür. Çoğu kez hasetle ya da merhametle karışmış hâldedir, ama yine de konusu tamamen farklıdır. Zira buna layık olmayan kimselere iyilik veya kötülük yapanlara kızarız, fakat bu iyiliğe mazhar olanlara karşı haset, kötülük görenlere karşı ise acıma hissederiz. Gerçekten de layık olmadığı bir nimete sahip olmak âdeta kötülük yapmaktır. Aristoteles ile takipçilerinin hasedin daima bir kötülük olduğunu varsayarak kötü olmayan hasede kızgınlık ya da gücenme adını vermelerinin sebebi bu olabilir.

Madde 196
Neden kızgınlık bazen merhametle, bazen de alayla birleşir?

Kötülük yapmak bir bakıma kötülüğe uğramaktır. Hata işlediklerini gördükleri kimselere karşı iyi niyet ya da kötü niyet beslemelerine göre bazı insanların kızgınlıklarına merhamet, bazılarının da alay katması bundan ileri gelir. Böylece Demokritos'un kahkahalarıyla Herakleitos'un gözyaşları aynı nedenden kaynaklanır.

Madde 197

Çoğu zaman kızgınlığa hayranlık eşlik eder ve sevinçle de bağdaşmaz değildir.

Kızgınlığa çoğu kez hayranlık eşlik eder. Zira her şeyin nasıl olması gerektiğine hükmediyorsak o tarzda, yani bizim iyi saydığımız tarzda yapılacağını varsaymak âdetimizdir. İşte bu yüzden başka türlü vuku bulduğunda bu bizi şaşırtır ve ona hayran kalırız. Genellikle kederle birlikte görülse bile bu tutku sevinçle de bağdaşmaz değildir. Zira kızgınlık duyduğumuz kötülük bize zarar vermediğinde ve benzerini yapmak istemeyeceğimizi düşündüğümüzde bize belli bir zevk verir; bu tutkuya bazen eşlik eden gülmenin nedenlerinden biri belki de budur.

Madde 198

Kızgınlığın işlevi üzerine.

Dahası kızgınlık gerçekten erdemli olanlardan çok erdemli görünmek isteyenlerde görülür. Zira erdemi sevenler başkalarının kötülüklerini hoşnutsuzluk duymadan göremeseler de ancak en büyük ve en olağan dışı kötülükler karşısında tutkuya kapılırlar. Çok önemli olmayan şeylere fazla kızmak güç beğenir ve fevri olmaktır, hiç de ayıplanabilir olmayan konulara kızmak da haksızlıktır; bu tutkuyu insanların eylemleriyle sınırlı tutmayarak kendi durumlarından ya da talihlerinden asla memnun olmayıp dünyanın gidişi ve ilahi hikmetin sırları hakkında laf etme cüreti gösterenlerin yaptığı gibi Tanrı'nın ve doğanın eserlerine kadar genişletmek yersiz ve saçmadır.

Madde 199

Öfke üzerine.

Öfke de fark gözetmeksizin herhangi bir kimseye değil de özellikle bize kötülük yapan ya da zarar vermeye çalışan

insanlara karşı duyduğumuz bir tür kin veya nefrettir. Böylece içerik bakımından gücenme ile aynıdır, ama fazla olarak bize dokunan ve öcünü almayı arzu ettiğimiz bir eyleme dayanır. Zira bu arzu neredeyse her zaman ona eşlik eder ve gücenmenin lütfun zıddı olması gibi o da doğrudan minnettarlığın karşıtıdır. Ama diğer üç tutkudan kıyas kabul etmez derecede daha şiddetlidir, çünkü zararlı şeyleri defetme ve öç alma arzusu bütün arzuların en zorlayıcısıdır. Cesaretle atılganlığın kanda neden oldukları hareketliliği öfkeyle sağlayan insanın kendisi için duyduğu sevgiyle bir arada bulunan arzudur. Kin de başlıca dalaktan ve karaciğerin küçük toplardamarlarından gelen safralı kanın bu hareketliliğe uğramasını ve kalbe girmesini sağlar. Kalpte bolluğu ve içine karışan safranın doğası sebebiyle bu kan sevgi ya da neşe tarafından yaratılan sıcaklıktan daha acı ve daha yıkıcı bir sıcaklık yaratır.

Madde 200

Öfkeyle yüzleri kızaran kimseler sararan kimselerden niçin daha az korkutucudur?

Bu tutkunun dış alametleri kişisel mizaçların ve onu oluşturan veya onunla birleşen başka tutkuların çeşitliliğine göre farklı farklıdır. Böylece bazı insanların öfkelenince sarardığı ve titrediği, bazılarının da kızarıp ağladığı görülür. Genel yargıya göre sararanların öfkesi kızaranların öfkesinden daha korkutucudur. Bunun sebebi şöyle açıklanabilir: Ancak bakışlarla ve sözlerle öç almak istediğimiz veya öç alabildiğimizde heyecanlanmaya başladığımız andan itibaren bütün hararetimizi ve bütün kuvvetimizi kullanırız, bu da yüzümüzün kızarmasına neden olur. Bundan başka kimi kez de başka türlü intikam almak elimizde olmadığından kendimiz için duyduğumuz üzüntü ve acıma ağlamamıza sebep olur. Aksine kendilerini tutup daha büyük bir intikam

almaya karar verenler onları öfkelendiren hareketin kendilerini buna mecbur ettiğini düşündükleri için kederlenirler, bazen de aldıkları kararın yol açabileceği fenalıklardan dolayı kaygılanırlar; bu da önce onların hemen sararmasına, soğumasına ve titremesine sebep olur, fakat sonra intikamlarını almaya koyulduklarında başta ne kadar soğuksalar o kadar ısınırlar; böylece üşümekle başlayan ateşin genellikle en kuvvetli olanı olduğu görülür.

Madde 201

İki türlü öfke vardır,
en iyi olanlar ilkine en fazla eğilim gösterenlerdir.

Bu iki türlü öfke ayırt edilebileceğini bildiriyor bize. Biri aniden alevlenir ve kendini kuvvetle dışa vurur, ama buna rağmen pek etkili değildir ve kolayca yatıştırılabilir; diğeri ise ilk başta kendini belli etmez, ama kalbi daha fazla kemirir ve daha tehlikeli etkileri vardır. Çok iyilik ve sevgi sahibi olanlar ilkine daha yatkındırlar, zira bu tür öfke derin bir kinden değil, onları şaşırtan ani bir iticilikten kaynaklanır, çünkü her şeyin en iyi olduğuna hükmettikleri şekilde gideceğini tahayyül etmeye eğilimlidirler, başka bir şekilde vuku bulursa çoğu kez bu şey onlara şahsen tesir etmese bile ona hayret eder ve alınırlar, şefkatli oldukları için de sevdikleri insanlara karşı kendilerine gösterdikleri alakayı gösterirler. Böylece başka birisi için ancak bir gücenme konusu olabilecek şey onlar için bir öfke konusudur. Sevmeye olan eğilimleri dolayısıyla kalplerinde çok kan ve hararet bulunduğundan onları şaşırtan iticilik kalbe azıcık da olsa safra girse hemen bu kanda büyük bir hareketlenmeye neden olur. Fakat bu hareketlilik fazla uzun sürmez, çünkü şaşırmanın kuvveti devam etmez ve onları kızdıran konunun bu kadar heyecanlandırmaması gerektiğini fark eder etmez öfkelerinden pişmanlık duyarlar.

Madde 202

Kendilerini ikinci tür öfkeye en çok kaptıranlar zayıf ve alçak ruhlu olanlardır.

Kinle kederin hâkim olduğu öteki türde öfke belki yüzün sararmasına sebep olması dışında ilk başta o kadar belli değildir. Fakat kuvveti ateşli bir intikam arzusunun kanda uyardığı kargaşayla yavaş yavaş artar, böylece karaciğerin alt bölümüyle dalaktan kalbe doğru itilen safrayla karışık kan kalpte çok acı ve iğneleyici bir sıcaklık yaratır. En fazla minnettarlık duyanlar en yüce gönüllü ruhlar olduğuna göre bu tür öfkeye kendilerini en fazla kaptıranlar da en mağrur, en alçak ve en hastalıklı ruhlardır; zira uğranan haksızlıklar ve zararlar gururun kendimize daha fazla değer vermemize yol açtığı nispette ve de elimizden alınan nimetlere daha fazla değer verdiğimiz ölçüde büyük görünür, bu nimetler de başkalarına bağlı olduğu için ne kadar zayıf ve alçak ruhlu olursak onlara o kadar fazla değer veririz.

Madde 203

Yüce gönüllülük öfkenin aşırılıklarına karşı ilaç görevi görür.

Dahası her ne kadar bu tutku uğradığımız haksızlıkları ve zararları defetmek bakımından bize güç ve kuvvet verdiği için faydalı olsa da aşırılıklarından bu kadar itinayla sakınılması gereken başka tutku da yoktur; bunun aşırılıkları muhakemeyi bozarak sık sık daha sonra pişman olacağımız hatalar yapmamıza yol açar, hatta bazen de bu haksızlıkları ve zararları daha az heyecanlansaydık elimizden geleceği kadar defetmemize mâni olurlar. Fakat onun aşırıya varmasına gururdan daha fazla sebep olan hiçbir şey olmadığına göre sanırım aşırılıklarına karşı bulunabilecek en iyi ilaç yüce gönüllülüktür. Çünkü yüce gönüllülük elimizden alınan nimetlere çok az değer vermemize ve tersine herhangi birinin saldırısına uğradığımızda artık sahip olamayacağı-

mız özgürlüğe ve kendi üzerimizdeki mutlak hâkimiyete çok değer vermemize neden olur, böylece başkalarını genellikle yaralayan haksızlıklar ve zararlar için yüce gönüllüler sadece horgörü ya da olsa olsa kızgınlık duyarlar.

Madde 204
Şan ve şeref [duygusu] üzerine.

Burada şan ve şeref [duygusu] adını verdiğimiz şey kendimize duyduğumuz sevgiye dayanan ve başkaları tarafından övülme kanaati ya da beklentisinden ileri gelen bir tür sevinçtir. Böylece doğru hareket etmiş olma kanaatinden gelen iç tatminden farklıdır. Zira bazen iyi olduğuna inanmadığımız şeyler için övüldüğümüz ve en iyisi olduğuna inandığımız şeyler için ayıplandığımız olur. Ancak iç tatminle şan ve şeref hem öz saygının hem de sevinç ya da neşenin türleridir. Zira başkalarınca değer verildiğini görmek insanın kendine değer vermesi için bir sebeptir.

Madde 205
Utanma üzerine.

Aksine utanma kendimiz için duyduğumuz sevgiye dayanan ve ayıplanmış olduğumuz kanaatinden ya da kaygısından ileri gelen bir tür kederdir. Utanma bundan başka bir tür alçak gönüllülük ya da tevazu ve kendine güvensizliktir. Zira özsaygımız kimse tarafından hor görülemeyeceğimizi tahayyül edecek kadar kuvvetli olduğunda kolay kolay utanıp mahcup olmayız.

Madde 206
İki tutkunun işlevi.

Şimdi, şan ve şeref de, utanç da biri umutla diğeri kaygıyla bizi erdeme teşvik etmeleri bakımından aynı işleve sa-

hiptir. Yalnız birçoklarının başına geldiği gibi iyilik etmekten utanmamak, kötülüklerden dolayı da boş gurura kapılmamak için gerçekten ayıplanmaya ya da övülmeye değer şeylere ilişkin muhakemeyi eğitmek gerekir. Fakat eskiden Kiniklerin yaptığı gibi tutkulardan bütünüyle sıyrılmak iyi değildir. Çünkü halk pek kötü muhakeme etse bile yine de onsuz yaşayamadığımız ve ondan takdir görmeye önem verdiğimiz için eylemlerimizin dışarıdan görünüşünde çoğu kez kendi kanaatlerimizden ziyade onunkini izlemek zorunda kalırız.

Madde 207
Utanmazlık üzerine.

Utanmayı ve çoğu kez de şan ve şerefi hor görmek olan utanmazlık ya da arsızlık bir tutku değildir, çünkü can ruhlarının bizde utanmazlık uyandıran özel bir hareketi yoktur. Fakat o utanmaya da, şan ve şerefe de zıt bir kötülüktür, çünkü bunların ikisi de iyi tutkulardır; nitekim nankörlük minnettarlığa, zalimlik de merhamete karşıttır. Arsızlığın başlıca nedeni birçok defa hakarete uğramış olmaktır. Zira gençliğinde övülmenin iyi, yerilmenin kötü olduğunu hayal etmeyen yoktur, ancak işaret ettiğimiz gibi bazı hakaretlere uğrayıp şan ve şereften yoksun kaldığımızı ve herkes tarafından horlandığımızı görünce, bunların hayat için ne kadar önemli olduğunu ancak tecrübeyle keşfederiz. İşte bu yüzden iyiyi ve kötüyü ancak cismani rahatlıklara göre ölçen kimseler hakarete uğradıktan sonra bunlardan önceden olduğu kadar ve hatta bazen çok daha iyi faydalandıklarını görünce arsızlaşırlar, çünkü şerefin ve itibarın onları mecbur bıraktığı birçok manevi baskının yükünü üzerlerinden atarlar ve olur da bu nimetlerin kaybı talihsizliğe ve itibardan düşmeye bağlıysa bunları kendilerine sağlayacak hayır sahibi insanlar bulurlar.

Madde 208
İğrenme üzerine.

İğrenme daha önce sevincin kaynaklandığı aynı sebepten ileri gelen bir tür kederdir, zira yapımız gereği zevk aldığımız birçok şey bize göre ancak bir zaman için iyidir ve daha sonra rahatsızlık verici hâle gelir. Bu en başta yeme ve içmede ortaya çıkar, çünkü bunlar iştahlı olduğumuz esnada faydalıdırlar ve iştahımız kesilince de zararlı olurlar; bu şeyler o zaman artık beğenimize hitap etmedikleri için bu tutkuya iğrenme adı verilmiştir.

Madde 209
Üzüntü üzerine.

Üzülme de bir tür kederdir, daima bir umutsuzluğa ve hoşumuza giden bir şeyin verdiği keyfin hatırasına bağlı olması bakımından özel bir acı verir, zira sadece zevk aldığımız nimetlerin ardından üzülürüz, bunlar öyle yitip gitmiştirler ki onlar için üzüldüğümüz sırada ve biçimde onlara yeniden kavuşma umudumuz hiç yoktur.

Madde 210
Sevinç üzerine.

Nihayet, sevinç adını verdiğim de bir tür neşedir, şöyle özel bir tarafı vardır ki tatlılığı çektiğimiz acıların anısıyla artar, çünkü uzun zaman omuzlarımızda taşıdığımız ağır bir yükten kurtulduğumuzda hissettiğimiz gibi bu acıların ağırlığından kurtulup hafiflemiş hissederiz kendimizi. Bu üç tutkuda illa da belirtmeye değer başka bir taraf görmüyorum. Bundan ötürü onları buraya sadece yukarıda yaptığım sayım düzenini ve sırasını izlemek için koydum, ama bana

öyle geliyor ki bu sayım herhangi özel bir değerlendirmeye layık olan hiçbir tutkuyu ihmal etmediğimizi göstermek bakımından faydalı olmuştur.

Madde 211
Tutkulara karşı genel çare.

Artık tutkuların hepsini tanıdığımıza göre onlardan kaygılanmak için önceden olduğundan daha az sebep var elimizde. Zira görüyoruz ki hepsi doğaları gereği iyidir ve kaçınmamız gereken tek şey onları kötüye kullanmak ya da aşırıya kaçmaktır. Eğer açıklamış olduğum çareler yeterince uygulanırsa bu çareler onlara karşı kâfi gelecektir. Bu çareler arasına düşünüp taşınmayı ve doğamızdan gelen kusurları düzeltmeye yarayan hünerleri koydum, bunun için kanın ve can ruhlarının hareketlerini genellikle bir arada bulundukları düşüncelerden kendi içlerinde ayırmaya gayret etmek gerekir. Ancak her türlü rastlantı ve karşılaşmaya bu şekilde yeterince hazırlanmış pek az insan olduğunu kabul ediyorum. Tutkuların nesnelerinin kanda sebep olduğu hareketler ruhun buna hiçbir katkısı olmasa da önce çabucak sadece beyinde oluşturulan izlenimleri ve organların yapısını izlerler. Öyle ki buna yeterince hazırlıklı olmadığında onlara direnç gösterebilecek hiçbir insani bilgelik yoktur. Böylece birçok kimse hiç hoşlanmadığı hâlde gıdıklanınca kendini gülmekten alamaz. Çünkü vaktiyle onları aynı konuya güldüren neşe ve sürpriz izlenimi muhayyilelerinde uyanarak kalbin gönderdiği kanla ciğerlerinin iradeleri dışında aniden şişmesine neden olur. Böylece neşe, merhamet, korku ya da öfkenin yarattığı hareketliliğe doğaları gereği eğilimli olanlar baygınlık geçirmekten, ağlamaktan, titremekten, kanlarının tümüyle harekete geçmesinden kendilerini alamazlar, tıpkı bu tutkulardan birinin nesnesi kuvvetle hayal güçlerine tesir ettiğinde ateşlerinin çıktığı gibi. Fakat

böyle bir durumda her zaman yapılabilecek ve tutkuların bütün aşırılıklarına karşı uygulanması en kolay ve en genel çare olarak burada ortaya koyabildiğimi düşündüğüm şey şudur: Kanın bu şekilde hareketlendiğini hissedince tetikte olmak ve hayal gücünün karşısına çıkan her şeyin ruhu aldatmaya ve onu tutkusunun nesnesi konusunda ikna etmeye yarayan sebepleri gerçekte olduklarından çok daha kuvvetli, caydırmaya yarayan sebepleri ise çok daha zayıf göstermeye eğilimli olduğunu hatırlamak gerekir. Tutkunun yapmamız için bizi sıkıştırdığı şeylerin biraz geciktiğine kani olduğumuzda hemen hüküm vermekten geri durmak ve zamanla sükûnet kandaki hareketliliği yatıştırıncaya kadar başka düşüncelerle oyalanmak gerekir. Ve nihayet, tutku derhâl karar alınması zorunlu eylemlere sevk ettiği zaman iradenin asıl olarak tutkunun sunduğu sebeplere karşıt sebepleri –her ne kadar bunlar çok zayıf görünseler de– gözden geçirmeye ve izlemeye yönelmesi gerekir. Nitekim beklenmedik bir anda düşman saldırısına uğradığımızda durum düşünüp taşınmakla vakit kaybetmemize izin vermez, ama bana öyle geliyor ki kendi eylemleri üzerine düşünmeye alışkın olanlar hâlâ bunu yapabilirler; yani korkuya kapıldıklarını hissettikleri anda karşı koymakta kaçmaktan daha fazla emniyet ve şeref bulunduğunu söyleyen sebepleri tasavvur ederek akıllarını tehlike düşüncesinden çevirmeye çalışacaklar ve aksine intikam arzusuyla öfkenin onları düşüncesizce kendilerine saldıranların üstüne atılmaya ittiğini hissettiklerinde şerefini kaybetmeden hayatta kalma olanağı varken kendini ölüme atmanın ihtiyatsızlık olduğunu ve eğer taraflar arasında büyük bir eşitsizlik bulunuyorsa kendini aptalca bir şekilde muhakkak olan bir ölümün kollarına atmaktansa onuruyla geri çekilmenin ya da teslim olup aman dilemenin daha tercih edilir olduğunu hatırlayacaklardır.

Madde 212

Bu yaşamdaki tüm iyilikler ve kötülükler yalnızca tutkulara bağlıdır.

Dahası ruhun ayrıca kendi hazları olabilir. Ama bedenle ortak olan hazlarına gelince, bunlar tamamıyla tutkulara bağlıdır, öyle ki bunların en fazla heyecanlandırdığı insanlar bu hayatın zevklerini en çok tadabilenlerdir. Tutkularını iyi kullanmayı bilmedikleri ve talihleri de ters gittiği zaman en büyük acılarla karşılaştıkları da doğrudur. Ama bilgelik de asıl itibarıyla bu hususta faydalıdır, tutkulara hâkim olmayı ve onları maharetle kullanmayı öyle bir öğretir ki neden oldukları kötülükler gayet katlanılabilir hâle gelir ve hatta hepsinden sevinç payı bile çıkarılabilir.

Ek

Madde Başlarında Geçen Tutkuların ve Bazı Duyguların Karşılıkları

admiration (wonder) hayranlık, hayret 53, 75, 76, 77, 78
affection (affection) düşkünlük, muhabbet 83
agrément (attraction) hoşluk, cazibe, dehşet 85, 90
allégresse (lightheartedness) sevinç, neşe, şakraklık, ferahlık, kaygısızlık, gamsızlık, tasasızlık 67, 210
amitié (friendship) dostluk 83
amour (love) sevgi, aşk 56, 79, 139
bassesse (abjectness) alçaklık, bayağılık, adilik 54
colère (anger) öfke, hiddet 65, 199, 201
courage (courage) cesaret 59, 171
crainte (anxiety) kaygı, korku 58, 165
dédain (scorn) küçümseme, hor görme 55, 163
degoût (distaste) iğrenme, istikrah, tiksinti, beğenmeme 67, 208
désespoir (despair) umutsuzluk 58, 166
désir (desire) arzu 57, 86, 87, 88
devotion (devotion) adanma, bağlılık 83
emulation (emulation) yarışma, rekabet, benzemeye çalışma, öykünme 59, 172
envie (envy) haset 62, 182, 183

epouvante (terror) dehşet, ürküntü 59
espérance (hope) umut 58, 165
estime (esteem) değer verme 54, 190
etonnement (astonishment) hayret 73
faveur (approval) lütuf, kayırma, onaylama, tasvip 64, 192
générosité (generosity) yüce gönüllülük 54, 153, 161, 203
gloire (vainglory) övünme, şan ve şeref, boş gurur, kendini beğenme 66, 204
haine (hatred) nefret 56, 79, 140
hardiesse (boldness) atılganlık, gözü peklik, yüreklilik 59, 171
honte (shame) utanç 66, 205
horreur (revulsion) tiksinme, iğrenme 85, 89
humilité (humility) alçak gönüllülük, tevazu 54
humilité vertueuse erdemli alçak gönüllülük 155
humilité vicieuse kötücül alçak gönüllülük 159
impudence (impudence) utanmazlık 207
indignation (indignation) kızgınlık, infial, iğbirar, içerleme, güceniklik 65, 127, 195, 196, 198
ingratitude (ingratitude) nankörlük 194
irrésolution (indecision) kararsızlık 59, 170
jalouise (jealousy) kıskançlık 58, 167, 168, 169
joie (joy) neşe, sevinç 61, 91, 93
lâcheté (shrinking reluctance) korkaklık, ödleklik, ürkeklik 59, 174
langueur (listlessness) rehavet, bitkinlik, dermansızlık, isteksizlik 119, 120, 121
mépris (contempt) horgörü, küçümseme, aşağılama 54, 190
moquerie (derision) alay, istihza 62, 178
orgueil (pride) gurur 54, 157
peur (fear) korku 174, 176
pitié (pity) merhamet 62, 185, 186
raillerie (teasing) istihza 180
reconnaissance (gratitude) minnet, şükran 64, 193

Madde Başlarında Geçen Tutkuların
ve Bazı Duyguların Karşılıkları

regret (regret) üzüntü, pişmanlık, esef, hayıflanmak, müteessir olmak 67, 209

remords (remorse) vicdan azabı, nedamet, büyük pişmanlık, kahır 60, 177

repentir (repentance) pişmanlık 63, 191

satisfactionde soi-même (self-satisfaction) kendinden memnunluk 63, 190

securité (confidence) güvenlik 58, 166

tristesse (sadness) keder, üzüntü 61, 92, 93

véneration (veneration) hürmet, yüceltme, derin saygı 55, 162

Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi

1. J. Austen, GURUR VE ÖNYARGI, Çev. H. Koç
2. Novalis, GECEYE ÖVGÜLER, Çev. A. Cemal
3. O. Wilde, MUTLU PRENS -Bütün Masallar, Bütün Öyküler-, Çev. R. Hakmen - F. Özgüven
4. H. C. Andersen, SEÇME MASALLAR, Çev. M. Alpar
5. KEREM İLE ASLI, Haz. Çev. İ. Öztürk
6. H. James, YÜREK BURGUSU, Çev. N. Aytür
7. R. M. Rilke, DUINO AĞITLARI, Çev. Z. Aksu Yılmazer
8. H. de Balzac, MODESTE MIGNON, Çev. O. Rifat - S. Rifat
9. F. G. Lorca, KANLI DÜĞÜN, Çev. R. Hakmen
10. Şeyh Galib, HÜSN Ü AŞK, Çev. A. Gölpınarlı
11. J. W. von Goethe, YARAT EY SANATÇI, Çev. A. Cemal
12. Platon, GORGİAS, Çev. M. Rifat - S. Rifat
13. E. A. Poe, DEDEKTİF (AUGUSTE DUPIN) ÖYKÜLERİ, Çev. M. Fuat - Y. Salman - D. Hakyemez
14. G. Flaubert, ERMİŞ ANTONIUS VE ŞEYTAN, Çev. S. Eyüboğlu
15. G. Flaubert, YERLEŞİK DÜŞÜNCELER SÖZLÜĞÜ, Çev. S. Rifat - E. Gökteke
16. C. Baudelaire, PARİS SIKINTISI, Çev. T. Yücel
17. Iuvenalis, YERGİLER, Çev. Ç. Dürüşken - Alova
18. YUNUS EMRE, HAYATI VE BÜTÜN ŞİİRLERİ, Haz. A. Gölpınarlı
19. E. Dickinson, SEÇME ŞİİRLER, Çev. S. Özpalabıyıklar
20. A. Dumas, fils, KAMELYALI KADIN, Çev. T. Yücel
21. Ömer Hayyam, DÖRTLÜKLER, Çev. S. Eyüboğlu
22. A. Schopenhauer, YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR, Çev. M. Tüzel
23. M. de Montaigne, DENEMELER, Çev. S. Eyüboğlu
24. Platon, DEVLET, Çev. S. Eyüboğlu - M. A. Cimcoz
25. F. Rabelais, GARGANTUA, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol - A. Erhat
26. İ. A. Gonçarov, OBLOMOV, Çev. S. Eyüboğlu - E. Güney
27. T. More, UTOPIA, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol - M. Urgan
28. Herodotos, TARİH, Çev. M. Ökmen

29. S. Kierkegaard, KAYGI KAVRAMI, Çev. T. Armaner
30. Platon, ŞÖLEN - DOSTLUK, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
31. A. S. Puşkin, YÜZBAŞININ KIZI -Bütün Romanlar, Bütün Öyküler-, Çev. A. Behramoğlu
32. A. S. Puşkin, SEVİYORDUM SİZİ, Çev. A. Behramoğlu
33. G. Flaubert, MADAME BOVARY, Çev. N. Ataç - S. E. Siyavuşgil
34. İ. S. Turgenyev, BABALAR VE OĞULLAR, Çev. E. Altay
35. A. P. Çehov, KÖPEĞİYLE DOLAŞAN KADIN, Çev. E. Altay
36. A. P. Çehov, BÜYÜK OYUNLAR, Çev. A. Behramoğlu
37. Molière, CİMRİ, Çev. S. Eyüboğlu
38. W. Shakespeare, MACBETH, Çev. S. Eyüboğlu
39. W. Shakespeare, ANTONIUS VE KLEOPATRA, Çev. S. Eyüboğlu
40. N. V. Gogol, AKŞAM TOPLANTILARI, Çev. E. Altay
41. Narayana, HİTOPADEŞA, Çev. K. Kaya
42. Feridüddin Attâr, MANTIK AL-TAYR, Çev. A. Gölpınarlı
43. Yamamoto, HAGAKURE: SAKLI YAPRAKLAR, Çev. H. C. Erkin
44. Aristophanes, EŞEKARILARI, KADINLAR SAVAŞI VE DİĞER OYUNLAR, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
45. F. M. Dostoyevski, SUÇ VE CEZA, Çev. M. Beyhan
46. M. de Unamuno, SİS, Çev. Y. Ersoy Canpolat
47. H. Ibsen, BRAND - PEER GYNT, Çev. S. B. Göknil - Z. İpşiroğlu
48. N. V. Gogol, BİR DELİNİN ANI DEFTERİ, Çev. M. Beyhan
49. J. J. Rousseau, TOPLUM SÖZLEŞMESİ, Çev. V. Günyol
50. A. Smith, MİLLETLERİN ZENGİNLİĞİ, Çev. H. Derin
51. J. de La Fontaine, MASALLAR, Çev. S. Eyüboğlu
52. J. Swift, GULLIVER'İN GEZİLERİ, Çev. İ. Şahinbaş
53. H. de Balzac, URSULE MIROUËT, Çev. S. Rifat - S. Rifat
54. Mevlânâ, RUBAİLER, Çev. H. Â. Yücel
55. Seneca, MEDEA, Çev. Ç. Dürüşken
56. W. Shakespeare, JULIUS CAESAR, Çev. S. Eyüboğlu
57. J. J. Rousseau, BİLİMLER VE SANAT ÜSTÜNE SÖYLEV, Çev. S. Eyüboğlu
58. M. Wollstonecraft, KADIN HAKLARININ GEREKÇELENDİRİLMESİ, Çev. D. Hakyemez
59. H. James, KISA ROMANLAR, UZUN ÖYKÜLER, Çev. N. Aytür - Ü. Aytür
60. Mirze Elekber Sabir, HOPHOPNAME (Seçmeler), Çev. İ. Öztürk
61. F. M. Dostoyevski, KARAMAZOV KARDEŞLER, Çev. N. Y. Taluy
62. Şudraka, TOPRAK ARABACIK (Mriçchakatika), Çev. K. Kaya
63. J. J. Rousseau, DİLLERİN KÖKENİ ÜSTÜNE DENEME, Çev. Ö. Albayrak
64. D. Diderot, AKTÖRLÜK ÜZERİNE AYKIRI DÜŞÜNCELER, Çev. S. E. Siyavuşgil
65. J. P. Eckermann, YAŞAMININ SON YILLARINDA GOETHE İLE KONUŞMALAR, Çev. M. Kahraman
66. Seneca, PHAEDRA, Çev. Ç. Dürüşken

67. M. de Unamuno, ABEL SANCHEZ -Tutkulu Bir Aşk Hikâyesi- TULA TEYZE, Çev. Y. Ersoy Canpolat
68. W. Shakespeare, PERICLES, Çev. H. Koç
69. L. N. Tolstoy, SANAT NEDİR, Çev. M. Beyhan
70. W. Shakespeare, III. RICHARD, Çev. Ö. Nutku
71. Mevlânâ, DÎVÂN-I KEBÎR, Çev. A. Gölpınarlı
72. T. De Quincey, BİR İNGİLİZ AFYON TİRYAKİSİNİN İTİRAFLARI, Çev. B. Boran
73. W. Shakespeare, ATİNALI TIMON, Çev. S. Eyüboğlu
74. J. Austen, AKIL VE TUTKU, Çev. H. Koç
75. A. Rimbaud, ILLUMINATIONS, Çev. C. Alkor
76. M. de Cervantes Saavedra, YÜCE SULTAN, Çev. Y. Ersoy Canpolat
77. D. Ricardo, SİYASAL İKTİSADIN VE VERGİLENDİRMENİN İLKELERİ, Çev. B. Zeren
78. W. Shakespeare, HAMLET, Çev. S. Eyüboğlu
79. F. M. Dostoyevski, EZİLENLER, Çev. N. Y. Taluy
80. A. Dumas, BİNBİR HAYALET, Çev. A. Özgüner
81. H. de Balzac, EVDE KALMIŞ KIZ, Çev. Y. Avunç
82. E.T.A. Hoffman, SEÇME MASALLAR, Çev. İ. Kantemir
83. N. Machiavelli, HÜKÜMDAR, Çev. N. Adabağ
84. M. Twain, SEÇME ÖYKÜLER, Çev. Y. Salman
85. L. N. Tolstoy, HACI MURAT, Çev. M. Beyhan
86. G. Galilei, İKİ BÜYÜK DÜNYA SİSTEMİ ÜZERİNE DİYALOG, Çev. R. Aşçıoğlu
87. F. M. Dostoyevski, ÖLÜLER EVİNDEN ANILAR, Çev. N. Y. Taluy
88. F. Bacon, SEÇME AFORİZMALAR, Çev. C. C. Çevik
89. W. Blake, MASUMİYET VE TECRÜBE ŞARKILARI, Çev. S. Özpalabıyıklar
90. F. M. Dostoyevski, YERALTINDAN NOTLAR, Çev. N. Y. Taluy
91. Prokopios, BİZANS'IN GİZLİ TARİHİ, Çev. O. Duru
92. W. Shakespeare, OTHELLO, Çev. Ö. Nutku
93. G. de Villehardouin - H. de Valenciennes, IV. HAÇLI SEFERİ KRONİKLERİ, Çev. A. Berktay
94. UPANİSHADLAR, Çev. K. Kaya
95. M. E. Han Galib, GALİB DİVÂNI, Çev. C. Soydan
96. J. Swift, ALÇAKGÖNÜLLÜ BİR ÖNERİ, Çev. D. Hakyemez
97. Sappho, FRAGMANLAR, Çev. Alova
98. W. Shakespeare, KURU GÜRÜLTÜ, Çev. S. Sanlı
99. V. B. Ibañez, MAHŞERİN DÖRT ATLISI, Çev. N. G. Işık
100. H. James, GÜVERCİNİN KANATLARI, Çev. R. Hakmen
101. G. de Maupassant, GEZGİN SATICI, Çev. B. Onaran
102. Seneca, TROIALI KADINLAR, Çev. Ç. Dürüşken
103. H. de Balzac, BİR HAVVA KIZI, Çev. B. Kuzucuoğlu
104. W. Shakespeare, KRAL LEAR, Çev. Ö. Nutku
105. M. Shikibu, MURASAKİ SHİKİBU'NUN GÜNLÜĞÜ, Çev. E. Esen

106. J. J. Rousseau, EMILE, Çev. Y. Avunç
107. A. Dumas, ÜÇ SİLAHŞOR, Çev. V. Yalçıntoklu
108. İ. S. Turgenyev, RUDİN - İLK AŞK - İLKBAHAR SELLERİ, Çev. E. Altay
109. L. N. Tolstoy, SİVASTOPOL, Çev. M. Beyhan
110. J. W. von Goethe, YAŞAMIMDAN ŞİİR VE HAKİKAT, Çev. M. Kahraman
111. L. N. Tolstoy, DİRİLİŞ, Çev. A. Hacıhasanoğlu
112. H. de Balzac, SUYU BULANDIRAN KIZ, Çev. Y. Avunç
113. A. Daudet, PAZARTESİ HİKÂYELERİ, Çev. S. E. Siyavuşgil
114. W. Shakespeare, SONELER, Çev. T. S. Halman
115. K. Mansfield, KATIKSIZ MUTLULUK, Çev. Oya Dalgıç
116. Ephesoslu Hipponaks, BÜTÜN FRAGMANLAR, Çev. Alova
117. F. Nietzsche, ECCE HOMO, Çev. M. Tüzel
118. N. V. Gogol, MÜFETTİŞ, Çev. K. Karasulu
119. Nizamü'l-Mülk, SİYASETNAME, Çev. M. T. Ayar
120. H. de Balzac, TILSIMLI DERİ, Çev. V. Yalçıntoklu
121. F. M. Dostoyevski, STEPANÇİKOVO KÖYÜ, Çev. N. Y. Taluy
122. G. Sand, THÉRÈSE VE LAURENT, Çev. V. Yalçıntoklu
123. W. Shakespeare, ROMEO VE JULIET, Çev. Ö. Nutku
124. F. Nietzsche, TRAGEDYANIN DOĞUŞU, Çev. M. Tüzel
125. Ovidius, AŞK SANATI, Çev. Ç. Dürüşken
126. P. J. Proudhon, MÜLKİYET NEDİR?, Çev. D. Çetinkasap
127. H. de Balzac, PIERRETTE, Çev. Y. Avunç
128. L. N. Tolstoy, KAFKAS TUTSAĞI, Çev. M. Beyhan
129. N. Copernicus, GÖKSEL KÜRELERİN DEVİNİMLERİ ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
130. N. V. Gogol, TARAS BULBA VE MİRGOROD ÖYKÜLERİ, Çev. E. Altay
131. W. Shakespeare, ONİKİNCİ GECE, Çev. S. Sanlı
132. A. Daudet, SAPHO, Çev. T. Yücel
133. F. M. Dostoyevski, ÖTEKİ, Çev. T. Akgün
134. F. Nietzsche, PUTLARIN ALACAKARANLIĞI, Çev. M. Tüzel
135. É. Zola, GERMINAL, Çev. B. Onaran
136. J. O. y Gasset, KİTLELERİN AYAKLANMASI, Çev. N. G. Işık
137. Euripides, BAKKHALAR, Çev. S. Eyüboğlu
138. W. Shakespeare, YETER Kİ SONU İYİ BİTSİN, Çev. Ö. Nutku
139. N. V. Gogol, ÖLÜ CANLAR, Çev. M. Beyhan
140. Plutarkhos, LYKURGOS'UN HAYATI, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol
141. W. Shakespeare, YANLIŞLIKLAR KOMEDYASI, Çev. Ö. Nutku
142. H. von Kleist, DÜELLO -Bütün Öyküler- Çev. İ. Kanteımir
143. L. de Vega, OLMEDO ŞÖVALYESİ, Çev. Y. Ersoy Canpolat
144. F. M. Dostoyevski, EV SAHİBESİ, Çev. T. Akgün
145. W. Shakespeare, KRAL JOHN'UN YAŞAMI VE ÖLÜMÜ, Çev. H. Çalışkan

146. H. de Balzac, LOUIS LAMBERT, Çev. O. Rifat - S. Rifat
147. Mahmûd-ı Şebüsterî, GÜLŞEN-İ RÂZ, Çev. A. Gölpınarlı
148. Molière, KADINLAR MEKTEBİ, Çev. B. Tuncel
149. Catullus, BÜTÜN ŞİİRLERİ, Çev. Ç. Dürüşken - Alova
150. Somadeva, MASAL ÜRMAKLARININ OKYANUSU, Çev. K. Kaya
151. Hafız-ı Şirazî, HAFIZ DİVÂNI, Çev. A. Gölpınarlı
152. Euripides, YAKARICILAR, Çev. S. Sandalcı
153. W. Shakespeare-J. Fletcher, CARDENIO, Çev. Ö. Nutku
154. Molière, GEORGE DANDIN, Çev. S. Kuray
155. J. W. von Goethe, GENÇ WERTHER'İN ACILARI, Çev. M. Kahraman
156. F. Nietzsche, BÖYLE SÖYLEDİ ZERDÜŞT, Çev. M. Tüzel
157. W. Shakespeare, KISASA KISAS, Çev. Ö. Nutku
158. J. O. y Gasset, SİSTEM OLARAK TARİH, Çev. N. G. Işık
159. C. de la Barca, HAYAT BİR RÜYADIR, Çev. B. Sabuncu
160. F. Nietzsche, DİONYSOS DİTHYRAMBOSLARI, Çev. A. Cemal
161. L. N. Tolstoy, ANNA KARENİNA, Çev. A. Hacıhasanoğlu
162. G. de Maupassant, GÜZEL DOST, Çev. A. Özgüner
163. Euripides, RESOS, Çev. S. Sandalcı
164. Sophokles, KRAL OİDİPUS, Çev. B. Tuncel
165. F. M. Dostoyevski, BUDALA, Çev. E. Altay
166. W. Shakespeare, KRAL VIII. HENRY, Çev. H. Çalışkan
167. D. Diderot, KÖRLER ÜZERİNE MEKTUP - SAĞIRLAR ÜZERİNE MEKTUP, Çev. A. Cemgil - D. Cemgil
168. T. Paine, AKIL ÇAĞI, Çev. A. İ. Dalgıç
169. W. Shakespeare, VENEDİK TACİRİ, Çev. Ö. Nutku
170. G. Eliot, SILAS MARNER, Çev. F. Kâhya
171. H. de Balzac, MUTLAK PEŞİNDE, Çev. S. Rifat - O. Rifat - S. Rifat
172. W. Shakespeare, BİR YAZ GECESİ RÜYASI, Çev. Ö. Nutku
173. A. de Musset, MARIANNE'İN KALBİ, Çev. B. Tuncel - S. Eyüboğlu
174. F. M. Dostoyevski, ECİNNİLER, Çev. M. Beyhan
175. A. S. Puşkin, BORİS GODUNOV, Çev. Ö. Özer
176. W. Shakespeare, HIRÇIN KIZ, Çev. Ö. Nutku
177. İ. S. Turgenyev, DUMAN, Çev. E. Altay
178. Sophokles, ELEKTRA, Çev. A. Erhat
179. J. Austen, NORTHANGER MANASTIRI, Çev. H. Koç
180. D. Defoe, ROBINSON CRUSOE, Çev. F. Kâhya
181. W. Shakespeare - J. Fletcher, İKİ SOYLU AKRABA, Çev. Ö. Nutku
182. Platon, SOKRATES'İN SAVUNMASI, Çev. A. Çokona
183. L. N. Tolstoy, İNSAN NEYLE YAŞAR? , Çev. K. Karasulu
184. N. V. Gogol, EVLENME - KUMARBAZLAR, Çev. K. Karasulu
185-1. F. Nietzsche, İNSANCA, PEK İNSANCA, Çev. M. Tüzel
185-2. F. Nietzsche, KARIŞIK KANILAR VE ÖZDEYİŞLER, Çev. M. Tüzel
185-3. F. Nietzsche, GEZGİN VE GÖLGESİ, Çev. M. Tüzel
186. A. P. Çehov, AYI -Dokuz Kısa Oyun-, Çev. T. Akgün

187. J. M. Keynes, PARA ÜZERİNE BİR İNCELEME, Çev. C. Gerçek
188. H. Fielding, JOSEPH ANDREWS, Çev. F. B. Aydar
189. C. Brontë, PROFESÖR, Çev. G. Varım
190. Kalidasa, MALAVİKA VE AGNİMİTRA, Çev. H. D. Can
191. W. Shakespeare, NASIL HOŞUNUZA GİDERSE, Çev. Ö. Nutku
192. Aiskhylos, ZİNCİRE VURULMUŞ PROMETHEUS, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
193. E. Rostand, CYRANO DE BERGERAC, Çev. S. E. Siyavuşgil
194. É. Zola, YAŞAMA SEVİNCİ, Çev. B. Onaran
195. F. M. Dostoyevski, KUMARBAZ, Çev. K. Karasulu
196. S. Kierkegaard, FELSEFE PARÇALARI YA DA BİR PARÇA FELSEFE, Çev. D. Şahiner
197. Cicero, YÜKÜMLÜLÜKLER ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
198. D. Diderot, RAMEAU'NUN YEĞENİ, Çev. A. Cemgil
199. W. Shakespeare, KRAL V. HENRY, Çev. H. Çalışkan
200. L. N. Tolstoy, KREUTZER SONAT, Çev. A. Hacıhasanoğlu
201. S. Kierkegaard, BAŞTAN ÇIKARICININ GÜNLÜĞÜ, Çev. N. Beier
202. Aisopos, MASALLAR, Çev. İ. Çokona
203. W. Shakespeare, CYMBELINE, Çev. Ö. Nutku
204. Aristoteles, ATİNALILARIN DEVLETİ, Çev. A. Çokona
205. V. Hugo, BİR İDAM MAHKÛMUNUN SONGÜNÜ, Çev. V. Yalçıntoklu
206. D. Diderot, FELSEFE KONUŞMALARI, Çev. A. Cemgil
207. W. Shakespeare, VERONALI İKİ SOYLU DELİKANLI, Çev. Ö. Nutku
208. Molière, İNSANDAN KAÇAN, Çev. B. Tuncel
209. L. N. Tolstoy, ÜÇ ÖLÜM, Çev. G. Ç. Kızılırmak
210. Stendhal, KIRMIZI VE SİYAH, Çev. B. Onaran
211. Feridüddin Attâr, İLÂHİNAME, Çev. A. Gölpınarlı
212. D. Diderot, KADERCİ JACQUES VE EFENDİSİ, Çev. A. Cemgil
213. V. Hugo, NOTRE DAME'IN KAMBURU, Çev. V. Yalçıntoklu
214. W. Shakespeare, CORIOLANUS'UN TRAGEDYASI, Çev. Ö. Nutku
215. Euripides, MEDEA, Çev. A. Çokona
216. W. Shakespeare, TROILUS VE CRESSIDA, Çev. S. Eyüboğlu - M. Urgan
217. H. Bergson, GÜLME, Çev. D. Çetinkasap
218. W. Shakespeare, KIŞ MASALI, Çev. Ö. Nutku
219. Homeros, İLYADA, Çev. A. Erhat - A. Kadir
220. Homeros, ODYSSEİA, Çev. A. Erhat - A. Kadir
221. W. Shakespeare, KRAL IV. HENRY - I, Çev. H. Çalışkan
222. W. Shakespeare, KRAL IV. HENRY - II, Çev. H. Çalışkan
223. L. N. Tolstoy, İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ, Çev. M. Beyhan
224. W. Shakespeare, AŞKIN EMEĞİ BOŞUNA, Çev. Ö. Nutku
225. W. Shakespeare, AŞK VE ANLATI ŞİİRLERİ, Çev. T. S. Halman
226. C. Goldoni, SEVGİLİLER, Çev. N. Adabağ - L. Tecer
227. F. M. Dostoyevski, BEYAZ GECELER, Çev. B. Zeren
228. Sophokles, ANTİGONE, Çev. A. Çokona

229. W. Shakespeare, TITUS ANDRONICUS, Çev. Ö. Nutku
230. L. N. Tolstoy, ÇOCUKLUK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
231. M. Y. Lermontov, HANÇER -Seçme Şiir ve Manzumeler-, Çev. A. Behramoğlu
232. Sophokles, TRAKHİSLİ KADINLAR, Çev. A. Çokona
233. W. Shakespeare, II. RICHARD, Çev. Ö. Nutku
234. Sun Zi (Sun Tzu), SAVAŞ SANATI, Çev. P. Otkan - G. Fidan
235. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - I, Çev. Ö. Nutku
236. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - II, Çev. Ö. Nutku
237. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - III, Çev. Ö. Nutku
238. J. W. von Goethe, ALMAN GÖÇMENLERİN SOHBETLERİ, Çev. T. Tayanç
239. W. Shakespeare, WINDSOR'UN ŞEN KADINLARI, Çev. H. Çalışkan
240. GILGAMIŞ DESTANI, Çev. S. Maden
241. C. Baudelaire, ÖZEL GÜNCELER - APAÇIK YÜREĞİM, Çev. S. Maden
242. W. Shakespeare, FIRTINA, Çev. Ö. Nutku
243. İbn Kalânisî, ŞAM TARİHİNE ZEYL, Çev. O. Özatağ
244. Yusuf Has Hacib, KUTADGU BİLİG, Çev. A. Çakan
245. L. N. Tolstoy, İLK GENÇLİK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
246. Sophokles, PHİLOKTETES, Çev. A. Çokona
247. K. Kolomb, SEYİR DEFTERLERİ, Çev. S. Maden
248. C. Goldoni, LOKANTACI KADIN, Çev. N. Adabağ
249. Plutarkhos, THESEUS - ROMULUS, Çev. İ. Çokona
250. V. Hugo, SEFİLLER, Çev. V. Yalçıntoklu
251. Plutarkhos, İSKENDER - SEZAR, Çev. İ. Çokona
252. Montesquieu, İRAN MEKTUPLARI, Çev. B. Günen
253. C. Baudelaire, KÖTÜLÜK ÇİÇEKLERİ, Çev. S. Maden
254. İ. S. Turgenyev, HAM TOPRAK, Çev. E. Altay
255. L. N. Tolstoy, GENÇLİK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
256. Ksenophon, ANABASİS -On Binler'in Dönüşü-, Çev. A. Çokona
257. A. de Musset, LORENZACCIO, Çev. B. Günen
258. É. Zola, NANA, Çev. B. Onaran
259. Sophokles, AİAS, Çev. A. Çokona
260. Bâkî, DİVÂN, Çev. F. Öztürk
261. F. Nietzsche, DAVID STRAUSS, İTİRAFÇI VE YAZAR, Çev. M. Tüzel
262. F. Nietzsche, TARİHİN YAŞAM İÇİN YARARI VE SAKINCASI, Çev. M. Tüzel
263. F. Nietzsche, EĞİTİCİ OLARAK SCHOPENHAUER, Çev. M. Tüzel
264. F. Nietzsche, RICHARD WAGNER BAYREUTH'TA, Çev. M. Tüzel
265. A. de Musset, ŞAMDANCI, Çev. B. Tuncel - S. Eyüboğlu
266. Michelangelo, CENNETİN ANAHTARLARI, Çev. T. S. Halman
267. D. Diderot, RAHİBE, Çev. A. Cemgil
268. Edib Ahmed Yüknekî, ATEBETÜ'L-HAKAYIK, Çev. A. Çakan
269. İ. S. Turgenyev, BAŞKANIN ZİYAFETİ - PARASIZLIK - BEKÂR, Çev. N. Y. Taluy

270. Aristoteles, POETİKA -Şiir Sanatı Üzerine-, Çev. A. Çokona - Ö. Aygün
271. Hippokrates, AFORİZMALAR, Çev. E. Çoraklı
272. G. Leopardi, ŞARKILAR, Çev. N. Adabağ
273. Herodas, MİMOSLAR, Çev. Alova
274. Molière, HASTALIK HASTASI, Çev. B. Günen
275. Laozi, TAO TE CHİNG -DAO DE JİNG-, Çev. S. Özbey
276. BÂBİL YARATILIŞ DESTANI -Enuma Eliş-, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
277. M. Shelley, FRANKENSTEIN YA DA MODERN PROMETHEUS, Çev. Y. Yavuz
278. Erasmus, DELİLİĞE ÖVGÜ, Çev. Y. Sivri
279. A. Dumas, SAINTE-HERMINE ŞÖVALYESİ, Çev. H. Bayrı
280. Sophokles, OİDİPUS KOLONOS'TA, Çev. A. Çokona
281. A. Dumas, SİYAH LALE, Çev. V. Yalçıntoklu
282. A. Sewell, SİYAH İNCİ, Çev. A. Berktay
283. C. Marlowe, PARİS'TE KATLİAM, Çev. Ö. Nutku
284. F. Nietzsche, İYİNİN VE KÖTÜNÜN ÖTESİNDE, Çev. M. Tüzel
285. C. Marlowe, KARTACA KRALİÇESİ DİDO, Çev. Ö. Nutku
286. Hesiodos, THEOGONİA - İŞLER VE GÜNLER, Çev. A. Erhat - S. Eyüboğlu
287. Horatius, ARS POETICA -Şiir Sanatı-, Çev. C. C. Çevik
288. W. Shakespeare, ÇİFTE İHANET, Çev. Ö. Nutku
289. Molière, KİBARLIK BUDALASI, Çev. B. Günen
290. Semonides ve Altı İambos Şairi, ŞİİRLER VE BÜTÜN FRAGMANLAR, Çev. Alova
291. D. Defoe, VEBA YILI GÜNLÜĞÜ, Çev. İ. Kantemir
292. O. Wilde, ÖNEMSİZ BİR KADIN, Çev. P. D. Deveci
293. L. N. Tolstoy, EFENDİ İLE UŞAĞI, Çev. A. Hacıhasanoğlu
294. H. de Balzac, VADİDEKİ ZAMBAK, Çev. V. Yalçıntoklu
295. C. Marlowe, MALTALI YAHUDİ, Çev. Ö. Nutku
296. H. Melville, KATİP BARTLEBY, Çev. H. Koç
297. Cicero, YASALAR ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
298. E.T.A. Hoffman, MATMAZEL DE SCUDÉRY, Çev. G. Zeytinoğlu
299. SÜMER KRAL DESTANLARI, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
300. L. N. Tolstoy, SAVAŞ VE BARIŞ, Çev. T. Akgün
301. Plutarkhos, DEMOSTHENES - CICERO, Çev. İ. Çokona
302. Farabî, İDEAL DEVLET, Çev. A. Arslan
303. C. Marlowe, II. EDWARD, Çev. Ö. Nutku
304. Montesquieu, KANUNLARIN RUHU ÜZERİNE, Çev. B. Günen
305. Cicero, YAŞLI CATO VEYA YAŞLILIK ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
306. Stendhal, PARMA MANASTIRI, Çev. B. Onaran
307. A. Daudet, DEĞİRMENİMDEN MEKTUPLAR, Çev. S. E. Siyavuşgil
308. Euripides, İPHİGENİA AULİS'TE, Çev. A. Çokona
309. Euripides, İPHİGENİA TAURİS'TE, Çev. A. Çokona
310. Pascal, DÜŞÜNCELER, Çev. D. Çetinkasap
311. M. de Staël, ALMANYA ÜZERİNE, Çev. H. A. Karahasan

312. Seneca, BİLGENİN SARSILMAZLIĞI ÜZERİNE- İNZİVA ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
313. D. Hume, İNSANIN ANLAMA YETİSİ ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA, Çev. F. B. Aydar
314. F. Bacon, DENEMELER -Güvenilir Öğütler ya da Meselelerin Özü-, Çev. C. C. Çevik - M. Çakan
315. BABİL HEMEROLOJİ SERİSİ -Uğurlu ve Uğursuz Günler Takvimi-, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
316. H. Walpole, OTRANTO ŞATOSU, Çev. Z. Avcı
317. İ. S. Turgenyev, AVCININ NOTLARI, Çev. E. Altay
318. H. de Balzac, SARRASINE, Çev. A. Berktay
319. Farabî, MUTLULUĞUN KAZANILMASI, Çev. A. Arslan
320. M. Luther, DOKSAN BEŞ TEZ, Çev. C. C. Çevik
321. F. Rabelais, PANTAGRUEL, Çev. N. Yıldız
322. Kritovulos, KRİTOVULOS TARİHİ, Çev. A. Çokona
323. C. Marlowe, BÜYÜK TİMURLENK I-II, Çev. Ö. Nutku
324. Ahmedî, İSKENDERNÂME, Çev. F. Öztürk
325. M. Aurelius, KENDİME DÜŞÜNCELER, Çev. Y. E. Ceren
326. Cicero, DOSTLUK ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
327. DEDE KORKUT HİKÂYELERİ, Çev. A. Çakan
328. Aristophanes, PLOUTOS, Çev. E. Gören-E. Yavuz
329. É. Zola, HAYVANLAŞAN İNSAN, Çev. A. Özgüner
330. RİGVEDA, Çev. K. Kaya
331. S. T. Coleridge, YAŞLI DENİZCİNİN EZGİSİ, Çev. H. Koçak
332. A. Dumas, MONTE CRISTO KONTU, Çev. V. Yalçıntoklu
333. L.N. Tolstoy, KAZAKLAR, Çev. M. Beyhan
334. O. Wilde, DORIAN GRAY'İN PORTRESİ, Çev. D. Z. Batumlu
335. İ.S. Turgenyev, KLARA MİLİÇ, Çev. C. D. Akyüz
336. R. Apollonios, ARGONAUTİKA, Çev. A. Çokona
337. S. Le Fanu, CARMILLA, Çev. Y. Yavuz
338. Seneca, MUTLU YAŞAM ÜZERİNE-YAŞAMIN KISALIĞI ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
339. F. Engels, AİLENİN, DEVLETİN VE ÖZEL MÜLKİYETİN KÖKENİ, Çev. M. Tüzel
340. T. L. Peacock, KARABASAN MANASTIRI, Çev. Y. Yavuz
341. H. von Kleist, AMPHİTRYON, Çev. M. Kahraman
342. H. de Balzac, EUGÉNIE GRANDET, Çev. V. Yalçıntoklu
343. W. Whitman, ÇİMEN YAPRAKLARI, Çev. F. Öz
344. Montesquieu, ROMALILARIN YÜCELİK VE ÇÖKÜŞÜNÜN NEDENLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER, Çev. B. Günen
345. Beaumarchais, SEVILLA BERBERİ VEYA NAFİLE TEDBİR, Çev. B. Günen
346. W. James, PRAGMATİZM, Çev. F. B. Aydar
347. Euripides, ANDROMAKHE, Çev. A. Çokona

348. Farabî, İLİMLERİN SAYIMI, Çev. A. Arslan
349. G. Büchner, DANTON'UN ÖLÜMÜ, Çev. M. Tüzel
350. GILGAMIŞ HİKÂYELERİ, Çev. S. F. Adalı-A. T. Görgü
351. Aristophanes, KADIN MEBUSLAR, Çev. E. Gören-E. Yavuz
352. S. Empricus, PYRRHONCULUĞUN ESASLARI, Çev. C. C. Çevik
353. H. de Balzac, GORIOT BABA, Çev. V. Yalçıntoklu
354. G. E. Lessing, DÜZYAZI FABLLAR, Çev. Z. Aksu Yılmazer
355. Epiktetos, ENKHEIRIDION, Çev. C. C. Çevik
356. DHAMMAPADA, Çev. K. Kaya
357. Voltaire, SADIK VEYA KADER -BİR DOĞU MASALI-, Çev. B. Günen
358. Platon, PHAİDROS, Çev. A. Çokona
359. Beaumarchais, FİGARO'NUN DÜĞÜNÜ VEYA ÇILGIN GÜN, Çev. B. Günen
360. J. Cazotte, ÂŞIK ŞEYTAN, Çev. A. Terzi
361. V. Hugo, DENİZ İŞÇİLERİ, Çev. V. Yalçıntoklu
362. SUTTANİPĀTA, Çev. K. Kaya
363. T. Paine, SAĞDUYU, Çev. Ç. Öztek
364. J. H. Bernardin de Saint-Pierre, PAUL İLE VIRGINIE, Çev. İ. Atay
365. F. Hebbel, JUDITH, Çev. A. Fırat
366. Leukippos-Demokritos, ATOMCU FELSEFE FRAGMANLARI, Çev. C. C. Çevik
367. G. W. Leibniz, MONADOLOJİ, Çev. D. Çetinkasap
368. C. Dickens, DAVID COPPERFIELD, Çev. M. Arvas
369. G. Apollinaire, İKİ KIYININ AVARESİ, Çev. N. Özyıldırım
370. Aristoteles, RETORİK, Çev. A. Çokona
371. Herakleitos, FRAGMANLAR, Çev. C. C. Çevik
372. P. Lafargue, TEMBELLİK HAKKI, Çev. A. Berktay
373. PAPAĞANIN YETMİŞ MASALI –ŞUKASAPTATİ–, Çev. K. Kaya
374. C. Dickens, İKİ ŞEHRİN HİKÂYESİ, Çev. Z. Batumlu
375. R. Descartes, YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA, Çev. M. Erşen
376. Euripides, KYKLOPS, Çev. A. Çokona
377. Voltaire, SAFDİL, Çev. B. Günen

René Descartes, (1596-1650): Fransız matematikçi, bilim adamı ve filozof. Skolastik Aristotelesçiliği ilk terk edenlerdendir. Zihin-beden probleminin ilk modern versiyonunu formüle edip gözlem ve deneyi temel alan yeni bir bilimin gelişimine önayak olduğu için modern felsefenin babası denir. Ruhun Tutkuları *Descartes'ın sağlığında yayımlanmasına izin verdiği dört eserin sonuncusudur. Ölümünden bir yıl önce Fransızca olarak yayımladığı bu inceleme filozofun bir nevi "vasiyet"i ve bütün felsefesinin meyvesidir. Descartes'ın kendi deyişiyle bu "küçük inceleme" kartezyen felsefenin farklı bölümlerine ait unsurları birbirine eklemlemesi ve bunları terkip etmesiyle özel bir yere sahiptir. İstencin özgürlüğü ve genel olarak ruh ve beden işlevlerinin ayrımını söz konusu etmesiyle metafizik ile psiko-fizyolojik bir bilime dayalı ahlakın kesişiminde yer alır.*

Murat Erşen (1976): Strasbourg Marc Bloch ve Galatasaray üniversitelerinde felsefe okudu. Çeşitli üniversitelerde misafir öğretim görevlisi olarak dersler verdi. Hâlen Lyon 3 Üniversitesi'nde siyaset felsefesi alanında doktora çalışmasını sürdürüyor. Özellikle felsefe alanında Fransızca ve İngilizceden çeviriler yapıyor. Arasında Alain Badiou, Jacques Lacan, Leo Strauss, Jean-Luc Nancy, Jacques Rancière, Oscar Wilde, Lars Svendsen'in eserlerinin yer aldığı pek çok kitap ve makaleyi Türkçeye kazandırdı.

14 TL